

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra bohemistiky

Magisterská diplomová práce

**Proměny dívčí normativní literatury 19. století
se zaměřením na tvorbu Magdaleny Dobromily Rettigové,
Sofie Podlipské a Elišky Krásnohorské**

Normative literature for girls in 19. century
especially in Magdalena Dobromila Rettigová's, Sofie Podlipská's
and Eliška Krásnohorská's works

Bc. Martina Ligurská

Vedoucí práce: Mgr. Jana Vraiová, Ph.D.

Olomouc 2018

Prohlašuji, že jsem tuto magisterskou diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla jsem v ní všechny použité zdroje a literaturu.

V Olomouci dne .....

1.	ÚVOD	4
2.	SPOLEČENSKÁ SITUACE NA POČÁTKU 19. STOLETÍ	6
2.1.	VYMEZENÍ GENDEROVÝCH ROLÍ V JEDNOTLIVÝCH SPOLEČENSKÝCH VRSTVÁCH	6
2.2.	KONSTRUKT FEMINITY NA POČÁTKU 19. STOLETÍ aneb žena jako bytost věčně nemocná	8
2.3.	„ŽENSKÁ MÁ BÝT VZDĚLANÁ“ – ŽENSKÁ EMANCIPACE VE ŠKOLNÍCH LAVICÍCH	12
2.4.	MANŽELSTVÍ JAKO OBCHODNÍ ARTIKL	20
2.5.	ŽENSKÁ PRÁCE – jen „zásluha navíc“?	27
3.	POZITIVNÍ ŽIVOTNÍ POSTOJ Z POHODLÍ DOMOVA aneb stručné pojednání o <i>biedermeieru</i>	31
4.	NORMATIVNÍ LITERATURA JAKO VYÚSTĚNÍ DOBOVÝCH SPOLEČENSKÝCH POŽADAVKŮ	33
5.	MAGDALENA DOBROMILA RETTIGOVÁ (1785-1845) ... NEJEN VLASTENKA A KUCHAŘKA	38
5.1.	IDEÁL ŽENY PODLE NORMATIVNÍCH SPISŮ MAGDALENY DOBROMILY RETTIGOVÉ aneb šťastné manželství začíná v kuchyni	38
5.2.	NÁRODNÍ POKLAD I „ <i>TĚLNATÁ MATRÓNA</i> “	45
6.	VĚNCESLAVA LUŽICKÁ (1835-1920) aneb stále u plotny	49
7.	SOFIE PODLIPSKÁ (1833-1897)	56
7.1.	ŽENSKOST PODLE VYCHOVATELKY PODLIPSKÉ – VZDĚLANÉ A UVĚDOMĚLÉ MATKY DĚLNICE	57
8.	ŽENA JAKO MEČ – ELIŠKA KRÁSNOHORSKÁ	64
8.1.	RADIKÁLNÍ FEMINISMUS PO ČESKU	66
8.2.	PROZAICKÁ TVORBA KRÁSNOHORSKÉ URČENÁ MLADÝM ČTENÁŘKÁM	68
8.3.	SVĚHLAVIČKA A CÉLINKA – jiné dívčí vzory	70
8.4.	KRITIKOU MILOVANÉ I NENÁVIDĚNÉ HRDINKY	81
9.	ZÁVĚR	83
10.	PRAMENY A LITERATURA	85

1. ÚVOD

Na počátku devatenáctého století měl každý v evropské společnosti jasně určenou svou roli. Ta se odvíjela zvláště od biologického rodu jedince a s tím souvisejícími společnostmi udržovanými genderovými rolemi. Polarita pohlaví a tedy i jasně ukotvený genderový konstrukt ženy a genderový konstrukt muže byly podporované právními a lékařskými kapacitami a jejich přesvědčením, školstvím a povahou vzdělání, které bylo dětem nabízené a poskytované, i filosofickými ideami a názory vládců v čele sledovaných mocností, kteří podobu vzdělání a právního uspořádání schvalovali a z „Boží vůle“ posvěcovali podpisem. Genderové role ovlivňovaly vzdělání a s tím související další práci a zaměstnání jedince, náplň každodenního života ženy či muže i smýšlení jedinců. Zároveň byly tyto genderové role i samotné genderové konstrukty zpětně ovlivňovány právě vzděláním i běžným každodenním soudobým životem.

Jedním z „mluvčích“ tradičního konstruktů feminity, tedy tím, kdo posiloval vidění ženy především jako milé a pečující manželky, matky a pořádkumilovné hospodyně, byla dívčí normativní neboli preskriptivní literatura. Těmito termíny označujeme populárně naučné pedagogické spisy a beletristická díla s moralizujícím a didaktickým zabarvením, které jejich pisatelky adresovaly dospívajícím dívkám. V předkládané diplomové práci bude na základě provedené analýzy textů autorek tzv. dívčí preskriptivní literatury nastíněna typologie tohoto žánru. Zároveň se pokusíme vhodně zvolenými úryvky ze spisů Magdaleny Dobromily Rettigové, Věnceslavy Lužické, Sofie Podlipské a Elišky Krásnohorské, na jejichž texty bude brán zřetel, demonstrovat proměnu narativu v průběhu devatenáctého století.

Lze totiž předpokládat, že stejně jako se (nejen) díky emancipačnímu ženskému hnutí v průběhu devatenáctého století měnily konstrukt feminity a společenské postavení ženy, proměňovala se i podoba normativní literatury. V případě českého feminismu, a tedy i česky psané dívčí preskriptivní literatury, je nutné vzít v úvahu situaci, v níž se nacházel buditeli teprve „znovuutvářený“ český národ a český jazyk. Národní obrození přálo vlasteneckým a literárním snahám žen, ale nikoliv jejich „nadměrnému“ a „zbytečnému“ vzdělávání, či dokonce placenému zaměstnávání „v mužských profesích“ a s tím související finanční nezávislosti na manželovi. S panujícími okolnostmi a názory ve společnosti se tak autorky normativních pojednání a próz vyrovnávaly po svém – v dané době platná představa „správné“ ženy byla buď odmítnutá, nebo beze zbytku přijatá a ve spisech předávaná dále mladým čtenářkám, a tak v povědomí žen dále udržovaná. Předpokládáme, že zásadní podíl na výsledné podobě normativního spisu a na charakteru naznačených či explicitně uvedených rad, pokynů či návodů, sledující však vždy totožný výchovný cíl – sdělit čtenářce „jak se má dívka správně chovat“, mělo pojetí feminismu, k němuž se sledované české spisovatelky hlásily.

2. SPOLEČENSKÁ SITUACE NA POČÁTKU 19. STOLETÍ

2.1. VYMEZENÍ GENDEROVÝCH ROLÍ V JEDNOTLIVÝCH SPOLEČENSKÝCH VRSTVÁCH

Jak je známo, tak pojmenování gender¹ se používá k označení sociálních aspektů pohlaví, tedy charakteristik, které jsou (obvykle) neměnnému biologickému pohlaví přisuzovány konkrétní společností a mění se v čase podle v určité době platné normy pro chování muže a ženy v dané kultuře.² Pojem gender podle Jany Ratajové vyjadřuje konstruktivnost mužství a ženství. Biologicky se sice rodíme jako muž nebo jako žena, ale jednat a myslet v souladu nebo v protikladu k biologickému rodu se učíme až kontaktem se společenskými normami a konstrukty, s nimiž přicházíme do styku během našeho života.³

V české historiografii, jak uvedla Alice Velková, se zkoumá postavení žen ve společnosti převážně na příkladu žen z měšťanských rodin.⁴ Ty ale podle Jany Macháčové představovaly jen asi dvacet procent tehdejší populace.⁵ Ač se ve všech

---

¹ V historickém kontextu se pojem „gender“ poprvé objevil v referátu Natalie Zemon Davisové na konferenci v Berkshire v roce 1974. V něm tvrdila, že by se gender měl stát podobně nosnou a studia hodnou kategorií jako pojem třída. Srov.: LENDEROVÁ, Milena, Božena KOPIČKOVÁ, Jana BUREŠOVÁ a Eduard MAUR. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 16. ISBN 978-80-7106-988-1.

Inspirací pro užívání pojmu gender v historii bylo dílo Michela Foucaulta a jeho důraz na tělo jako předmět moci a dominance. Srov.: TINKOVÁ, Daniela. „Žena“ – prázdná kategorie? Od (wo)men's history k gender history v západoevropské historiografii posledních desetiletí 20. století. In: *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajištění historiografie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, s. 28-29. ISBN 80-7194-920-5.

² LENDEROVÁ, Milena, Božena KOPIČKOVÁ, Jana BUREŠOVÁ a Eduard MAUR. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 16. ISBN 978-80-7106-988-1.

³ RATAJOVÁ, Jana. Dějiny ženy a koncept genderu v české historiografii. *Kuděj: Časopis pro kulturní dějiny*. 2005, č.1-2, s. 159-173.

⁴ VELKOVÁ, Alice. Venkovské ženy v letech 1650-1850. Perspektivy výzkumu s využitím historické demografie, mikrohistorie, historické antropologie a dějin každodennosti. In: *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajištění historiografie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, s. 125. ISBN 80-7194-920-5.

⁵ MACHÁČOVÁ, Jana. Žena v 19. století jako „přívěšek“? In: *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajištění historiografie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, s. 209. ISBN 80-7194-920-5.

sociálních vrstvách setkáme s identifikací s rolí matky, jiné role žen a identifikace s nimi byla v jednotlivých třídách různá.

V horních vrstvách společnosti, tedy ve šlechtických rodinách, kam spadalo asi jedno procento obyvatel, se nejvíce cenila role manželky a matky. Ženy se identifikovaly s rolí manželky jako bytosti určené k reprezentaci svého muže a k případnému vedení domu v manželově nepřítomnosti, časté jsou i pěstování filantropie a pobožnost urozených dam.⁶

Většinu obyvatelstva tvořili chudší a nejchudší lidé ze spodní společenské třídy – podle Jiřího Matějčka představovaly dolní vrstvy společnosti ještě v polovině 19. století osmdesát procent populace.⁷ Ženy z této sociální vrstvy byly brány jako levná pracovní síla – pracovaly jako děvečky, dělnice či nádenice v továrnách a na stavbách.⁸ Ačkoliv v nejnižší společenské vrstvě se ctily role matky, tak ženy své potomky obvykle nevychovaly. Potřeba práce pro obživu rodiny dostávala před mateřskými povinnostmi přednost, a tak malé potomky těchto žen často hlídali mladší sourozenci nebo staří sousedé. Období hlídání však rychle skončilo. Děti začaly (příležitostně) pracovat už v deseti letech.⁹ Vedly se proto spíše k pracovní pílì, než ke vzdělání nebo k roli hospodyně.

Jiná situace panovala ve střední společenské vrstvě. V ní se ženy identifikovaly s jednotlivými rolemi podle zámožnosti manžela. Muž byl ve střední společenské třídě ten, kdo chodil do zaměstnání. Byl societou uznaným a uznávaným živitelem rodiny a jejím zástupcem ve veřejné sféře života. Ženám bylo naopak určeno prostředí domova, privátní sféra. Úkoly měšťanské ženy byly tři a souvisely s viděním ženy výhradně jako manželky, matky a hospodyně. Těmito společností chtěnými a vyžadovanými cíli života ženy bylo v ideálním případě se brzy a dobře vdát, rodit děti a vychovávat je k poslušnosti a oddanosti církvi (a později i k lásce k vlasti a národu, což souviselo s obrozeneckými snahami mnohých evropských zemí). Další cíle souvisely s určením

---

⁶ MACHAČOVÁ, Jana. Žena v 19. století jako „přívěšek“? In: *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajištění historiografie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, s. 210. ISBN 80-7194-920-5.

⁷ MATĚJČEK, Jiří. Nedorozumění historiografů/ek? Fasety patriarchy a emancipace žen. In: *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajištění historiografie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, s. 215. ISBN 80-7194-920-5.

⁸ tamtéž

⁹ MACHAČOVÁ, Jana. Žena v 19. století jako „přívěšek“? In: *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajištění historiografie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, s. 212. ISBN 80-7194-920-5.

ženy jakožto hospodyně – nutností bylo být čistotná, pořádkumilovná, šetrná a vytvářet domácí pohodu. Jak uvádí Machačová, „*funkce hospodyně velké domácnosti a dobré kuchařky však patřila k základním odlišujícím znakům žen středních vrstev, kterou neplnily ženy ani v horních ani dolních vrstvách*“.¹⁰

2.2. KONSTRUKT FEMINITY NA POČÁTKU 19. STOLETÍ aneb žena jako bytost věčně nemocná

Velká část tzv. sporu o pohlaví probíhala podle Boženy Kopičkové, Mileny Lenderové, Vladana Hanulíka a Jany Burešové v dobách, kdy určující a stěžejní byl hlas církve. Ta ženu chápala jako méněcenného tvora, nutně podléhajícího maskulinní dominanci.¹¹ Kostelem a světem byla definovaná sociální pohlaví. To ženské skrze spisy náboženské, pedagogické, právnícké, lékařské, moralistní a společenskými žurnály.

Stereotypní model ženského a mužského chování, který byl společností očekávaný a vyžadovaný, později přešel do psané podoby zákona. Postavení ženy v rámci manželství, rodiny a společnosti 19. století bylo právně ošetřeno především v občanských zákonících. Podle Všeobecného zákoníku občanského¹², který byl císařem Františkem I. vyhlášený 1. června 1811 a platil od 1. ledna 1812 do roku 1950 v rakouském císařství a později i v Československu, disponoval majetkem ženy její manžel. I v osobních poměrech byla žena podle tohoto zákoníku podřízena muži – svobodná otcí nebo bratrům, vdaná manželovi.¹³ V paragrafu 91 byl muž explicitně označen za hlavu rodiny: „*Muž jest hlava rodiny. Co hlava tato má zvláště právo,*

---

¹⁰ MACHAČOVÁ, Jana. Žena v 19. století jako „přívěšek“? In: *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, s. 211. ISBN 80-7194-920-5.

¹¹ LENDEROVÁ, Milena, BOŽENA KOPIČKOVÁ, JANA BUREŠOVÁ a EDUARD MAUR. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 20. ISBN 978-80-7106-988-1.

¹² Vzorem zákoníku byl Napoleonův Code civil, jenž konceptualizoval ženu jako bytost podřízenou muži. Srov.: LENDEROVÁ, Milena, BOŽENA KOPIČKOVÁ, JANA BUREŠOVÁ a EDUARD MAUR. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 45. ISBN 978-80-7106-988-1.

¹³ LENDEROVÁ, Milena, BOŽENA KOPIČKOVÁ, JANA BUREŠOVÁ a EDUARD MAUR. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 27. ISBN 978-80-7106-988-1.

spravovati domácnost; také ale jest povinen, manželku dle mohovitosti své slušně živiti, a ji v každé případnosti zastupovati".¹⁴ O podřadném postavení slabšího pohlaví a povinnostech ženy mluví dále paragraf 92: „*Manželka obdrží jméno mužovo a požívá práv stavu jeho. Ona jest povinna, za manželem do bydlení jíti, jemu v hospodářství a v živnosti dle síly své pomáhati, a pokud pořádek domácí toho žádá, nařízení od něho učiněná nejen sama plniti, ale i k tomu přihlížeti, aby také od jiných byla plněna*“.¹⁵

Na obrazu ženství se výrazně podíleli i lékaři - medicínský konstrukt ženy „*věčně nemocné*“¹⁶, dotvořený podle Mileny Lenderové v osvícenství, se udržel po celé 19. století a po část století dvacátého.¹⁷ Napomáhaly k tomu tištěné „domácí lékaře“, které názory soudobé medicíny šířily mezi lid. Tehdejší lékaři vnímali ženu jako jednotu fyzického, mravního a patologického.¹⁸ Ženská psychika byla podle výzkumů ovlivněná a ovlivňovaná predestinací ženy k mateřství, menší svalovou hmotou, menší výkonností a menší mozkovnou než má muž.¹⁹

Za uznávané lze označit, mimo jiné, i učení francouzského učenice Jeana Rousseaua. Ten se pokusil ženy přimět k respektování tradičního modelu feminity, tedy ženství se silným důrazem na mateřství, v němž bylo podle filosofa „*pravé místo ženy*“.²⁰ „Přírodní“ zákon podle Rousseaua „*jasně odděluje úlohu muže a ženy*“.²¹ Tedy

---

¹⁴ 946/1811 Sb. z. s. § 91. Citováno podle: PALATOVÁ, Kateřina, Vendula KRAUSOVÁ a Tereza HAVELKOVÁ. *Žena pohledem právních norem habsburské říše druhé poloviny 19. století*. In: *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí historiografie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, s. 503. ISBN 80-7194-920-5.

¹⁵ 946/1811 Sb. z. s. § 92. Citováno podle: PALATOVÁ, Kateřina, Vendula KRAUSOVÁ a Tereza HAVELKOVÁ. *Žena pohledem právních norem habsburské říše druhé poloviny 19. století*. In: *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí historiografie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, s. 503. ISBN 80-7194-920-5.

¹⁶ Mezi oblíbené normativní medicínské spisy patřil *Systeme physique et morale de la femme* Pierra Roussela z roku 1775, který se těšil mezi čtenáři mimořádné oblibě. Roussel v něm definoval ženu jako bytost „*věčně nemocnou*“, a to z důvodu toho, že její psychiku určuje její fyziologie. Srov.: LENDEROVÁ, Milena, Božena KOPIČKOVÁ, Jana BUREŠOVÁ a Eduard MAUR. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 46. ISBN 978-80-7106-988-1.

¹⁷ Poprvé se podle Koplčkové, Lenderové, Hanulíka a Burešové objevuje náhled na ženu jako bytost s nízkou intelektuální kapacitou už v díle starověkého myslitele Aristotela. Srov.: LENDEROVÁ, Milena, Božena KOPIČKOVÁ, Jana BUREŠOVÁ a Eduard MAUR. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 48. ISBN 978-80-7106-988-1.

¹⁸ LENDEROVÁ, Milena, Božena KOPIČKOVÁ, Jana BUREŠOVÁ a Eduard MAUR. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 48. ISBN 978-80-7106-988-1.

¹⁹ tamtéž

²⁰ ENGLOVÁ, Jana. Sociologické aspekty zaměstnávání žen v průmyslové výrobě v 2. polovině 19. století. MACHAČOVÁ, Jana a Jiří MATĚJČEK. *Studie k sociálním dějinám 19. století*. V Opavě: Slezský Ústav, 1998, s. 83-97. ISBN 8086224007.

jinými slovy, zakotvuje paradigma „veřejného“ muže, který zajišťuje rodinný příjem a zúčastňuje se procesů politického rozhodování, a „privátní“ ženy, která působí ve sféře domácnosti. Osvícenství požadovalo svobodu a autonomii jedince, tedy muže i ženy. To vyvolávalo veřejnou debatu o vztahu mezi mužem a ženou, ovšem zároveň akcentovalo biologické, „přirozené“ rozdíly mezi pohlavími. Tehdejší filosofické texty se tak zabývají především právním zakotvením onoho vztahu, manželstvím. Podle Kopiczkové, Lenderové, Hanulíka a Burešové řešili otázku manželství i další velcí filosofové tehdejší doby, Immanuel Kant a Georg Wilhelm Friedrich Hegel. Právě druhý jmenovaný rozdělil prostor na veřejný a domácí, aby oddělil dvě různé „racionality“.²² Jak víme, bylo toto rozdělení sfér vlivu nerovnoměrné. I v domácnosti, kde měla podle Hegela vládnout žena, byl muž uznávaný jako hlava rodiny, jak už bylo vzpomenuto. S filosofií Johna Stuarta Milla se začíná psát éra liberálního feminismu. Tento „feminismus rovných práv“, požadující svobodu pro všechny lidi, pracuje s tezí, že rozdíly mezi pohlavími jsou biologickým i historickým „produktem“. Podřízenost a jistá méněcennost ženy je daná výchovou, která se dá ale změnit.²³ Ženské otázky a vztahu ženy a muže se věnovali filosofové v Německu, v Anglii a dalších zemích, ovšem, jak uvádí Kopiczková, Lenderová, Hanulík a Burešová, v českém filosofickém myšlení byla reflexe feminismu slabá a zájem o řešení ženské otázky z řad českého obyvatelstva minimální. Toto tvrzení dokládají tím, že pro ženské hnutí významná přednáška Bernarda Bolzana s názvem **O povolání a důstojnosti pohlaví ženského**, která byla přednesena roku 1810, vyšla česky až o sedmdesát let později.²⁴ Přednášku otiskly až Ženské listy v devátém a desátém čísle roku 1881.²⁵

Genderové konstrukty a stereotypy byly výše zmíněnými institucemi a kapacitami zakořeněny do myslí jedinců tak silně, že se měnily jen velmi pomalu.

---

²¹ LENDEROVÁ, Milena, Božena KOPIČKOVÁ, Jana BUREŠOVÁ a Eduard MAUR. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 35. ISBN 978-80-7106-988-1.

²² LENDEROVÁ, Milena, Božena KOPIČKOVÁ, Jana BUREŠOVÁ a Eduard MAUR, ed. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 37. ISBN 978-80-7106-988-1.

²³ LENDEROVÁ, Milena, Božena KOPIČKOVÁ, Jana BUREŠOVÁ a Eduard MAUR. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 38. ISBN 978-80-7106-988-1.

²⁴ LENDEROVÁ, Milena, Božena KOPIČKOVÁ, Jana BUREŠOVÁ a Eduard MAUR. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 40. ISBN 978-80-7106-988-1.

²⁵ O povolání a důstojnosti pohlaví ženského. *Ženské listy*. 1881, č. 9, s. 141-144.

Změnám napomohlo převážně snažení uvědomělých žen, kterým záleželo na důstojném místě ve společnosti pro ně samotné i pro další osoby ženského pohlaví. Kořeny ženské emancipace ve světě spatřujeme podle Boženy Kopiczkové, Eduarda Maura, Mileny Lenderové, Marie Bahenské, Jany Burešové, Marie Ryantové a Dany Musilové v osvícenství. Jak uvádí, tak „*takřka souběžně s požadavkem rovností lidí před zákonem vyvstal i požadavek rovnosti obou pohlaví a s ním otázka, do jaké míry je svoboda ženy omezena prospěchem rodiny a společnosti*“.²⁶ Přes nezpochybnitelné biologické odlišnosti mezi muži a ženami se feministky a zastánci a zastánkyně ženské otázky tázali, „*do jaké míry je svoboda ženy omezena prospěchem rodiny a společnosti, zda tedy i na ženu se vztahuje požadavek svobodného sebeurčení*“, nebo zda má místo ženy zůstat v rodině, silně definované tradiční dělbou práce.²⁷ Přívrženci tradičního modelu hlásali, že „*žena je jednoznačně určena mateřstvím, navíc že její duševní potenciál nedosahuje duševního potenciálu muže*“.²⁸ Zastánci a zastánkyně ženské emancipace oponovali, že „*žena je především člověk*“ a „*její život se nevyčerpává úkolem manželky a matky*“.²⁹

Dodejme ještě, že pojmy feminismus a ženská otázka nejsou synonymy, jak upozorňuje Barbora Osvaldová.³⁰ Ženská otázka je od 18. století spojená s konkrétními sociálními kroky, které jsou výsledkem tázání se po roli ženy ve společnosti ve vztahu k muži. Feminismus přechází podle Lenderové od praktické roviny k rovině teoretické, abstraktní, přičemž vychází z filosofie, psychologie, sociologie a dalších disciplín.³¹

---

²⁶ LENDEROVÁ, Milena, Božena KOPIČKOVÁ, Jana BUREŠOVÁ a Eduard MAUR. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 450. ISBN 978-80-7106-988-1.

²⁷ tamtéž

²⁸ LENDEROVÁ, Milena, Božena KOPIČKOVÁ, Jana BUREŠOVÁ a Eduard MAUR. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 48. ISBN 978-80-7106-988-1.

²⁹ tamtéž

³⁰ OSVALDOVÁ, Barbora. *Česká média a feminismus*. Praha: Libri, 2004, s. 6. ISBN 80-7277-263-5.

³¹ LENDEROVÁ, Milena, Božena KOPIČKOVÁ, Jana BUREŠOVÁ a Eduard MAUR. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 8. ISBN 978-80-7106-988-1.

2.3. „ŽENSKÁ MÁ BÝT VZDĚLANÁ“³² – ŽENSKÁ EMANCIPACE VE ŠKOLNÍCH LAVICÍCH

2.3.1. ŠKOLSTVÍ V PLENKÁCH

Genderová nerovnoprávnost měla kořeny i ve vzdělávání chlapců a dívek. Až do 19. století bylo vzdělání žen věnováno evropskými panovníky, zákonodárci i samotnými ženami velmi málo prostoru a pozornosti.³³ Ženy, které byly vzdělané nebo dokonce literárně činné, se objevovaly už od středověku, ale jejich počet byl velmi nízký.³⁴ Městské školy se v Evropě začínají objevovat až ve 13. století, a to výhradně pro chlapce. Dívky se mohly vzdělávat pouze v rodině nebo v klášteře. Jeptišky i členky dalších řádů, které se výukou dívek zabývaly, seznamovaly žáčky s literaturou, společenskou výchovou a s ručními pracemi.³⁵ Ovšem proces alfabetizace byl v českých zemích zastaven třicetiletou válkou, po níž nebyl dostatek učitelů a prostory zůstaly v bídném stavu.³⁶ V nižším školství byla situace velmi neutěšená a mezi úrovněmi jednotlivých škol byly až propastné rozdíly. Vyučujícími byli, jak píše Michal Kneblík ve studii **Škola – mezi disciplínou těla a ducha**, nejen vzdělaní kněží, absolventi gymnázií nebo učitelé z povolání, ale i řemeslníci, „*co si chtěli vyučováním jen přivydělat*“ nebo vysloužilí vojáci, kteří sami často byli negramotní.³⁷ Předtereziánské školství, včetně metod dodržování kázně, bylo pozdějšími pedagogy hodnoceno negativně. Žáci měli ke studiu odpor a do školy, pokud ji vůbec navštěvovali, chodili se strachem.³⁸

---

³² LENDEROVÁ 2016: 39

³³ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě*. Praha: Mladá fronta, 1999, s. 39. ISBN 8020407375.

³⁴ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha: Slon, 2005, s. 9. ISBN 8086429482.

³⁵ LENDEROVÁ 2016: 40

³⁶ LENDEROVÁ 2016: 42

³⁷ KNEBLÍK, Michal. *Škola – mezi disciplínou těla a ducha. Triviální školy v Čechách 1774 – 1800*.

In: *Dějiny těla- prameny, koncepty, historiografie*. Červený Kostelec, 2013, s. 134.

ISBN 978-80-7465-068-0.

³⁸ KNEBLÍK, Michal. *Škola – mezi disciplínou těla a ducha. Triviální školy v Čechách 1774 – 1800*.

In: *Dějiny těla- prameny, koncepty, historiografie*. Červený Kostelec, 2013, s. 139.

ISBN 978-80-7465-068-0.

2.3.2. **PRVNÍ REFORMY VEŘEJNÉHO ŠKOLSTVÍ NA POPUD MARIE TEREZIE**

V lednu 1775 začal platit školský zákon pod názvem **Všeobecný školní řád pro normální, hlavní a triviální školy v císařsko-královských dědičných zemích**, který vznikl na přání Marie Terezie.³⁹ Tereziánský školní zákon zavedl vzdělávací povinnost pro všechny děti bez rozdílu pohlaví a sociálního postavení, a to od šesti do dvanácti let.⁴⁰ V rámci tereziánského školního zákona byl do několika měsíců po vydání zákona připraven učební plán pro dívčí školy, ve kterém byl sice kladen hlavní důraz na ženské ruční práce, ale zřetel byl brán i na všeobecné vzdělání dívek.⁴¹ Učební plán byl sestaven s cílem postupného odstranění rozdílů mezi dívčím a chlapeckým vzděláním, ovšem záměry zůstaly naplněny pouze na papíře, a to i přes snahu syna Marie Terezie, císaře Josefa II. Veřejné dívčí školy byly v Evropě vzácné. Roku 1786 bylo z více jak dvou tisíc veřejných škol v Čechách 36 dívčích – ty však seznamovaly žákyně především se základy pletení, šití, háčkování a vyšívání.⁴²

Zmiňovaný tereziánský školský zákon stanovil tři typy škol pro nižší školství, jak je i z názvu zákona patrné. V každém městě byla minimálně jedna škola triviální, v níž se vyučovalo trivium, tj. čtení, psaní a počítání, a základy náboženství, aby byla naplněna role mravní. Možné bylo i učení německého jazyka a venkovského hospodářství na vesnicích nebo základů řemesel a ručních prací ve městech. V každé zemi království a císařství byla zřízena i škola normální, která představovala školu vzorovou, tedy tu, která měla sjednocovat učební metody, obsah učiva a používané učebnice. Školy hlavní byly určeny pro děti příslušníků městské střední vrstvy. Zařízení pro budoucí obchodníky, úředníky a řemeslníky musely být v každém kraji a sloužily i jako příprava na gymnázium.⁴³

---

³⁹ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha: Slon, 2005, s. 9. ISBN 8086429482.

⁴⁰ KNEBLÍK, Michal. Škola – mezi disciplínou těla a ducha. Triviální školy v Čechách 1774 – 1800. In: *Dějiny těla- prameny, koncepty, historiografie*. Červený Kostelec, 2013, s. 133. ISBN 978-80-7465-068-0.

⁴¹ KODAJOVÁ, Daniela. Vzdělání dívek – možnosti a limity uplatnění. In: *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, s. 291-302. ISBN 80-7194-920-5.

⁴² LENDEROVÁ 2016: 45

⁴³ KNEBLÍK, Michal. Škola – mezi disciplínou těla a ducha. Triviální školy v Čechách 1774 – 1800. In: *Dějiny těla- prameny, koncepty, historiografie*. Červený Kostelec, 2013, s. 133. ISBN 978-80-7465-068-0.

Podle Lenderové měli do hlavních škol docházet žáci obou pohlaví. Ovšem dívky hlavní školy zprvu nenavštěvovaly vůbec, později dívčí vzdělávání v hlavní škole končilo absolutoriem ve druhé třídě školy, tedy ve dvanácti letech. Poté je až na výjimky čekala práce v domácnosti nebo na poli a pozdější vdavky. Žačky tak přišly o výuku předmětů jako zeměpis, dějepis, přírodopis, latina, německý sloh a další, které se vyučovaly ve třetím a čtvrtém ročníku hlavní školy, jež byly určeny pouze chlapcům.⁴⁴ Připomeňme, že se totiž jednalo o znalosti, které byly soudobou společností považované za bezúčelné pro další život dívky. Žena, starající se o děti a domácnost, sotva využila to, že umí latinu... Vědomosti překračující trivium a náboženské povědomí byly pro ženy zbytečné, ještě v polovině 19. století byl největší důraz dívčího vzdělání kladen na ruční práce.

Docházení dívek do vyšších ročníků hlavních školy, tedy třetí a čtvrté třídy, bylo úředně povoleno už školním zákonem z roku 1805.⁴⁵ Ovšem ještě Věnceslava Lužická ve svých pamětech vzpomíná na to, jak si na otci „vymohla“ pokračování na hlavní škole v Broumově, kterou navštěvovala po ukončení farní školy v Hořicích, kde se Lužická roku 1835 narodila. Hlavní škola v Broumově s žačkami téměř nepočítala.

Spisovatelka ve vzpomínkách **Z mých pamětí** z roku 1929 píše:

„Jenom jediná lavice, první v řadě po levé straně, vyhrazena byla milostivě dívkám, které směly tuto třídu navštěvovati. Sedělo nás tam osm nebo devět a jediné my dvě Hořičanky byly jsme Češky. Po názoru tehdejších považováno bylo učení v této třídě pro dívky bezúčelným, a proto také profesori nevěnovali nám velké pozornosti; přehlíželi nás a jen tu a tam hodili nám z milosti nějaký drobet učenosti... Byla jsem hrdá na to, že se učím latinsky, a psala tehdy také domů, že studuji jako hoši...“⁴⁶

Toto je jasným dokladem diskriminace dívek v lavicích tříd určených státní vyhláškou oběma pohlavím. Děvčata měla obtížnější přístup ke vzdělání, nedostalo se jim tolik informací a znalostí jako chlapcům, ve třídách byly přehlíženy a s nelibostí trpěny spolužáky a hlavně učiteli.

Kneblík zmiňuje, že největším problémem školství celkově, tedy nejen dívčího vzdělávání, kterému se v této kapitole cíleně věnujeme, byla nízká docházka žáků a žaček. Obvyklým důvodem absence dětí z nižší a střední společenské vrstvy byly

---

⁴⁴ LENDEROVÁ 2016: 46

⁴⁵ tamtéž

⁴⁶ LUŽICKÁ, Věnceslava. *Z mých pamětí*. Mladá Boleslav: Karel Vačlena, 1929, s. 138-139.

jejich pracovní povinnosti, nemoc, nedostatek oblečení, ale obzvláště absentující přesvědčení rodičů, že by měli své ratolesti za škamna posílat.⁴⁷ Mezi rodiči totiž panoval názor, že znalosti získané ve škole nemají takový význam, aby převážily hodnotu pomoci na poli nebo v domácnosti, kterou práce jejich potomků představovala. Prolomit tuto uznávanou „pravdu“ bylo ještě těžší v případě dívčího vzdělávání. Představa o zbytečnosti ženské učenosti byla zakořeněná v celé společnosti, od nejnižší po nejvyšší sociální třídu. Ve šlechtickém a měšťanském prostředí byla nechutí posílat dcery do veřejných škol zase zapříčiněna a omlouvána vědeckými a lékařskými zjištěními. Tradovalo se, že vzdělané a studující ženy jsou přepjaté, nervózní, velký objem znalostí jim nedělá dobře a ani muži se v jejich přítomnosti necítí dobře.

2.3.3. VZDĚLÁVÁNÍ PRO POTŘEBY DOMÁCNOSTI ANEB JAK JE NUTNÉ „UMĚT BUCHTY PÉCT“⁴⁸

Výše uvedené problémy veřejného dívčího školství a názor, že do státem zřizované školy docházejí výhradně potomci osob z nižších tříd a méně majetných rodin, zapříčinil, že tyto školy nebyly navštěvované dcerami šlechtických a bohatých měšťanských rodin. Ty se učily v domácím prostředí, kde je vzdělávala matka nebo kam docházel osobní učitel, nebo v soukromém ústavu, popřípadě pobyt ve vzdělávacím ústavu navazoval na prvotní výchovu v rodném domě.⁴⁹ Uveďme, že právě těmto dívkám byly určeny pozdější normativní spisy. Výchovná preskriptivní literatura se ale obracela i na matky děvčat, kterým chtěla podat pomocnou ruku při výchově mladé generace.⁵⁰

Matka vychovávala i Magdalenu Dobromilu Rettigovou. V kontextu dobových požadavků na ženy i matka Rettigové, paní Artmannová, kladla důraz na ruční práce a soběstačnost dívky v tomto směru, posílené, jak píše sama Rettigová, také tím, že

---

⁴⁷ KNEBLÍK, Michal. Škola – mezi disciplínou těla a ducha. Triviální školy v Čechách 1774 – 1800. In: *Dějiny těla- prameny, koncepty, historiografie*. Červený Kostelec, 2013, s. 146.

ISBN 978-80-7465-068-0.

⁴⁸ LENDEROVÁ 2016: 39

⁴⁹ LENDEROVÁ 2016: 49

⁵⁰ LENDEROVÁ, Milena, Božena KOPIČKOVÁ, Jana BUREŠOVÁ a Eduard MAUR. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 56. ISBN 978-80-7106-988-1.

Rettigová byla jediným žijícím dítětem svých nepříliš bohatých rodičů. Spisovatelka vzpomíná na výuku ve svých **Vzpomínkách na dětství a mládí** takto:

„Tak se stalo, že jsem již v pátém roce věděla více, než ví mnohé rozhyčkané dítě v desátém roce. Od mého pátého roku neupletla (matka – poznámka diplomantky) pro mě ani oka, neboť mi k pátým narozeninám darovala šest párů nových punčoch, velké přadeno příze a jehlice se slovy: „Co si napříště upleteš, budeš mít; jsi už dost velká, abys mohla plést sama pro sebe!“⁵¹

Další možností vzdělání pro dívky byl pobyt v soukromém vzdělávacím ústavu. Penzionáty byly „*soukromé školy pro dívky většinou bohatších rodičů, kde se udílí dívkám vyučování (...) s přídavkem cizích jazyků a hudby, kde dívky bydlí i stravovány jsou*“, jak byly tyto ústavy popsány roku 1887 Růžnou Jesenskou v příspěvku pro Ženské listy **Několik myšlenek o výchování našich dívek**.⁵² Ten nebyl pro dcery z měšťanských rodin žádnou procházkou růžovým sadem. Lenderová zmiňuje necitlivé výchovné metody, výuku výhradně v němčině, drilování francouzského jazyka a spíše pokulhávající kvalitu těchto zařízení.⁵³ Ústavy se totiž podle Marie Bahenské od sebe lišily, a to jak kvalitou, tak úrovní znalostí, které poskytovaly svěrenkám. Náplň výuky a pravidla určovali majitelé penzionátu.⁵⁴ Realitou bylo i důsledné respektování jinakosti muže a ženy, tedy podpora genderových stereotypů, a tomu odpovídající vzdělávací plán těchto ústavů – dívky se v penzionátu učily cizí jazyky, věnovaly se ručním pracím, hudbě a malbě, třibilo se jejich společenské chování a vystupování.⁵⁵ Přes tyto nedostatky byly školy mezi bohatými velmi populární. Soukromá vzdělávací instituce představovala přestupní stanici mezi dětstvím u rodičů a manželstvím. Dívky setrvaly v ústavu v průměru dva až tři roky, ale mohly v ústavních zdech žít i deset let.⁵⁶

Zatímco příznivci ústavní výchovy volali po respektování rozdílů mezi pohlavími a tedy i po rozdílech ve výuce, veřejné školství, jak bylo řečeno, šlo díky vyhláškám osvícených panovníků jiným směrem. Počet dívek a chlapců

---

⁵¹ RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. Vzpomínky na dětství a mládí. RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Domácí kuchařka: spolu s ukázkami z beletristického díla M. D. Rettigové a čtení o její osobnosti*. Vyd. 2. Praha: Odeon, 1986, s. 345.

⁵² JESENSKÁ, Růžena. Několik myšlenek o výchování našich dívek. *Ženské listy*. 1887, č. 7, s. 115.

⁵³ LENDEROVÁ 2016: 56

⁵⁴ BAHENSKÁ, Marie. Obraz dívčího penzionátu v korespondenci Marie Riegrové-Palacké a její dcery Libuše. In: *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajištění historiografie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, s. 557. ISBN 80-7194-920-5.

⁵⁵ tamtéž

⁵⁶ BAHENSKÁ 2005: 25

ve veřejných školních zařízeních se srovnal v polovině 19. století, což souviselo s požadavkem druhé, jungmannovské vlny národních obrozenců.⁵⁷ Ti k prosazování národní otázky počítali se ženou vzdělanou, ovšem vzdělání nemělo být nijak výrazně obsáhlé. Vlastencům stačilo, aby Češky byly dobrými hospodyněmi, dobrými matkami, dobrými křesťankami a nově i dobrými vlastenkami (což je model ženství, který podporovala a naplňovala i Magdalena Dobromila Rettigová).⁵⁸ Vždyť měly tyto ženy vychovávat novou generaci malých uvědomělých Čechů! To vyplývá i z příspěvku Miroslavy Procházkové **Proč domáhají se ženy profesionálního vzdělání?** uvedeného v časopisu *Domáci hospodyně* roku 1890.⁵⁹ Redaktorka a majitelka uvedeného periodika, který se hlásil k emancipačnímu programu, Miroslava Procházková, byla zastánkyně obrazu „*měšťanské ženy, jejímž pravým posláním je být matkou, manželkou a hospodyní, ale k tomuto účelu je nutné ženu vzdělávat*“.⁶⁰ Procházková v článku uvedla, že „*jedině žena vzdělaná jest s to, aby vyhověla všem požadavkům, jež činí na ni doba jako na matku a vychovatelku*“ a zároveň nám tato její citace posloužila jako doklad, že role „*ženy domácí*“ měla zastánkyně i na konci 19. století a biedermeierovský koncept nebyl ve většinové společnosti zcela překonaný.⁶¹

Ovšem i k „pouhému“ vychovávání nových uvědomělých vlastenců bylo potřeba, aby se ženám a dívkám dostalo ucelené vzdělání. Minimálně bylo nezbytné, aby budoucí matka a vychovatelka uměla dobře česky, znala náležité reálie a historická data. Na popud feministek z kroužku kolem Bohuslavy Rajske vznikl roku 1844 první český soukromý vzdělávací ústav pro dívky ve věku pět až osmnáct let.⁶² Tato vzdělávací instituce měla za cíl mimo jiné i zajistit v budoucnosti možná neprovdaným ženám samostatnou existenci a finančně nezávislou budoucnost.⁶³

---

⁵⁷ LENDEROVÁ 2016: 49

⁵⁸ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách*. Praha: Libri, 2005, s. 10. ISBN 80-7277-241-4.

⁵⁹ PROCHÁZKOVÁ, Miroslava. *Proč domáhají se ženy profesionálního vzdělání?* *Domáci hospodyně*. 1890, č. 5, s. 1-2.

⁶⁰ BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *O ženské práci: dobové (sebe)reflexe a polemiky*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2014, s. 50. ISBN 978-80-87782-34-7.

⁶¹ PROCHÁZKOVÁ, Miroslava. *Proč domáhají se ženy profesionálního vzdělání?* *Domáci hospodyně*. 1890, č. 5, s. 1.

⁶² OPELÍK, Jiří, a kol. *Lexikon české literatury*. Praha: Academia, 2000, s. 1205. ISBN 8020007083.

⁶³ LENDEROVÁ 2016: 60

1.4.2. PRVNÍ ČESKÉ FEMINISTKY A JEJICH VIZE ŠKOLSTVÍ

Vize vdavek a mateřství jako hlavního cíle života ženy byla běžná po celé 19. století. Modlu manželství vzývaly i první české feministky jako Magdalena Dobromila Rettigová nebo Bohuslava Rajska. Prvně jmenovaná prosazovala své přesvědčení prostřednictvím svých kuchařských kurzů, které pro dívky pořádala, i skrze vlastní literární tvorbu, povídkami pro mladé čtenářky počínaje a preskriptivní literaturou, představující a utvrzující autorkou zastávané společenské normy, konče. Bohuslava Rajska své podporování teze, že sňatek je jedním z nejdůležitějších bodů života ženy, dokázala nejen tím, že po sňatku s Františkem Ladislavem Čelakovským opustila své projekty⁶⁴, ale i obsahem učebního plánu na její popud nově vzniklé dívčí školy.⁶⁵ Zahrnoval totiž „nezbytné“ předměty k budoucímu vedení domácnosti. Nové však bylo smýšlení její a jejích souputnic, s nimiž se scházela od roku 1836 v domě svého švagra, lékaře Václava Staňka. Ono novátorství spočívalo v uvědomění si okolnosti, že ne každá dívka se vdá, a v hledání řešení tohoto jevu. Vzhledem k panující situaci, kdy byly dívky minimálně vzdělané a hlubší znalosti se pro ženy považovaly za zbytečné a zatěžující, se předpokládalo, že o neprovdané (a nutno podotknout, že zůstat „na ocet“ či „starou pannou“ bylo považováno za velmi ostudné) se postará její nejbližší mužský příbuzný.

Rozdíly v dívčím a chlapeckém vzdělávání se podařilo odstranit až v 60. letech 19. století.⁶⁶ První vyšší dívčí škola vznikla roku 1860 v Písku, o tři roky později ji následovala škola v Praze.⁶⁷ Cesta k plnohodnotnému vzdělání i pro hůře situované vrstvy byla „vydlážděna“ Hasnerovou školní reformou, která začala platit od školního roku 1870/1871.⁶⁸ Vyhláška zaváděla jednotné vyučovací osnovy a prodloužila povinnou školní docházku do čtrnácti let věku žáků.⁶⁹ Pro nesouhlas veřejnosti, pro kterou bylo odstranění genderových školních stereotypů až moc zažité a proto nemyslitelné, byly mnohé klady Hasnerovy reformy popřeny následujícími novelami

---

⁶⁴BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha: Slon, 2005, S. 19. ISBN 8086429482.

⁶⁵OPELÍK, Jiří, a kol. *Lexikon české literatury*. Praha: Academia, 2000, s. 1205. ISBN 8020007083.

⁶⁶BAHENSKÁ 2005: 32

⁶⁷LENDEROVÁ 2016: 64

⁶⁸LENDEROVÁ 1999: 64

⁶⁹LENDEROVÁ, Milena, Božena KOPIČKOVÁ, Jana BUREŠOVÁ a Eduard MAUR. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 429. ISBN 978-80-7106-988-1.

školního zákona, přesto tato reforma znamenala důležitý milník v ženském vzdělání. Díky upozornění školního zákona na to, že rozdíly ve vzdělávání nejsou nezbytné, si společnost více začala uvědomovat nutnost poskytnutí zaopatření neprovdaným nebo ovdovělým ženám skrze jejich vlastní placené zaměstnání.

První český pokus o odborné dívčí vzdělání vyšel z ženského Spolku sv. Ludmily - Průmyslová škola dívčí byla žačkám otevřena od roku 1865 a měla za cíl bezplatně vyučovat chudé dívky základnímu vzdělání a zároveň je připravit na budoucí vykonávání nějaké profese hodící se pro ženu.⁷⁰ Dvacet let po vzniku Spolku sv. Ludmily, tedy roku 1871 se utvořil Ženský výrobní spolek český, který také provozoval vlastní dívčí obchodní a průmyslovou školu.⁷¹ Další podniky vzdělávající české dívky s cílem poskytnout jim možnost samostatné obživy na sebe nenechaly dlouho čekat – nové školy se zakládaly v Brně, v Praze v Chrudimi nebo v Německém Brodě.⁷²

Dovršením snažení českých feministek na školské půdě bylo založení dívčího gymnázia. Jako první se úkolu ujal Spolek pro ženské studium Minerva, v jehož čele stála už od založení v roce 1890 Eliška Krásnohorská.⁷³ Prosazení gymnázia pro dívky nebylo snadné – gymnázium jakožto přípravné zařízení pro vysokou školu bylo chápáno jako vzdělání pro ženy nesmyslné a přebytečné. Myšlenku středoškolsky vzdělané ženy nepodporovali ani zapřisáhlí čeští vlastenci – i pro ně představovala žena s maturitou konkurenci na trhu práce.⁷⁴ Tedy už nikoliv jen „vzdělanou partnerku, která se ochotně chopí vařečky“.⁷⁵ Do doby založení dívčího gymnázia probíhaly maturity žaček jen ojediněle v chlapeckých školách. Středoškolačky, které dokázaly, že zvládnout totožný objem učiva jako chlapci, znamenaly i pro většinu české inteligence i většinové společnosti (tento souhrn zahrnoval nejen muže, ale i mnohé ženy) popření tradovaného mýtu ženství, platného po staletí. Maturantky byly předurčeny ke staropanenství – muži o skutečně vzdělané ženy nestály.⁷⁶ Přesto 30. září 1890 zahájilo první ročník první

---

⁷⁰ LENDEROVÁ, Milena, Božena KOPIČKOVÁ, Jana BUREŠOVÁ a Eduard MAUR. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 419. ISBN 978-80-7106-988-1.

⁷¹ LENDEROVÁ, Milena, Božena KOPIČKOVÁ, Jana BUREŠOVÁ a Eduard MAUR. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 422. ISBN 978-80-7106-988-1.

⁷² LENDEROVÁ 2016: 67

⁷³ BAHENSKÁ 2005: 130

⁷⁴ BAHENSKÁ 2005: 39

⁷⁵ LENDEROVÁ 2016: 69

⁷⁶ LENDEROVÁ 2016: 70

gymnázium výhradně pro dívky v Rakousku-Uhersku – prvně soukromé, od roku 1915 veřejné Dívčí gymnázium Minerva.⁷⁷ Další dívčí gymnázia na českém území vznikla až téměř o dvacet let později.⁷⁸ Roku 1907 započalo svou činnost dívčí gymnázium ve Valašském Meziříčí, brněnské dívčí gymnázium se otevřelo školního roku 1908/1909.⁷⁹ I tam byly maturantky něčím neobvyklým a mnohými i nechtěným. Dokonce i v době před první světovou válkou vítězila nezbytnost ulovit manžela.

2.4. MANŽELSTVÍ JAKO OBCHODNÍ ARTIKL

Manželství v Evropě bylo uzavřeno satební smlouvou, tedy záležitostí světského práva. Jak píše Lenderová, Kopiczková, Burešová a Maur, instituci manželství věnovala značnou pozornost i církev.⁸⁰ Sňatkem se dívka „dostala do područí muže“ a „byla mu povinna láskou a úctou“, a to láskou klidnou, cudnou, bez vášně.⁸¹ Manželství totiž mělo být podle soudobých názorů především obranou proti vnějšímu cizímu světu a jako takové bylo v 18. a 19. století uzavíráno převážně na základě dohody rodičů budoucích manželů.⁸² Při vybírání vhodné partie rodiče přihlíželi zvláště k politickým, ekonomickým a rodovým zájmům a společenským konvencím.

Důležitým prvkem a předpokladem uzavření manželství bylo hmotné zajištění dívky rodiči v podobě věna, které se manželem očekávalo.⁸³ Také výše věna nejednou rozhodovala o tom, koho si dívka vezme za manžela a jestli se vůbec kdy vdá.⁸⁴ Jak píše Marie Bahenská, Libuše Heczková a Dana Musilová: „Pokud dívka nepřinášela do manželství věno, nemohla na sňatkovém trhu uspět.“⁸⁵ Problematika věna byla i důvodem, proč usilovaly ženy ze střední měšťanské vrstvy, často dívky z úřednických

---

⁷⁷ LENDEROVÁ, Milena, Božena KOPIČKOVÁ, Jana BUREŠOVÁ a Eduard MAUR. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 435.

ISBN 978-80-7106-988-1.

⁷⁸ BAHENSKÁ 2005: 132

⁷⁹ LENDEROVÁ 2016: 70

⁸⁰ LENDEROVÁ, Milena, Božena KOPIČKOVÁ, Jana BUREŠOVÁ a Eduard MAUR. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 97-104.

ISBN 978-80-7106-988-1.

⁸¹ LENDEROVÁ 2016: 78

⁸² Vzájemný cit se podle Lenderové považoval za důležitou složku manželství až koncem 19. století.

Srov.: LENDEROVÁ 2016: 80.

⁸³ Věno obsahovalo finance, majetek, na venkově dobytek a výbavu nezbytnou pro chod domácnosti jako oblečení, peřiny, nádobí a podobně. Příprava odpovídající dívčí výbavy byla finančně, časově a technicky náročná, proto její přípravě věnovaly značnou pozornost i vycházející ženské magazíny.

Srov.: LENDEROVÁ 2016: 86-87

⁸⁴ BAHENSKÁ 2005: 20

⁸⁵ BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *Nezbytná, osvobozující, pomlouvaná: o ženské práci*. České Budějovice: Veduta, 2017, s. 29. ISBN 978-80-88030-21-8.

rodin bez perspektivy manželství, o právo na práci.⁸⁶ Kvůli sociálním a ekonomickým změnám ve společnosti bylo hledání odpovídající partie, tedy muže ze stejné nebo vyšší society a zároveň schopného finančně zajistit rodinu (což byla podmínka pro muže k uzavření manželství), velkým problémem, způsobujícím nárůst množství neprovdaných a nezabezpečených žen. To popsala i Eliška Krásnohorská ve stati **Ženská otázka česká**, kde uvedla, že „nemajetné, nezaměstnané ženštiny staly se rodinám středních tříd břemenem nad míru obtížným, sobě samým pak rovněž nesnesitelnými existencemi“.⁸⁷ Problémy s vdavky měla i Magdalena Artmannová, později Rettigová. Její matka totiž právníka Jana Rettiga jako manžela pro svou jedinou dceru neschvalovala – nebyl totiž pro dceru dobrá partie.⁸⁸

Přísným zavedeným normám muselo odpovídat zvláště v první polovině 19. století i uzavírání manželství a dokonce i seznamování mladých svobodných lidí. Jak upozorňuje Bahenská, „pro měšťanské vrstvy v 19. století byl zároveň sňatek jakýmsi výsledkem poměru mezi „nabídkou“ a „poptávkou“.“⁸⁹ Jak bylo uvedeno, nejdůležitější totiž obvykle nebyla láska mezi partnery. Hlavním kritériem při výběru partnera byla zvláště v první polovině století příslušnost k sociální skupině, přičemž platilo, že muž svou ženu společensky povznesl, kdežto žena přebírala společenský status svého manžela.⁹⁰ Od případného nápadníka se očekávalo hmotné a finanční zajištění, které mělo být dosaženo prostřednictvím uspokojivě slibné kariéry a odpovídajícím platem. Dokud nebyl muž zajištěn, tak se obvykle neženil. Vyšší věk mužů v manželství ovlivnil samotnou ženskou otázku v problematice zajištění důstojné samostatné obživy vdov. Muži se totiž, jak bylo uvedeno, ženili až poté, co byli schopni zajistit rodinu, obvykle tedy ne dříve než okolo třiceti let, tudíž umírali dřív než jejich partnerky a mladých vdov přibývalo.⁹¹

Rodiče pro své potomky hledali potenciální partnery ve stejné společenské skupině, k níž sami patřili, aby nebyla nevhodným sňatkem snížena prestiž jména

---

⁸⁶ BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *Nezbytná, osvobozující, pomlouvaná: o ženské práci*. České Budějovice: Veduta, 2017, s. 28. ISBN 978-80-88030-21-8.

⁸⁷ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Ženská otázka česká*. V Praze: Dr. Edv. Grégr, 1881, s. 18.

⁸⁸ AUTRATA, František Václav. *M. D. Rettigová*. Brno: 1948, s. 12.

⁸⁹ BAHENSKÁ 2005: 22

⁹⁰ LENDEROVÁ, Milena, Božena KOPIČKOVÁ, Jana BUREŠOVÁ a Eduard MAUR. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 97. ISBN 978-80-7106-988-1.

⁹¹ LENDEROVÁ, Milena, Božena KOPIČKOVÁ, Jana BUREŠOVÁ a Eduard MAUR. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 109. ISBN 978-80-7106-988-1.

rodiny. K samotnému seznámení proto často docházelo na místech, na nichž se potkávali výhradně příslušníci dané sociální třídy.⁹² V případě měšťanské společnosti se jednalo převážně o různé plesy a salonní společnosti. Na tyto akce chodily dívky obvykle od patnácti let věku. Jak uvedla Lenderová, dcery z měšťanských rodin se vdávaly většinou po dovršení dvacátého roku, dívky z aristokratických kruhů mezi čtrnácti a šestnácti lety.⁹³ Proces uzavírání sňatku měl také jasně stanovená pravidla, kterými se řídila celá společnost (s častou výjimkou zástupců nejchudší společenské vrstvy). Tento proces obsahoval jednotlivé kroky jako žádost o ruku, zasnuby, ohlášky, svatba a svatební cesta.⁹⁴

Jak píše Matějček, manželství v chudších a nejchudších společenských vrstvách bylo výhodné jak pro ženy, tak pro muže. Žena totiž pro manžela znamenala nejen možnost, že se dočká potomků, ale i levnou nebo zcela neplacenou pracovní sílu v živnosti i v domě. Ženy zase díky statutu vdané ženy nabyly vyššího postavení, záruky jistého hmotného zajištění a manželství legitimizovalo její děti a zaručilo jim lepší budoucnost, než jakou by měly jakožto děti narozené mimo sňatek.⁹⁵ Rakouský všeobecný občanský zákoník z roku 1811 sňatkovou politiku také nepomohl zjednodušit – svatby postavil pod kontrolu magistrátu a vrchnosti. Sňatek tak musel být církevní i světskou mocí „povolen“ – muži museli předložit osvědčení o schopnosti vydělávat s udáním výše výdělku, potvrzení o bydlišti, potvrzení od faráře o náboženské výuce.⁹⁶ Lenderová popisuje každodenní realitu chudého manželského páru takto:

„Bída a nedostatek způsobily, že ženu čekala ve dne dřina, hlad a dětský pláč, v noci sexuální požadavky často opilého muže. Dlouhá následující léta jí bylo dopřáno buď těhotenství, nebo kojení. Byla v podstatě bezmocná, zůstávala zcela v moci manžela, o jejím údělu často nikdo nevěděl. Vzepřít se nemohla, byla na muži ekonomicky závislá.“⁹⁷

Společností ustanovená a udržovaná norma vyzývala určité vlastnosti a charakteristiky, kterými se měla správná mladá dáma vyznačovat - dívka měla být

---

⁹² LENDEROVÁ, Milena, Božena KOPIČKOVÁ, Jana BUREŠOVÁ a Eduard MAUR. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 114-115. ISBN 978-80-7106-988-1.

⁹³ LENDEROVÁ 2016: 74-75

⁹⁴ LENDEROVÁ 2016: 81

⁹⁵ MATĚJČEK, Jiří. Nedorozumění historiografů/ek? Fasety patriarchy a emancipace žen. In: *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, s. 217. ISBN 80-7194-920-5.

⁹⁶ LENDEROVÁ 2016: 85

⁹⁷ LENDEROVÁ 2016: 95

zbožná a mravná. To jí přikazovaly nejen náboženské katechismy a zmiňované společenské zvyklosti, ale i normativní literatura. Zbožnost se projevowała nejen pravidelnou návštěvou kostela, ale i cílem vybírat partnera stejného náboženského vyznání.⁹⁸ Tedy povinnost, na níž se shodli náboženské i preskriptivní poučné spisy. Pod oblast mravnosti spadalo i panenství nevěsty, které bylo při prvním sňatku nezbytností, a to zvláště v středostavovské společnosti. Že tomu ne vždy tak bylo, ukazuje nejen umělecká literatura pracující s motivem padlé panny jako například povídka Arnošt a Bělínka od Magdaleny Dobromily Rettigové nebo později Gazdina roba nebo Její pastorkyňa Gabriely Preissové, ale podle Lenderové i reálné zápisy z matrik.⁹⁹ Sexuální potřeby mohly být „beztrestně“ uspokojovány pouze v manželském loži, jak stanovovaly zásady církve i státních orgánů.¹⁰⁰ Nevěra nebo předmanželský či mimomanželský styk byly společenské tabu. Přesto i v tomto případě byli muži a ženy měřeni dvojím metrem – mnohem více bylo tolerováno mužům, pro ženy platila morálka velmi přísná.¹⁰¹ Pro úplnost dodejme, že rozvod nebyl přípustný. Právo dovolovalo pouze odluku manželů, a to z důvodu nevěry, neplodnosti, odepírání manželských povinností a podobně.¹⁰²

S morálkou souvisela i tabuizace sexuálního života ve sledovaném období.¹⁰³ Ta platila opět jak v moralizující náboženské literatuře, tak i ve výchovné – normativní – literatuře určené pro poučení mladých dívek a v lékařských spisech.¹⁰⁴ Sexualita byla v 19. století vnímaná jako „*pouhý prostředek k rozmnožování*“.¹⁰⁵ Jak s odkazem na Dějiny sexuality Michela Foucaulta uvedla ve studii **Tělo intimní - poznámky k sexualitě 19. věku** Milena Lenderová, soudobá morálka vycházela z dekretu mlčení,

---

⁹⁸ LENDEROVÁ, Milena, Božena KOPIČKOVÁ, Jana BUREŠOVÁ a Eduard MAUR. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 113. ISBN 978-80-7106-988-1.

⁹⁹ LENDEROVÁ 2016: 88

¹⁰⁰ LENDEROVÁ, Milena, Božena KOPIČKOVÁ, Jana BUREŠOVÁ a Eduard MAUR. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 116. ISBN 978-80-7106-988-1.

¹⁰¹ LENDEROVÁ 2016: 98

¹⁰² LENDEROVÁ, Milena, Božena KOPIČKOVÁ, Jana BUREŠOVÁ a Eduard MAUR. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 122. ISBN 978-80-7106-988-1.

¹⁰³ Připomeňme, že sexualitu a zobrazování erotiky rehabilitovala až umělecká avantgarda v posledních desetiletích 19. století. Posun ve vnímání sexuality, která byla nově pojímána jako přirozený projev lidského těla, se udál i prostřednictvím české literatury.

¹⁰⁴ Více viz. Lenderová 2016: 99

¹⁰⁵ LENDEROVÁ, Milena. Tělo intimní. Poznámky k sexualitě 19. věku. In: *Dějiny těla- prameny, koncepty, historiografie*. Červený Kostelec, 2013, s. 150. ISBN 978-80-7465-068-0.

neexistence a zákazu.¹⁰⁶ Dívky proto byly vychovávány k cudnosti a zdrženlivosti.¹⁰⁷ Jediná dovolená sexualita byla ta v manželství. Jakékoliv porušení platných společenských norem se tvrdě trestalo.¹⁰⁸ Ovšem církví prosazovaný základní smysl manželství vedl k tomu, že manželka byla pojímaná, slovy Mileny Lenderové, jako „*asexuální uchovatelka života*“.¹⁰⁹

Cudnost, stydlivost a zdrženlivost byla doporučovaná i preskriptivními spisy Magdaleny Dobromily Rettigové a Věnceslavy Lužické. V nich bylo prosazované manželství po zralé úvaze a nikoliv z prchavých citů. Lužická se tedy v lásce dovolává úcty, vážnosti, rozumu a shody názorů, což odpovídá biedermeierovskému ideálu lásky, namísto romantického vzplanutí:

„Šťěstí manželské jest souzvuk dvou duší, (...) jedna mysl dvou hlav, úplná shoda názorů a citů, obaplná úcta a vážnost, láska přeměněná v ryzí přátelství. Takové manželské spolužití, které vyznívá v nejladnějším, souzvučném akordu, ve kterém manželé, jako dva věrní druzi, krácejí životem ruku v ruce, v porozumění, kdy jeden druhému snaží se vyčísti tajná přání z očí, kdy jeden druhého předstihuje takorůka ve šlechetnosti, povolnosti, jest tím vznešeným ideálem spojení muže s ženou, jak je měl na zření Nejsvětější zakladatel jeho.“¹¹⁰

Láska se k manželství podle pisatelek předpokládala a byla vhodná, ale byla pojímaná spíše jako úcta k manželovi, přátelská náklonnost, zvyk a povinnost, jak dokládá uvedená citace ze Svatebního daru od Věnceslavy Lužické. Zároveň obsah pojmu láska neobsahoval erotično, tudíž se mladé čtenářky ani z výchovné literatury, která jim měla být návodem na budoucí život manželky a hospodyně, nedozvěděly nic

---

¹⁰⁶ LENDEROVÁ, Milena. Tělo intimní. Poznámky k sexualitě 19. věku. In: *Dějiny těla- prameny, koncepty, historiografie*. Červený Kostelec, 2013, s. 149. ISBN 978-80-7465-068-0.

¹⁰⁷ LENDEROVÁ, Milena. Tělo intimní. Poznámky k sexualitě 19. věku. In: *Dějiny těla- prameny, koncepty, historiografie*. Červený Kostelec, 2013, s. 158. ISBN 978-80-7465-068-0.

¹⁰⁸ Raněnovověké i tereziánské trestní zákoníky trestaly smilstvo (tj. nevěra a prostituce) smrtí nebo vyhnanstvím. Cizoložství přestalo být úředně trestané až po roce 1787 díky josefinskému Všeobecnému zákoníku o zločinech a trestech. Církev, která měla ve věci sexuality věřících dominantní roli, „ordinovala“ proti smilstvu práci, střídmost, časté modlení a poslední boží soud. Počala-li žena mimo manželství, čekaly na ni odsouzení společností a život v bídě. Podobné stigma mohlo postihnout i jejího potomka, a proto neplánovaně těhotné ženy vyhledávaly služby tzv. andělíčkářek, které prováděly potraty. Umělé ukončení těhotenství bylo stíháno církevní i světskou mocí. Za viníka nebyla označena pouze svedená dívka, ale i její svůdce. Ovšem zatímco pro ženu neexistovalo rozhršení, muži byla zadána pouhá kajicnost. Srov: LENDEROVÁ, Milena. Tělo intimní. Poznámky k sexualitě 19. věku. In: *Dějiny těla- prameny, koncepty, historiografie*. Červený Kostelec, 2013, s. 162-166.

ISBN 978-80-7465-068-0.

¹⁰⁹ LENDEROVÁ, Milena. Tělo intimní. Poznámky k sexualitě 19. věku. In: *Dějiny těla- prameny, koncepty, historiografie*. Červený Kostelec, 2013, s. 153. ISBN 978-80-7465-068-0.

¹¹⁰ LUŽICKÁ, Věnceslava. *Svatební dar: listy dobré babičky k provdané vnučce*. Praha: F. Šimáček, 1900, s. 1.

o tom, jak se stát matkou, ač to byla další stěžejní ženská role ve společnosti. Sofie Podlipská byla naopak zastánkyní uzavírání manželství z lásky, což doporučovala i čtenářkám svých spisů. Ovšem připomíná jim, aby myslely na „zadní vrátka“ a počítaly s možností, že jim jednou choť zemře nebo se milostný cit vytratí. Ve druhém případě se mají ženy podle spisovatelky pokusit manželství udržet, ovšem nikoliv za každou cenu, tedy za cenu obětování vlastních názorů a protivení se vlastním přesvědčením:

„Hůře ti bude, až ti promluví o možné ztrátě jiné, o ztrátě svého ženicha neb jeho lásky. Obojí jest možné. Nechvěj se a poslyš mne. Pamatuj na tuto možnou ztrátu tenkrát, když se zjeví jakýsi nesouhlas mezi vámi, když se ti bude zdáti názor jeho rozdílný tvého. Můj bože ! vždyť muž a žena jsou dva póly duševního světa. Jakž by bylo možná, aby bylo vše stejné mezi vámi? Pamatuj na možnou ztrátu jeho, kdyby se ti zdálo, že tě malinko zanedbává, že jest méně nadšen tvým půvabem, tvou rozmilostí než v prvních chvílích vašeho spojení. Vyhledej pak v duchu to, v čem jste se nejvíce shodovali, to duševní srozumění, v němžto jste se vždy setkávali a pěstuj tento souhlas více než dětinské laškování první lásky. Studuj jeho směr, jeho touhy, jeho náhledy a připoj se k nim, pokud se nepřičí tvému přesvědčení. Přesvědčení své neobětuj ale slepě muži svému, neskrývej je také s afektací, žij v něm volně, přemýšlej o něm více než o jiném; jsi-li pak v křivdě, přiznej se otevřeně, nenalézáš-li křivdy u sebe, rozvažuj to bez vášně a setrvej při svém s šetrností.“¹¹¹

Ženy měly nepsaný úkol rodit potomky mužského pohlaví. To bylo pro rodinu výhodné, protože mužští potomci znamenali záruku pokračování rodu, jistotu zajištění obživy a vyšší společenský status. Naopak dcery byly mnohdy brány jako zátěž pro rodinu z důvodu následného nezbytného zajištění věna a tím tříštění majetku rodiny a ostuda pro rodičku.

Takto alespoň vzpomíná na svůj osud dcery a přání spisovatelčiny matky Josefy Artmannové, aby raději Bůh zachránil jejího nemocného syna (který podlehl nemoci ještě v dětském věku) Magdalena Dobromila Rettigová:

„Já jsem byla stále zdravá jako ryba a také svým silám přiměřeně činná. Proto mě však netrápila méně slova matčina, která jsem slyšela u lůžka nemocného bratra:

---

¹¹¹PODLIPSKÁ, Sofie. *Listy staré vychovatelky*. 2.vyd. V Praze: A. Storch syn, 1886, s.11.

„Kdyby mně opravdu Bůh chtěl vzít jedno dítě, necht' si vezme děvče, jen chlapce ne.“¹¹²

Tato situace trvala po celé 19. století, jak můžeme doložit citací z druhého dílu **Příkladů z oboru výchovácího** z roku 1875, v němž Podlipská dala svým myšlenkám a názorům na soudobou společnost a nezbytnost ženské emancipace podobu fiktivních příběhů jedné české, s požadavky feminismu dle Podlipské sympatizující, rodiny:

„Máte dceru,“ zvěstovala malomyslně paní bába Jaroplukovi, když uhřát a nepokojen domů přišel, odlákán byv prvé svým povoláním. On nedbaje spůsobu, jakým zvěst mu byla dána, zarděl se radostí a spěchal k novorozeňátku i k matce, s kterouž pak vítal do života svou dcerušku tak vroucně jako někdy prvorozeného syna. Avšak bolestně cítili oba, že známí, ba i příbuzní o radost jejich se tak nesdílejí jako při slavném příchodu Jarouškové do světa. S přáním ve slovech měl každý v pohledu i hlase patrnou soustrást. - „Což považují ti lidé za nehodu, narodí-li se komu dcera?“ pravil Jaropluk rozhorlen své choti, když mu to již déle trvalo, načež ona mu vypravovala se slzou v oku, kterak paní B—ová navštívivši ji nad dítětem se sklonila a řekla: „Ubohé dítě, k utrpení zrozené, co tě očekává? Propadlať jsi při narození již losu otrokyně. Neprovdána budeš otrokyní rodičů, provdána podruhní mužovou, co vdova budeš vydána libovůli všech lidí. Nikdo neujme se spravedlivě tvého práva, každý tě zkrátí, a ohromná úloha vychovat i uživit děti své bude ti udělena, aniž by tě byl kdo připravil a vzdělal k tomuto úkolu. Jdi a pomoz si jak můžeš!“¹¹³

V spisech Podlipské, které můžeme řadit do kategorie normativní literatura, je zřetelný posun. Autorka citovaného spisu na příkladu dalších smyšlených osudů rodiny ukazuje nesmyslnost takových náhledů na potomky ženského pohlaví a celkově i na omezenost podle Podlipské zastaralých společenských konstruktů feminity jako pohlaví slabšího a nevhodného k vyššímu studiu a k odpovědné práci, jak bude dále nastíněno v kapitole věnované preskriptivní literatuře z pera Sofie Podlipské a spisovatelce samotné.

---

¹¹²RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. Vzpomínky na dětství a mládí. RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Domácí kuchařka: spolu s ukázkami z beletristického díla M. D. Rettigové a čtení o její osobnosti*. Vyd. 2. Praha: Odeon, 1986, s. 349.

¹¹³PODLIPSKÁ, Sofie. *Příklady z oboru výchovácího*. II. díl. Praha: [s.n.], 1875s. 5-6.

2.5. ŽENSKÁ PRÁCE – jen „zásluha navíc“?

Přestože k nejméně oceňovaným ženským vlastnostem patřila pracovitost (vždyť líná žena byla považovaná za pohromu manželství a domácnosti), ženská placená práce, jak bylo uvedeno, nebyla zvláště ve šlechtických a měšťanských kruzích podporovaná. To potvrzují i Lenderová, Kopičková, Burešová a Maur: „*Ekonomové, politici, odbory i dělníci propagovali „nepracující“ manželku a hospodyni.*“¹¹⁴ Naopak bez neplacené ženské práce v domácnosti se společnost neobešla.¹¹⁵ Ovšem ta se nepovažovala za práci, ale za „zásluhu navíc“.¹¹⁶ Práce v domácnosti se označuje jako reproduktivní, protože nejsou vytvářeny žádné nové hodnoty, a nebyla respektovaná, ač byla nezbytná, často fyzicky náročná a nikdy nekončící, na což kriticky poukazovaly feministky a představitelky ženského hnutí.¹¹⁷ Jak upozornily Heczková, Bahenská a Musilová, tak umění řádného odvedení domácích prací a péče o domácnost se předávalo ústním podáním z matky na dceru, tudíž bylo považované za méněcenné a nekvalifikované, tudíž nehodné označení „práce“.¹¹⁸ Situaci zásadně nezměnily ani naučné spisy o péči o domácnost z pera Magdaleny Dobromily Rettigové nebo Věnceslavy Lužické.

V dobovém tisku se ve druhé polovině 19. století objevovaly úvahy nikoliv pouze o dívčím vzdělání, ale i výklady o vhodnosti konkrétních prací a povolání pro ženy. Převažovaly názory negativní.¹¹⁹ Argumentovalo se „*ohrožením rodinného života, mravní zkárou dívek pracujících bez dohledu v továrnách a dílnách, obavami o zdraví potomků v případě ženiny fyzické námahy v těhotenství.*“¹²⁰ Tedy jinými slovy, placená práce mimo rodinu mohla „vést ke vzájemnému odcizení jejích členů, zejména

---

¹¹⁴ LENDEROVÁ, Milena, Božena KOPIČKOVÁ, Jana BUREŠOVÁ a Eduard MAUR. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 378. ISBN 978-80-7106-988-1.

¹¹⁵ BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *O ženské práci: dobové (sebe)reflexe a polemiky*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2014, s. 8. ISBN 978-80-87782-34-7.

¹¹⁶ BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *Nezbytná, osvobozující, pomlounaná: o ženské práci*. České Budějovice: Veduta, 2017, s. 21. ISBN 978-80-88030-21-8.

¹¹⁷ BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *Nezbytná, osvobozující, pomlounaná: o ženské práci*. České Budějovice: Veduta, 2017, s. 21. ISBN 978-80-88030-21-8.

¹¹⁸ BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *Nezbytná, osvobozující, pomlounaná: o ženské práci*. České Budějovice: Veduta, 2017, s. 34. ISBN 978-80-88030-21-8.

¹¹⁹ LENDEROVÁ, Milena, Božena KOPIČKOVÁ, Jana BUREŠOVÁ a Eduard MAUR. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 378. ISBN 978-80-7106-988-1.

¹²⁰ BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *Nezbytná, osvobozující, pomlounaná: o ženské práci*. České Budějovice: Veduta, 2017, s. 27. ISBN 978-80-88030-21-8.

k omezení času věnovaného péči o domácnost a výchově dětí“.¹²¹ S tím výslovně nesouhlasila Eliška Krásnohorská či Sofie Podlipská. O možnosti skloubení zaměstnání a péče o domácnost a děti uvažovala Podlipská v normativním spisu Příklady z oboru výchovaciho. Jako pozitivní příklad placené práce žen mimo domov udává Ameriku. Emancipace je podle Podlipské v Americe na takové úrovni proto, že je tamní „městské živobytí zařízeno tak, že si zaopatřují rodiny veškeré potřeby domácnosti a tudíž nezbyvá hospodyně tolik kutění jako u nás. Tím způsobem pracuje pak žena v jiném povolání.“¹²² A dále Podlipská píše:

„Při otázce nového rozdělování práce, k níž se pojí věc ženská vůbec, jde o to, které zaměstnání jest výhodnější a rozumnější, zdali domácí výroba všech potřebných předmětů nebo jednoho jen odvětví, které vede k dokonalosti, které je placeno tak, že lze koupit ostatní potřeby také dokonalejší a výhodnější. V tom vězí celé jádro věci, a z toho vyplývá také již docela prostě, zač považovati jest jiné zaměstnání v oboru uměleckém, vychovatelském a podobném. Oddává-li se žena takovému, odcizuje se tak málo svému rodinnému povolání, jako pracuje-li v kuchyni, dohlíží-li po dvoře a na polích, v závodě, nebo sedí-li při šití; odcizuje se mu zajisté méně než módní dáma, které oblékání a návštěvy čas dokonale pohlcují.“¹²³

Ženská práce byla determinovaná rodem, třídou, náboženstvím, regionem i rasou.¹²⁴ Zaměstnání ženy mimo okruh rodiny bylo chápáno jako východisko z nouze a podle soudobých názorů, přetrvávajících až do devadesátých let 19. století, „nikterak neodpovídá ženiným vnitřním tužbám a přáním“.¹²⁵ Práce vykonávaná ženami byla viděna jen jako doplňková.¹²⁶ Zároveň hrálo svou roli i právní vymezení placeného zaměstnání. Základní právní rovinu placeného práce v habsburské monarchii zakotvil vzpomínaný všeobecný občanský zákoník, který mimo jiné zakazoval uzavírat pracovní smlouvu s dítětem věku školní docházky a stanovoval právo zaměstnavatelů na vyžadování odpovídající kvalifikace na danou pracovní pozici. Právě tyto požadavky na kvalifikaci zaměstnanců ženám bránily uplatnit se na poli placené práce s vyšším

¹²¹ BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *O ženské práci: dobové (sebe)reflexe a polemiky*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2014, s. 16. ISBN 978-80-87782-34-7.

¹²² PODLIPSKÁ, Sofie. *Listy staré vychovatelky*. 2. vyd. V Praze: A. Storch syn, 1886, s. 40.

¹²³ PODLIPSKÁ, Sofie. *Příklady z oboru výchovaciho*. II. díl. Praha: [s.n.], 1875, s. 19.

¹²⁴ LENDEROVÁ 1999: 80

¹²⁵ BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *O ženské práci: dobové (sebe)reflexe a polemiky*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2014, s. 41. ISBN 978-80-87782-34-7.

¹²⁶ BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *Nezbytná, osvobozující, pomlouvaná: o ženské práci*. České Budějovice: Veduta, 2017, s. 22. ISBN 978-80-88030-21-8.

sociálním statusem. Jak uvedli Lenderová, Kopiczková, Burešová a Maur: „*Pokud nemohly dosáhnout vyššího, respektive specifického vzdělání, neměly šanci na samostatné uplatnění v řadě profesí.*“¹²⁷

Pro vdané středostavovské ženy tak byla dlouho práce v domácnosti a v rodině „*jedinou možností, jak uplatnit své schopnosti a zkušenosti*“.¹²⁸ Jak uvedly Marie Bahenská, Libuše Heczková a Dana Musilová, vhodnost profesí se ustanovovala s porovnáním k majetkovým poměrům rodiny a jejímu společenskému postavení. Přihlíželo se i k lékařsky potvrzeným „*přirozeným ženským vlastnostem*“, tudíž jako vyhovující se později jevíly práce jako učitelka, ošetrovatelka, vychovatelka, telegrafistka či poštovní manipulanka.¹²⁹ Tyto profese byly spojovány převážně se svobodnými ženami ze střední měšťanské třídy a jako takové byly odsouhlaseny měšťanskými i katolickými spolky v Evropě.¹³⁰

Práce v továrně nebyla ženám doporučena – kvůli zmíněné hrozící mravní zkáze a pro ženy a dívky nevhodné tělesné námaze byla akceptovaná jen v případě, že se jednalo o nutnost k zabezpečení rodiny. Ačkoliv tedy ženy z ekonomicky a sociálně nejslabší třídy pracovaly a pobíraly plat, a to nejčastěji jako tovární dělnice, služky, nádenice v zemědělství či kojné, nejednalo se o emancipaci v pravém slova smyslu – těmto ženám totiž nešlo o seberealizaci a uspokojení z odvedené práce.¹³¹ Méně majetné musely pracovat, aby svou mzdou posílily rodinný rozpočet a rodina byla schopná se uživit. Plat ženy byl jen doplněním platu manžela, neboť její mzda byla obvykle výrazně nižší, a to podle Matějčka i tehdy, pokud vykonávala těžké „*mužské*“ práce.¹³² Lenderová, Kopiczková, Burešová a Maur zase uvádí, že „*ženy byly méně placeny i za činnost, která fyzickou sílu nevyžadovala*“.¹³³ Práce v továrně navíc znamenala

---

¹²⁷ LENDEROVÁ, Milena, Božena KOPIČKOVÁ, Jana BUREŠOVÁ a Eduard MAUR. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 378. ISBN 978-80-7106-988-1.

¹²⁸ BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *O ženské práci: dobové (sebe)reflexe a polemiky*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2014, s. 8. ISBN 978-80-87782-34-7.

¹²⁹ BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *O ženské práci: dobové (sebe)reflexe a polemiky*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2014, s. 18. ISBN 978-80-87782-34-7.

¹³⁰ BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *Nezbytná, osvobozující, pomlouvaná: o ženské práci*. České Budějovice: Veduta, 2017, s. 29. ISBN 978-80-88030-21-8.

¹³¹ LENDEROVÁ 1999: 80

¹³² MATĚJČEK, Jiří. Nedorozumění historiografů/ek? Fasety patriarchy a emancipace žen. In: *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, s. 215. ISBN 80-7194-920-5.

¹³³ LENDEROVÁ, Milena, Božena KOPIČKOVÁ, Jana BUREŠOVÁ a Eduard MAUR. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 405. ISBN 978-80-7106-988-1.

pro ženu velmi nízký sociální status – dělnice obvykle patřily k nejhudším vrstvám obyvatelstva a zlepšení finanční situace nemohly očekávat ani po svatbě, protože manželé těchto žen byli obvykle taktéž řadoví zaměstnanci továrny.¹³⁴ Nemajetné ženy pracovaly, jak už bylo uvedeno, také jako služky v bohatších rodinách či v zemědělství na venkově, kde tvořily značnou část nájemné čeledi.¹³⁵ Lenderová, Kopiczková, Burešová a Maur upozorňují ale na ne vždy vyhovující situaci městské či venkovské čeledi.¹³⁶ Odkazují při tom na „četné stížnosti děveček na zadržování mzdy, surové bití i sexuální násilí“.¹³⁷ Není proto překvapující, že služebné (a nejen ty) patřily mezi sociálně zranitelné osoby, čehož si všimly české feministky a kritici soudobé společnosti. Mezi nimi i Sofie Podlipská, která se postavením služek zabývala v pojednání **Příklady z oboru vychovavacího**¹³⁸.

S rozvojem odborných škol, tedy od poloviny sedmdesátých let 19. století, narůstal počet žen vykonávajících kvalifikovanější práci – byly zaměstnávány v kancelářích a ve veřejné službě.¹³⁹ Na sklonku devadesátých let 19. století také vzrostl počet žen zaměstnaných v továrnách na více ceněných pozicích, a to díky industrializaci a strojům schopných vykonávat těžké práce, stejně jako počet žen zastávajících intelektuální profese, k nimž bylo potřebné vysokoškolské vzdělání.¹⁴⁰

---

¹³⁴ BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *Nezbytná, osvobozující, pomlounaná: o ženské práci*. České Budějovice: Veduta, 2017, s. 38. ISBN 978-80-88030-21-8.

¹³⁵ BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *Nezbytná, osvobozující, pomlounaná: o ženské práci*. České Budějovice: Veduta, 2017, s. 39. ISBN 978-80-88030-21-8.

¹³⁶ LENDEROVÁ, Milena, Božena KOPIČKOVÁ, Jana BUREŠOVÁ a Eduard MAUR. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 379-404. ISBN 978-80-7106-988-1.

¹³⁷ LENDEROVÁ, Milena, Božena KOPIČKOVÁ, Jana BUREŠOVÁ a Eduard MAUR. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 394. ISBN 978-80-7106-988-1.

¹³⁸ PODLIPSKÁ, Sofie. *Příklady z oboru vychovavacího*. III. díl. Praha: [s.n.], 1875, s. 26.

¹³⁹ BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *Nezbytná, osvobozující, pomlounaná: o ženské práci*. České Budějovice: Veduta, 2017, s. 40. ISBN 978-80-88030-21-8.

¹⁴⁰ MATĚJČEK, Jiří. Nedorozumění historiografů/ek? Fasety patriarchy a emancipace žen. In: *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí historiografie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, s. 217. ISBN 80-7194-920-5.

3. POZITIVNÍ ŽIVOTNÍ POSTOJ Z POHODLÍ DOMOVA aneb stručné pojednání o *biedermeieru*

Evropské země prošly v průběhu 18. a 19. století změnou feudálních společností na moderní občanské společnosti. Z této změny vyrůstaly nejrůznější myšlenkové směry, z nichž se ve středoevropském prostředí prosadil mimo jiné i umírněný měšťanský styl zdůrazňující důležitost mravních zásad a výhody poklidného domácího prostředí – protiromantický *biedermeier*.¹⁴¹ Ten je vymezen teritoriálně, časově, prostředím i vzděláním nositelů.¹⁴²

Biedermeier je pojem, který nejprve označoval nábytkovou a dekorativní tvorbu, později se označení přeneslo na celý filosofický názor na svět a určitý konkrétní životní způsob, i na kulturu, do které se promítal.¹⁴³ S *biedermeierem* jakožto životním postojem a náhledem na svět se prvně setkáváme ve Vídni, jakožto ekonomickém, kulturním a společenském centru Rakouského císařství. Odtud se tato životní filosofie v letech 1815 až 1848 postupně rozšířila do dalších německy mluvících zemí a do mnohých středostavovských rodin a jejich domácností. Příznivci *biedermeieru* vyznávali, opozitně k romantickým tendencím, poklidné žití bez zjitřených emocí a životních zvrátů. Směr je typický vzdáním se nedosažitelného a z toho plynoucí radost z maličkostí, životním optimismem a provázaností člověka s vlastní a domovem.¹⁴⁴ Právě vztah člověka a vlasti byla hodnota zdůrazňovaná nejen českými vlastenci a vlastenkami.

Lidé vyznávající hodnoty *biedermeieru* se uzavírali ve svých poklidných, pohodlně a prakticky zařízených domácnostech. Rodina byla spíše nepřístupnou skupinou lidí, do níž nebylo snadné proniknout. Nedostupnost a zdrženlivost byly plánované a cílené – od okolního světa totiž podle filosofie *biedermeieru* nebylo možné

---

¹⁴¹ VONDRÁČEK, Radim, ed. *Biedermeier: umění a kultura v českých zemích 1814-1848*. V Praze: Uměleckoprůmyslové museum, 2008, s. 37. ISBN 978-80-86990-45-3.

¹⁴² SRŠEŇ, Lubomír. Specifika *biedermeierského* portrétu v Čechách. In: *Biedermeier v českých zemích*. Praha: KLP, 2004, s. 164. ISBN 8086791084.

¹⁴³ SRŠEŇ, Lubomír. Specifika *biedermeierského* portrétu v Čechách. In: *Biedermeier v českých zemích*. Praha: KLP, 2004, s. 164. ISBN 8086791084.

¹⁴⁴ VONDRÁČEK, Radim. *Biedermeier a jeho moderní minulost*. In: *Biedermeier v českých zemích*. Praha: KLP, 2004, s. 14. ISBN 8086791084.

očekávat nic dobrého a bylo výhodnější se před ním uzavřít. Této životní filosofii odpovídalo i přísné rozdělování rolí, které byly jiné pro ženy a pro muže. Kvůli zmíněnému životnímu poslání mužů a žen, podporovanému nejen biedermeierovskými tezemi, ale i katolickým náboženstvím, které mělo ve sledovaném období důležité slovo, bylo nezbytné společnost vychovávat k obrazu svému. K tomu sloužila kázání v kostelích, příklad okolních rodin, důraz na dodržování stanovených norem a i preskriptivní literatura, předkládající návod na budoucí život dobré manželky.

V literárních dílech se biedermeierovské myšlenky projevovaly skrze zobrazování běžného života typického měšťana se všemi jeho ideály, postoji a hodnotami. V centru pozornosti spisovatele byla vyzrálá láska dvou zodpovědných lidí, často zasazená do prostředí úhledné, bezpečné krajiny nebo útulného interiéru, který měl navozovat pocit positivity rodinných jistot.¹⁴⁵ Problematikou českého biedermeieru a příslušností česky psaných literárních děl k tomuto stylu se mezi prvními zabýval literární historik a kritik Vojtěch Jirát. Podle jeho studie **Český a německý biedermeier** z roku 1936 šlo o kulturní fenomén, v němž se prolínaly klasicismus, romantismus a sentimentalismus.¹⁴⁶ Nelze proto jednotlivá literární díla, psaná ve sledovaném časovém období, jednoznačně zařadit k určitému stylu. Tento názor zastává i současné bádání o biedermeieru, reprezentované spisy a články Dalibora Turečka, Viktora Viktory nebo Aleše Hamana. Přesto se mezi díla s biedermeierovskou motivikou řadí mnohé spisy Josefa Kajetána Tyla (zvláště jeho „obrazy života“, mezi něž patří hry Slepý mládenec nebo Strakonický dudák), Václava Klimenta Klicpery, Magdaleny Dobromily Rettigové či Babička Boženy Němcové. Jirát dále připojuje i některé literární počiny Karla Jaromíra Erbena či Karla Hynka Máchy.¹⁴⁷

---

¹⁴⁵ VIKTORA, Viktor. K zobrazení prostoru v české literatuře biedermeieru. *Estetika, časopis pro estetiku a teorii umění*. 1996, č. 4, s. 58.

¹⁴⁶ HAMAN, Aleš. Vojtěch Jirát a český biedermeier. *Estetika, časopis pro estetiku a teorii umění*. 1996, č. 2, s. 26.

¹⁴⁷ HAMAN, Aleš. Vojtěch Jirát a český biedermeier. *Estetika, časopis pro estetiku a teorii umění*. 1996, č. 2, s. 25.

4. NORMATIVNÍ LITERATURA JAKO VYÚSTĚNÍ DOBOVÝCH SPOLEČENSKÝCH POŽADAVKŮ

V devatenáctém století byla jedním z udržovatelů stavu tradičního konstruktů feminity, tedy tím, kdo posiloval představu ženy jakožto pořádkumilovné, ale milé a pečující manželky, i literatura, a to zvláště literatura preskriptivní/normativní, jak už bylo několikrát zmíněno. Pod toto označení spadají populárně naučné pedagogické spisy a beletristická díla s moralizujícím a didaktickým zabarvením, určená převážně pro mladé dívky. Výchovná funkce je (spolu s funkcí estetickou a poznávací) základní funkcí literatury pro děti a mládež, jak uvedl Jaroslav Toman.¹⁴⁸

S normativní literaturou se setkáváme od raného novověku v mnohých evropských literaturách v téměř totožné podobě a s identickým posláním – sdělit víceméně zábavnou formou čtenářkám, jaké by měly být a jak by se měly chovat, aby odpovídaly dnes i v budoucnu tehdy panujícím představám o ideálu ženy.¹⁴⁹ Preskriptivní literatura si tak klade za cíl „*vštípit čtenářce normy spojené s jejím budoucím posláním manželky a hospodyně a současně ji seznámit se základními normami chování*“.¹⁵⁰ Také předepisuje, jak má vypadat zdravá životospráva a společenská komunikace.¹⁵¹ Jak je uvedeno, spisy radily dívkám jak být dobrou manželkou a hospodyní, ale nikoliv matkou. Erotika a tělesná podstata těhotenství byla pro populárně naučné spisy, a nejen pro ně, dlouho tabu. Lenderová, Kopiczková, Burešová a Maur za průkopníky preskriptivní literatury označují německého lingvistu a pedagogického spisovatele Joachima Heinricha Campeho, autora bestselleru *Väterlicher Rat an meine Tochter*, v němž své dceři popisoval „určení ženy“, který se překládal do mnoha cizích jazyků a měl vliv na evropské vychovatele a pedagogy, či

---

¹⁴⁸ TOMAN, Jaroslav. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. České Budějovice, 1992, s. 47.

¹⁴⁹ LENDEROVÁ, Milena, Božena KOPIČKOVÁ, Jana BUREŠOVÁ a Eduard MAUR. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 52. ISBN 978-80-7106-988-1.

¹⁵⁰ LENDEROVÁ, Milena. Ušlechtilé sestřinky aneb dívčí a ženské ctnosti v době předbřeznové. In: *Biedermeier v českých zemích*. Praha: KLP, 2004, s. 80. ISBN 8086791084.

¹⁵¹ LENDEROVÁ, Milena, Božena KOPIČKOVÁ, Jana BUREŠOVÁ a Eduard MAUR. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 53. ISBN 978-80-7106-988-1.

tehdy populární Madame de Genlis.¹⁵² Ženská normativní literatura tak suplovala příručky společenského chování.¹⁵³

Vznik literatury pro dospívající dívky je podle Vladimíra Macury spojený s rozpadem synkretismu, kterým se česká literatura vyznačovala v první polovině 19. století.¹⁵⁴ V domácí normativní literatuře se tak setkávají dvě tendence – výuka ke správnému ženství a ke správnému češství. Upomínání na důležitost národa a národní řeči i četby, která by kultivovala ducha, a to, pokud možno, v rodném českém jazyce, patřilo k charakteristickým rysům česky psané normativní literatury. Například pro Sofii Podlipskou je četba v mateřském jazyce základem vzdělanosti a jak píše ve fiktivním, beletristickém dopise od „staré vychovatelky“ určeném bývalé žačce a následně divadelní umělkyni Věkoslavě i základem veškerého umění:

„Upozorňuji tě, že nesmíš nikoliv přestati na studiích u mne započatých. Naopak musíš v nich pokračovati s pilností dvojnásobnou. Jmenovitě obíráti se musíš literaturou všech národů, literaturou krásnou, kritickou a historickou. Avšak především čti co možná nejvíce v mateřském jazyku, základu to umění tvého. Dávej tedy přednost překladům v českém jazyku před originály cizojazyčnými, čehož ovšem v jiném postavení není právě radno. Ale ty na zřeteli a za úkol majíc pěstování jazyka mateřského, nesmíš nikdy na tento úkol zapomenouti.“¹⁵⁵

Česká preskriptivní literatura se objevuje obzvláště ve druhé fázi národního obrození. Cílem tohoto literárního žánru v době vlastenecké agitace je být náhradou líbivé, ale fádni německy psané literatury určené k zábavě a ponaučení dívek.¹⁵⁶ Podle Kopičkové, Lenderové, Hanulíka a Burešové se první domácí, česky psaná normativní literatura obracela na velmi úzký čtenářský okruh. Nikoliv cíleně, ale proto,

---

¹⁵² LENDEROVÁ, Milena, Božena KOPIČKOVÁ, Jana BUREŠOVÁ a Eduard MAUR. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 52. ISBN 978-80-7106-988-1.

¹⁵³ GENČIOVÁ, Miroslava. *Literatura pro děti a mládež*. Praha: SPN - Státní pedagogické nakladatelství, 1984.

¹⁵⁴ MACURA, Vladimír. *Znamení zrodu: české národní obrození jako kulturní typ*. Jinočany, 1995, s. 29. ISBN 978-808-5787-740.

¹⁵⁵ PODLIPSKÁ, Žofie. *Listy staré vychovatelky k někdejší schovankám*. V Praze: Dr. Ed. Grégor, 1868, s. 59.

¹⁵⁶ LENDEROVÁ, Milena. Ušlechtilé sestřínky aneb dívčí a ženské ctnosti v době předbřeznové. In: *Biedermeier v českých zemích*. Praha: KLP, 2004, s. 84. ISBN 8086791084. BN 8086791084.

že vzdělání dětí a mládeže nepřesáhla základní gramotnost. Čtenářkami výchovných spisů se tak stávaly dívky s „nadstandartní“ výchovou a vzděláním.¹⁵⁷

K prvním spisům sloužícím k poučení dívek patřily tzv. domácí hospodyňky, které v českém prostředí psala Magdalena Dobromila Rettigová. Ta v pojednání **Mladá hospodyňka v domácnosti, jak sobě počínati má, aby své i manželovy spokojenosti došla. Dárek dcerkám československým** spojila tři výchovné cíle: zvládnutí domácích prací, vštípení nezbytnosti vzdělávání se a propagaci vlasteneckých zájmů českého národa, aniž by jakkoliv zpochybnila podřadné postavení ženy. Ideál ženy v domácnosti propaguje i Honorata Zapová. Jakožto průkopnice ženské vzdělanosti usilovala ve volném přepracování polského spisu Klementiny z Tańských-Hofmanové, který Zapová pojmenovala **Nezabudky**, o rozšíření tehdy velmi úzkého rozhledu a intelektuálního horizontu ženy.¹⁵⁸ V podobných intencích je psaný i **Průvodce dívky a budoucí hospodyně** od Františky Hansgirkové. V něm je podrobně podaný návod k úklidu domu, k pečení chleba, k připravování různých pochutin a podobných „ženských“ činností. Hansgirková od tradičního modelu ženství neupouští ani v dalším svém titulu, který vyšel o pět let později s titulem **Hospodyně našeho věku**. Ani další známá vychovatelka a pisatelka literatury pro dívky, Věnceslava Lužická, se nevzbouřila vizi ženy jako manželky, matky a hospodyně, jak bude ukázáno dále v této práci.

První proměny vidění role ženy ve společnosti je patrná v příspěvku v Ženských listech z roku 1878, jehož autorkou byla učitelka Julie Gintlová. Ve stati **Ideál ženy emancipované** Gintlová poprvé připouští právo ženy na vlastní zaměstnání mimo domov, které lze vykonávat zároveň s mateřskými povinnostmi:

„Známe předsudek, který mnozí lidé mají a sice zvláště proti duševní práci ženy. Hospodářství prý přenáramně trpí při takové činnosti, vše jest v rukou cizích, všude panuje nepořádek nesmírný, muž a děti strašně jsou zanedbáni. „Moje žena by se mi do něčeho takového plésti neměla,“ durdí se ten který. „Ať se stará o domácnost, o děti, času svého netráví při věcech, které jsou pro muže, ale ne pro slabého ducha ženy. Milostpaní aby takhle byla v úřadě, a já abych jí držel kuchařku, panskou a chůvu? Toť by těch pár grošů, které vydělá, zrovna stačilo,

¹⁵⁷ LENDEROVÁ, Milena, Božena KOPIČKOVÁ, Jana BUREŠOVÁ a Eduard MAUR. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 55. ISBN 978-80-7106-988-1.

¹⁵⁸ LENDEROVÁ, Milena, Božena KOPIČKOVÁ, Jana BUREŠOVÁ a Eduard MAUR. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 56. ISBN 978-80-7106-988-1.

a získali bychom jen nepořádek.“ (...) Manžel emancipované, předsudku toho prost, milerád svolil, aby žena i na dále práci obvyklou se zanášela, a věru s dobrou se potázal. Vše jde jak na kolečkách; domácnost je v nejlepším pořádku.“¹⁵⁹

O něco dále Gintlová pokračuje:

„Emancipovaná má též děti. Tyto vychovává, manželem jsouc podporována, jak sama vychována byla, pěstujíc duševní i tělesné síly jejich co nejpečlivěji, vštěpujíc v jim srdce morálku nejčistší, připravujíc je k samostatnému a blahodárnému působení ve světě. Ačkoliv muž a rodina středem jsou jejího působení i myšlení, ačkoliv úřadu, výživy jí poskytujícího, pilně sobě hledí a povinnosti jím uložené radostně plní, přece nevzdaluje se závazků, společností každému člověku uložených.“¹⁶⁰

Nepodporování ženské emancipace je podle Gintlové zpátečnictvím. Ve svém časopiseckém příspěvku se obrací přímo na muže, mužského čtenáře, a dovolává se podpory ženské věci pro dobro celého společenství a národa:

„A kdož z vás, pánové, by ménění toho nebyl? Kdož takové ženě emancipované rád všecku čest by nevzdal, emancipaci, jak jí rozumíme my, jak příkladem zhora uvedeným ji objasniti jsme se snažili, překážky by kladl? Zajisté nižádný z vás. Jen nevzdělanec, který, ničeho sám nevěda, vzdělanější nad sama sebe ženy právem se štíti, žádati by mohl, aby práva emancipace žen se nešířila, duševní vzdělání ženského pohlaví zanedbáváno, a toto k nevědomosti a k chybám ji provázejícím odsouzeno bylo, když možností jest, abychom z našich dívek měli samé v pravdě emancipované ženy.“¹⁶¹

O dosažení práva žen na svobodné povolání volala, ve shodě s názory Johna Stuarta Milla o rovnosti pohlaví, Sofie Podlipská. Ovšem spisovatelka trvá na tom, že výdělečná práce ženy se nesmí dít na úkor rodiny a domácnosti.

Se spisy Elišky Krásnohorské – seriály o Svěhlavičce a Célince – vstupuje do české literatury nový žánr – dívčí román. Ten byl podle Jitky Bodlákové charakterizovaný jako „*četba, která se výslovně obrací k mladým děvčatům*“.¹⁶² Podle zastánců dívčí literatury byl takový typ literatury nezbytný, protože narativ dívčích románek a povídek s dívčí hrdinkou odpovídal žitým situacím čtenářek a jejich věkové skupině. Jen díky ztotožnění se s postavou bylo možné, aby spis plnil roli

¹⁵⁹ GINTLOVÁ, Julie. Ideál ženy emancipované. Ženské listy. 1878, č. 4, s. 51.

¹⁶⁰ GINTLOVÁ, Julie. Ideál ženy emancipované. Ženské listy. 1878, č. 4, s. 53.

¹⁶¹ GINTLOVÁ, Julie. Ideál ženy emancipované. Ženské listy. 1878, č. 4, s. 54.

¹⁶² BODLÁKOVÁ, Jitka. Současný dívčí román na Západě a společenská skutečnost. In: *Dívky pro román*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1967, s. 30. ISBN 13-135-67.

„životní pomoci“, jak uvedl Richard Bamberger.¹⁶³ Knihy pro dívky tak podle Bambergera představovaly „určitý druh přípravy pro ženské myšlení a cítění“.¹⁶⁴ Zároveň však, jak upozornil Bamberger „žádnému jinému druhu knih se tak často neodpírá právo na existenci jako dívčímu románu“.¹⁶⁵

Častým jevem u tvorby pro dívky je vznik knižních seriálů, jak zmínila Bodláková.¹⁶⁶ V takovém seriálu lze obvykle sledovat stárnutí hlavní postavy, od dívčích let ke svatbě, nebo, jako v případě Svěhlavičky, až ke stáří. Typické bylo i pojmenování celého seriálu jménem hrdinky příběhu. To bylo příznačné, protože, jak píše Genčiová, hlavním rysem dívčího románu jakožto žánru je právě „*existence dívčí hrdinky*“.¹⁶⁷ Nejstarší dívčí romány měly ukázat, jak se z nevychovaného dítěte stane okouzující mladá dáma. Hrdinky byly v prvních románech obvykle bezchybné dívky z dobrých rodin, které měly představovat ideál pro čtenářky. S tím se pojily i nezbytné vlastnosti a povahové rysy, které z hlavní postavy příběhu dělaly postavu pro čtenáře zajímavou a hodnou ztotožnění se a touhy po následování. K takovým kladům patřily temperament, přirozený půvab, dobré srdce a milé chování. Jak bude ukázáno dále, Svěhlavička Elišky Krásnohorské se tedy normám dívčího románu v mnohém vymyká.

---

¹⁶³ BAMBERGER, Richard. O dívčích knihách v západoněmecké jazykové oblasti. In: *Dívky pro román*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1967, s. 23. ISBN 13-135-67.

¹⁶⁴ tamtéž

¹⁶⁵ BAMBERGER, Richard. O dívčích knihách v západoněmecké jazykové oblasti. In: *Dívky pro román*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1967, s. 23. ISBN 13-135-67.

¹⁶⁶ BODLÁKOVÁ, Jitka. Současný dívčí román na Západě a společenská skutečnost. In: *Dívky pro román*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1967, s. 32. ISBN 13-135-67.

¹⁶⁷ GENČIOVÁ, Miroslava. Dívčí hrdinky vně žánru. In: *Dívky pro román*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1967, s. 87. ISBN 13-135-67.

5. MAGDALENA DOBROMILA RETTIGOVÁ (1785-1845) ....NEJEN VLASTENKA A KUCHARKA

Prozaička, která se zasloužila o pronikání sentimentalismu do české prózy a autorka lyrické poezie i divadelních her proslula především svými kuchařskými knihami. Významná (a pro nás stěžejní) je však i její činnost výchovná, kterou vykonávala v různých českých městech, do nichž se stěhovala jako „paní radová“, manželka právníka a vlastence Jana Aloise Rettiga.¹⁶⁸

Ve všech prozaických spisech Magdaleny Dobromily Rettigové je patrný moralistní přístup a výchovná tendence – spisovatelka se prostřednictvím svých děl, a to jak literárních a beletristických, tak normativních a praktických, snažila působit na čtenářky a prosazovat tak své morální zásady, které měly vést k „vytvoření“ správné Češky.¹⁶⁹ Proto také Marie Neudorfová považuje Rettigovou za první českou feministku.¹⁷⁰ Naopak Bahenská Rettigovou pro její „ideály tzv. domácí ctnosti“ za feministku nepovažuje: „*Označovat Rettigovou za feministku je vzhledem k jejím názorům přehnané, zastávala naopak zcela tradiční koncepci rodiny a úlohu žen spatřovala v domácnosti, ve smyslu právním nebo politickém nechtěla na postavení žen měnit nic, pouze usilovala o jejich širší rozhled a znalosti v oborech, které mohly v domácnosti využít.*“¹⁷¹ Ve společenském působení Rettigové je znatelné úsilí ženy a dívky vychovat (prostřednictvím normativních spisů) „*jen do té míry, do níž může být uplatněno v rodině a ku prospěchu národa*“.¹⁷²

5.1. IDEÁL ŽENY PODLE NORMATIVNÍCH SPISŮ MAGDALENY DOBROMILY RETTIGOVÉ aneb šťastné manželství začíná v kuchyni

Rettigová ve svých dílech nedekonstruovala tradiční představu ženy jakožto matky, hospodyně a manželky, ale sama se jí řídila. V preskriptivních spisech, v knihách obsahujících rady do domácnosti a kuchařské recepty, ale i v beletristické tvorbě pro dívky tuto stereotypní představu ženských rolí nastolovala, upevňovala,

¹⁶⁸ OPELÍK, Jirí a kol. *Lexikon české literatury*. Praha: Academia, 2000, s. 1240. ISBN 8020007083.

¹⁶⁹ OPELÍK, Jirí a kol. *Lexikon české literatury*. Praha: Academia, 2000, s. 1240. ISBN 8020007083.

¹⁷⁰ NEUDORFLOVÁ 1999: 13

¹⁷¹ BAHENSKÁ 2005: 16

¹⁷² BAHENSKÁ 2005: 16

schvalovala a udržovala její platnost. Předpokládaným modelovým čtenářem próz Rettigové je mladá dívka, která se teprve chystá na uzavření manželství. S tím, jak se spisovatelka na dospívající čtenářky výslovně obrací (oslovuje je často „dívko“ nebo „dívčinko“), objevila Rettigová pro českou literaturu období dívčího dospívání, jak upozorňují Kopičková, Lenderová, Hanulík a Burešová, tedy jakousi „dosud šedou zónu mezi ukončením závazné doby vzdělávací povinnosti a sňatkem“.¹⁷³

Ovšem i Rettigová vystupovala nejen z prostředí své domácnosti, ale i z biedermeierovského nazírání na život, když požadovala od čtenářek svých spisů, aby se neuzavíraly ve svých domácnostech a rodinách, ale naopak aby jakožto správné vlastenky vytvářely komunity, v nichž budou vzdělané ženy působit svými znalostmi a inteligencí na ostatní a do komunity přinášet povědomí národní otázky.¹⁷⁴ Tyto nadosobní cíle nebyly v rozporu s přesvědčením společnosti o úlohách ženy. Takto formulovaný ideál ženy soudobá společnost byla schopná pochopit, akceptovat a podpořit. Biedermeierovský ideál ženy „domácí“ tak byl povýšený – Rettigová „ukazuje, že to není životní náplň celá, že za ní může a má být něco dalšího, co teprve dá smysl i té tradiční „privátní“ sféře“.¹⁷⁵

Ono „něco“ bylo pro Rettigovou vzdělání. Jeho důležitost zmiňovala například v praktickém spisu **Mladá hospodyňka v domácnosti, jak sobě počínati má, aby své i manželovy spokojenosti došla** s podtitulem **Dárek dcerkám českoslovanským**. V úvodu spisovatelka kritizovala panovníka a vysoké hodnostáře císařství, že se dostatečně neprosazovali vzdělání dívek, tedy „matek národu“ :

„Věru, v naší vlasti množí se rok od roku pod ochranou nejmilosrdnějšího našeho mocnáře mnohý ústav umění rozličného, na vše, cožby ku zdokonalení člověka

---

¹⁷³ LENDEROVÁ, Milena, Božena KOPIČKOVÁ, Jana BUREŠOVÁ a Eduard MAUR. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 55. ISBN 978-80-7106-988-1.

¹⁷⁴ WÜNSCHOVÁ, Felicitas. Spisovatelka a kuchařka. RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Domácí kuchařka: spolu s ukázkami z beletristického díla M. D. Rettigové a čtení o její osobnosti*. Vyd. 2. Praha: Odeon, 1986, s. 13.

¹⁷⁵ WÜNSCHOVÁ, Felicitas. Spisovatelka a kuchařka. RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Domácí kuchařka: spolu s ukázkami z beletristického díla M. D. Rettigové a čtení o její osobnosti*. Vyd. 2. Praha: Odeon, 1986, s. 12.

*přispělo, se hledí; ale vychování budoucích matek národu se až potud lhostejně opomijí (...)*¹⁷⁶

Chybějící vzdělání v intencích ženského ideálu Rettigové plánovala spisovatelka nahradit prostřednictvím své poučné tvorby pro mladé dívky, tedy normativními spisy. Tento typ literatury měl čtenářky seznámit se zásadami vedení domácnosti a vštípit jim (tradiční a stereotypní) představu o údělu ženy.

Mladá hospodyňka v domácnosti, která vyšla roku 1840, byla prvním projevem tohoto literárního žánru na českém území a v češtině. Ve spisu se, stejně jako v ostatních preskriptivních spisech, kterých od poloviny 19. století v českém písemnictví přibývalo, Rettigová snažila čtenářkám, jimiž byly obvykle mladé dívky z měšťanských rodin, zdůraznit tradiční ženské klady a ctnosti a nabídnout poučení o vedení domácnosti. Tato Rettigovou zastávaná představa o tradičním údělu, který byl ženám přisouzený a byl pro ně tedy podle tehdejšího mínění vhodný, zahrnovala i akceptování ženské podřízenosti zástupcům dominantního a „kulturnějšího“ mužského pohlaví ve všech oblastech života:

*„Zvláště a především musí každá mladá hospodyňka na to dohlédati, aby vše, co manžel její nenávidí, odstranila, a v tom sobě pouze libovala, coby jej těšilo, a jemu se líbilo.“*¹⁷⁷

Soudobý názor na postavení ženy ve společnosti jasně vymezoval i činnosti, kterým se žena mohla věnovat a kterým by se měla věnovat. Tyto rigidně dané „ženské“ aktivity odsouhlasila ve spisu mimoděk i Rettigová, čímž se přisadila o jejich další udržování:

*„Snad již mnohá knížka, rozličné naučení obsahující, Vám, rozmilé dívenky, do rukou přišla; nebude však předce nazmar, i této mé, snad poslední práci na svém stolku místečka popřáti, kde šití, pletení a jiné, mladé dívence přiměřené věci leží.“*¹⁷⁸

---

¹⁷⁶ RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Mladá hospodyňka w domácnosti, gak sobě počjnati má, aby swé i manželowy spokojenosti dossla: dárek dcerkám českoslowanským*. W Praze: Tiskem a nákladem Jana H. Pospjssila, 1840, s. 10.

¹⁷⁷ RETTIGOVÁ 1840: 20

¹⁷⁸ RETTIGOVÁ 1840: 6

Mimo výše uvedené normativní literatura popisovala, co by dívka měla umět a znát, a ke všem uvedeným činnostem podávala podrobný návod. Těmito aktivitami mohl být například úklid, péče o krásu dívky, ošetřování oděvů a obuvi, pěstování květin, šití, vaření, domácímu léčení a podobně. Na tomto literárním poli mohla proto Magdalena Dobromila Rettigová upotřebit své bohaté zkušenosti se soukromou výukou kurzů domácích nauk a vaření, které vedla. Preskriptivní **Mladá hospodyňka v domácnosti, jak sobě počínati má, aby své i manželovy spokojenosti došla** obsahuje kapitoly pojednávající o náboženství, ctnosti, pořádku, pracovitosti, o chování se k manželovi a podobně. Zároveň doporučuje dívkám šetrnost a ukládání peněz na horší časy.

Normativní literatura byla mladými dívkami poměrně hojně čtená. Představovala totiž rádce a pomocníka v nelehkém úkolů odpovídajícího naplnění ženství tak, jak si společnost přála a jak nařizovala. Rettigová v české **Mladé hospodyňce v domácnosti** svým čtenářkám slibovala, že jim bude pojednání průvodcem během manželství a hospodaření v domě:

„Bude Vám tedy knížka tato i při malé zkušenosti zrcadlem, v němžto se zlato od pozlátka rozeznati naučíte, a bude Vaší průvodkyní ve vašem zaměstnání domácím.“¹⁷⁹

Řádné plnění činností v rámci „zaměstnání domácího“ bylo totiž pro Rettigovou základem spokojeného manželství ve smyslu tehdy platného „je-li spokojen manžel, tak i žena je šťastná“:

„(...) věř mi to, dívka spanilá! i ten nejhorlivější milenec, pojme tě za manželku, chce, nejen abys krásnou chotinkou, ale i dobrou hospodyňkou byla; (...)“¹⁸⁰

Recipientku pojednání oslovovala Rettigová „urozená, milostivá slečinko“¹⁸¹ a věnovala jí spis, „jakožto příznivkyni všeho dobrého“¹⁸². Ve věnování také spisovatelka explicitně vyjádřila cíl knihy a jejího obsahu – působit na čtenářku a ovlivnit svým příkladem její chování, tedy udělat z dívky řádnou hospodyní, manželku a vlastenku:

---

¹⁷⁹ RETTIGOVÁ 1840: 7

¹⁸⁰ RETTIGOVÁ 1840: 10

¹⁸¹ RETTIGOVÁ 1840: 5

¹⁸² tamtéž

„Poněvadž obsah knihy této jen ku vzdělání a poučení ušlechtilých vlastenek směřuje a tím, jak pevně doufám, velmi užitečně oučinkovati bude, (...)“¹⁸³

Představa Rettigové o „správné“ ženě - matce, hospodyni, manželce a vlastence byla uvedena už i v předmluvě německy psané práce **Bagatellen**, tj. **Maličkosti**, z května 1811.¹⁸⁴ Ta v českém překladu zněla:

„Veškeren svět píše, a k čemu také máme inkoust a papír, péra a posypátko, než abychom psali? Avšak z toho neplyne, že také já psátí musím. Ženě jest přiřčeno kuchařiti, šíti a práti. Ale v kuchyni ustavičně býti nemůžeme, neboť žijeme v roce 1811..... Nemůže tedy vaditi dobré pověsti dosti pilné hospodyně, když někde ukradne si nějakou hodinku, by psala si denník.“¹⁸⁵

Z toho plyne, že už v roce 1811 podle Rettigové nestačilo jen vařit a starat se o domácnost. Správná Česka měla nově být i kulturně znalá a také v této oblasti sama aktivní. Podle názoru Rettigové se žena mohla velmi dobře prosadit při tzv. kávových společnostech, tedy na sedáncích, které měly po vzoru francouzských salónů sdružovat učenou společnost a muže i ženy pronárodně smýšlející, kteří by spolu diskutovali česky (nejen) o české kultuře a vlasteneckém programu a tím by je prosazovali v povědomí širší veřejnosti. Rettigová sama kávové společnosti organizovala a věnovala se jim i v literatuře – spisem **Kafičko a vše, co je sladkého – Sto předpisů, kterak se všelijaké nápoje i to, co je k přikousnutí při besedách neb společnostech paní a pánů, připravovat mají**. Bohužel, podle názorů mnohých kritiků měla realita k výše uvedené ideální představě daleko – zatímco ve francouzské podobě společenského salonu se muži scházeli v domě ženy-múzy salonu a skutečně spolu společně debatovali nad soudobými problémy,¹⁸⁶ české kávové společnosti měly podobu oddělených skupinek žen a mužů, v nichž mezi pohlavími nedocházelo k jakémukoliv kontaktu, natož k debatě na vysoké úrovni a inteligentní a učené výměně názorů.¹⁸⁷ Častěji, jak vzpomínala ještě Eliška Krásnohorská v Ženských listech, měly „sedánky“ podobu takovouto - ženy spolu „u kafička“ velmi nedokonalou češtinou klevetily, pomlouvaly

---

¹⁸³ RETTIGOVÁ 1840: 5

¹⁸⁴ BAČKOVSKÝ, František. Magdalena Dobromila Rettigova. *Ženské listy*. 1885, č. 2, s. 24.

¹⁸⁵ Citováno podle BAČKOVSKÝ, František. Magdalena Dobromila Rettigova.

Ženské listy. 1885, č. 2, s. 24.

¹⁸⁶ KRAUS, Jiří. Hledání české salonní mluvy. In: LORENZOVA, Helena a Tařana PETRASOVA. *Salony v české kultuře 19. století*. Praha: KLP, 1999, s. 91. ISBN 8085917432.

¹⁸⁷ PEŠKOVÁ, Jaroslava. Salony jako místo setkání. In: LORENZOVA, Helena a Tařana PETRASOVA. *Salony v české kultuře 19. století*. Praha: KLP, 1999, s. 7. ISBN 8085917432.

ostatní, řešily šaty nebo osnovaly vdavky pro své dcery, popřípadě samy dívky „lícily“ na budoucí ženichy.¹⁸⁸

„Lov na ženicha“ byl ale významný i pro vlastenku a feministku Rettigovou!¹⁸⁹ Vždyť poslání hospodyně, matky a manželky předpokládalo, že se dívka provdá za muže, kterého si zvolí, nebo který jí bude zvolen otcem nebo poručníkem. Zatímco později pro Krásnohorskou byla největším strašákem neprovdaná žena, která kvůli nedostatku vzdělání nebyla schopná zajistit si důstojnou budoucnost, pro Rettigovou představovala největší hrozbu neprovdaná žena. To, jestli se dívka vdala nebo nikoliv, záleželo podle mínění Rettigové nejen na jejím věnu, finančním zajištění a dobrém jménu rodiny, ale i na schopnostech, zručnostech a charakterových vlastnostech slečny. A právě poslední jmenované klady mohla, jak tvrdila česká vlastenka, děvčata ovlivnit vlastní vůlí a snahou nebo je dokonce úplně změnit. „Neprovdanost“ či „neprovdatelnost“ dívky byla pro Rettigovou vlastně chybou samotného děvčete nebo jejích okolních dívek a „družek“:

„Nedá a nemůže se zapřít, že za našich časů hejno neženilců se množí, a mnohá ctnostná, sličná (...) panna, jak se říká, seděti zůstává, t. j. ona kvete, odkvétá; mnozí sice květ její obdivují, avšak odejdou, a ona o samotě – zvadne.(...) chci s vámi soukromně pohovořiti a jen mezi čtyřma očima každé chci to tajemství svěřiti, v čem to záleží, jaká toho příčina, proč se mužové čím dál tím méně ženějí, proč milovníků sice v hojnosti, ale těch, jenž by se s milenkou svou navždy požehnáním kněžským spojiti dali, denně ubývá; kdo tím vinen, povím vám, i dovolím, abyste to také svým milým družkám svěřily – Vy samy, rozmilé dívčinky, vy samy tím vinny jste!“¹⁹⁰

Jako lék na panující situaci nabízela Rettigová moralistní rady a recepty. Umění uvařit dobré jídlo bylo totiž podle Rettigové pro šťastné manželství nezbytné a manželství bylo podle spisovatelky nezbytné pro život dívky, jak dokazuje citace z **Dobré rada slovanským venkovankám, kterak by ony pokrmy sprosté lacině a chutně připravovati, a tak se buď pro budoucí svou domácnost, neb pro službu cvičiti mohly:**

¹⁸⁸ ROZMARNÁ, Bětko. Český salon. *Ženské listy*. 1877, č. 7, s. 103.

¹⁸⁹ LENDEROVÁ 1999: 178

¹⁹⁰ RETTIGOVÁ 1840: 9

„Dívka vyroste, provdá se, a neumí třeba ani polívku uvařit; matka ji tomu nenaučila (...).“ Manžel dívky za krátký čas po svatbě „shledá, že ženuška ničemu nerozumí, že neumělostí svou mnoho pokazí a že mu ze všeho jen škoda vyplývá; to bývá obyčejně první látkou domácí mrzutosti, hádky a nevole, odkud časem navždy nespokojené manželství se stane; (...).“¹⁹¹

Proto pojednání o kuchařském umu častokrát vkládala nejen do praktických a normativních knih, ale i do povídkových sbírek, které byly určeny mladým čtenářkám. To autorka povídkového souboru „omlouvá“ v předmluvě Mařenčina košíčku:

„(...) také jsem konečně několik slovíček o kuchařství přidala: sice jen něco málo; ale snad to předce někde místa svého najde. Nebo mám za to, že domácí strava mnohým lépe chutná, nežli cizozemské lahůdky.“¹⁹²

Praktickou linku tvorby Rettigové otevírá nejslavnější a nejznámější dílo spisovatelky – **Domácí kuchařka**. Kuchařská kniha Rettigové patřila k prvním kuchařkám psaným v českém jazyce. Domácí kuchařka vyšla záhy i v německé verzi. O další rok později, tedy v roce 1838, vyšel - opět nejprve v české a záhy v německé podobě – nový kuchařský spis, **Dobrá rada slovanským venkovankám, kterak by ony pokrmy sprosté lacině a chutně připravovati, a tak se bud' pro budoucí svou domácnost, neb pro službu cvičiti mohly**, určený ženám na venkově.¹⁹³

V soukromém dopise z 16. 4. 1845 adresovaném knihkupci a nakladateli Janu Hostivítu Pospíšilovi vysvětluje spisovatelka, proč se namísto psaní vysoké literatury uchýlila k vydávání receptů a kuchařských knih:

„... třebaže mé nepatrné spisy nezůstaly ležet, přece jsem psala Kuchařku, neb, bud' Bohu žel, že tomu tak, až potud více lidu se shání po dobrém a chutném obědě než po nejkrásnější básni, za druhé nahlížela jsem dobře, jak potřebná kniha kuchařská pro naše děvčata a že to pro ženštinu nejslavnější částka vzdělanosti, když vaření a hospodaření rozumí; umí-li pak více než vaření a hospodařit moudře s tím, co manžel vyzíská, jesti' to příznivý přídavek, ale běda manželství, když

---

¹⁹¹ RETTIGOVÁ 1838: 5

¹⁹² RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Mařenčin Kossjček: dárek malý pro Dcerky České*. Hradec Králové: Jan Frant. Pospjssil, 1822, s. 9.

¹⁹³ AUTRATA 1948: 49

ženuška sice všemu, i zeměpisu i vyššímu básnictví, třeba i hvězdářství rozumí čili rozuměti se domejšlí, ale neumí talířek chutné polévky uvařit.“¹⁹⁴

Ani v těchto kuchařských knihách neopomněla Rettigová zdůraznit důležitost křesťanské víry a kýžených „ženských“ vlastností jako pilnosti, pořádkumilovnosti a opatrnosti, stejně jako to, že cílem snažení ženy je spokojený manžel.

Je ironií osudu, že žena, která ke šťastnému manželskému životu vychovávala tolik mladých dívek a žen, sama v manželství spokojena nebyla, jak vyplývá ze soukromé korespondence české vlastenky z 23. 7. 1836:

„Já kdybych nyní opět děvče dvacítileté byla a nynější zkušenost a předložení měla, spíš bych se z nejvyšší skály do nejhlubší propasti než manželovi vrhla. Tam bych našla okamžitou smrt, kdežto v manželství znenáhla, tak jako by jen denně jedným špendlíkem upíchnutý, člověk umůčen umírá.“¹⁹⁵

5.2. NÁRODNÍ POKLAD I „TĚLNATÁ MATRÓNA“

Okolo osobnosti Magdaleny Dobromily Rettigové a toho, co pro českou obrozeneckou společnost znamenala a jaký typ ženství v první polovině 19. století propagovala, se vedly diskuze a spory už po dobu jejího života i později. Obraz Rettigové se ve vzpomínkách, odborných statích a pojednáních i oslavných příspěvcích proměňuje – vývoj hodnocení osoby Rettigové a jejího kulturního působení lze vypořádat i u jednoho a téhož autora.¹⁹⁶

Pro literárního historika a kritika Arne Nováka představovala biedermeierovská literátka málem až společenskou hrozbu, protože prostřednictvím svých děl vytvářela malicherný a banální svět, plný stavovské povýšenosti. Toto tvrzení dokládá Novákův příspěvek v **Literatuře české 19. století** z roku 1905, v němž historik dehonestuje jak spisovatelku, tak typ ženy, který byl jejím působením „vytvořený“:

¹⁹⁴ Citováno podle RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Domácí kuchařka: spolu s ukázkami z beletristického díla M. D. Rettigové a čtení o její osobnosti*. Vyd. 2. Praha: Odeon, 1986, s. 6.

¹⁹⁵ Citováno podle RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Domácí kuchařka: spolu s ukázkami z beletristického díla M. D. Rettigové a čtení o její osobnosti*. Vyd. 2. Praha: Odeon, 1986, s. 5.

¹⁹⁶ Čtení o Magdaleně Dobromile Rettigové. RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Domácí kuchařka: spolu s ukázkami z beletristického díla M. D. Rettigové a čtení o její osobnosti*. Vyd. 2. Praha: Odeon, 1986, s. 477.

„Žena, kterou české besedy a české bály získaly české společnosti a částečně i české literatuře, odpovídá svým charakterem maloměstskému světu českému doby restaurační. Rozvážně rozděluje svůj citový život na city všední a sváteční, svůj čas na drobnou domácí práci a sentimentální pohnutí, rozpolťuje svoje srdce mezi vzdychavou, náměsíčnou lásku k vysněnému mužskému preludu a mezi počestné, nudné manželství, ohraničené spižírnou a postelí, plotnou a prádelníkem. Čte Jeana Paula s pletením v ruce, vzdychá nad Wertherem při přeslazené kávě, připravuje se Claurenem k usnutí. Jako útloboká dívka s rozpuštěnými kadeřemi přijímá tajně od milence sentimentální svazečky veršů. A jako spořivá, zavalitá hospodyně nepřipouští, aby muž zbytečně vydával peníze za knihu. Jako unylá panna vystupuje v rytířských kusech při domácích divadelních představeních, a pak jako praktická manželka „obyčejně nabídne muži, chce-li jíti do divadla, že za ty peníze koupí raději husu k večeři“. Tak představuje ženy čtyřicátých let typická Magdalena Dobromila Rettigová (1785-1845).“¹⁹⁷

A Novák v odsouzení Rettigové dále pokračuje:

„To rozpoltení mezi krajní sentimentálnost a krajní banálnost činí Rettigovou tak typickou pro údobí let čtyřicátých; bez úzkosti, bez problémů, bez námitek a nejistot kolébá se tělnatá matrona světem; dnes vydává v modlitební knize návod, jak možno ve smíru žíti s Bohem, zítra poučuje „mladou hospodyňku v domácnosti, jak sobě počínati má, aby své i manželovy spokojenosti došla“; hned dává radu o háčkování, hned pokyny v manželství. Klidný úsměv její masité tváře jest spokojeným úsměvem ženského filistra, který se raduje, že našel svět právě tak malicherným a pohodlným, jak ve své malé duši si jej představoval.“¹⁹⁸

Spisovatelky a kuchařky Rettigové se v **Předmluvě k Velké kuchařce M. D. Rettigové** zastala Tereza Nováková:

„Také M. D. Rettigová jeví se nám v působení svém jako básnířka a beletristka, jako spisovatelka knih praktických, jako organizátorka vlastenecké práce, jako učitelka mládeže i vrstevnic svých, jako láskyplná choť, pečlivá matka

---

¹⁹⁷ RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Domácí kuchařka: spolu s ukázkami z beletristického díla M. D. Rettigové a čtení o její osobnosti*. Vyd. 2. Praha: Odeon, 1986, s. 482.

¹⁹⁸ RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Domácí kuchařka: spolu s ukázkami z beletristického díla M. D. Rettigové a čtení o její osobnosti*. Vyd. 2. Praha: Odeon, 1986, s. 483.

a hospodyně – plnila tedy řadu úkolů, z nichž každý žádá si plné energie, z nichž mnohý v době nynější stačí zabavovati stejně: ale soubor všech těch prací, neúnavné a srdečné úsilí, jímž byly konány, nebojácný pochod k nim přes mnohé životní překážky představuje nám určitou hodnotu, která život této ženy ještě dnes činí hodným vděčné paměti a opravdové úcty. Než probereme jednotlivé fáze jejího života, nutno se alespoň rychle poohlédnouti po době, kdy byl žit, po ovzduší zvláště počátečním, v němž byl stráven. Tím vynikne i zásluha myslí, která nešla po vyšlapané, pohodlné cestě všeobecné, nýbrž dala se, vnitřní potřebou, láskou a nadšením jsouc vedena, po pěšině namáhavé, neurovnané a neobvyklé.“¹⁹⁹

A dále Nováková pokračuje:

„Zřejmo, že i v spisech M. D. Rettigové jeví se ona rozdvojenost již dotčená, celou dobu charakterizující, protiklad života codenního, praktického a dosti požitkářského a smýšlení chvílemi nad všecku všednost, vysoko až do oblastí blouznění se povznášejícího, účinku to a skoro již jen zbytku doby romantismu. Paní, poeticky cítící a jistou uměleckou mohoucností nadaná, pěstuje básnictví jako dar nebeský, sváteční, hlavní úsilí však věnuje rodině, kuchyni, šicímu a vyšíváčskému stolku.

Nadšení buditelské, onen skvoucí rámeček, který obtáčí chudou a střízlivou tuto dobu naši, i zde jest spojku: ve svém vroucím přání, aby pomohla, pěstila a zmnožovala, chápala se práce všude i na polích nejrůznějších. I těm, jimž vzdáleno jest spisovatelství čistě praktické při M. D. Rettigové, kromě vzníceného národnostního úsilí, které vedlo všecku její činnost zvláště od r. 1820, vyskytují se dva radostné momenty. Jeden, že její Domáci kuchařka, často jediná česká kniha, která dostala se do ruky české ženy, vedla tuto k četbě dalších a literárnějších; druhý, že v národě našem, jehož ženy a dívky pohrdající cizina znala a oceňovala jen jako dobré kuchařky a hospodyně, - nejdokonalejší jeho kuchařka byla zároveň poetkou, za své doby dosti oblíbenou!“²⁰⁰

Přes rozdílné názory soudobé kritiky je evidentní, že Rettigová nastolila svou tvorbou nový ideál ženy. Věrná zastávaná podřízenosti manželky vůči jejímu muži

---

¹⁹⁹ NOVÁKOVÁ, Tereza. Předmluva k Velké kuchařce M. D. Rettigové. RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Domáci kuchařka: spolu s ukázkami z beletristického díla M. D. Rettigové a čtení o její osobnosti*. Vyd. 2. Praha: Odeon, 1986, s. 484.

²⁰⁰ NOVÁKOVÁ, Tereza. Předmluva k Velké kuchařce M. D. Rettigové. RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Domáci kuchařka: spolu s ukázkami z beletristického díla M. D. Rettigové a čtení o její osobnosti*. Vyd. 2. Praha: Odeon, 1986, s. 492.

propagovala ženské vzdělávání s vizí, že budou vzdělané ženy, které prošly řádnou výchovou a výukou, dobrými společnicemi mužům a budou se oddávat rozhovorům o kultuře a společenském dění v rodné řeči v příjemném prostředí jejich společné domácnosti.²⁰¹ Tento ideál se stal platným po dlouhou dobu a své zastánkyně a oddané následovnice si našel i v řadách pozdějších českých feministek.

---

²⁰¹ NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: Janua, 1999, s. 15. ISBN 80-902-6222-8.

6. VĚNCESLAVA LUŽICKÁ (1835-1920) aneb stále u plotny

„Autorka próz s ženskou tematikou, knih pro mládež a výchovných a popularizačních publikací; publicistka, redaktorka, pracovnice v ženském hnutí a v dobročinných a vzdělávacích spolcích“²⁰² - takto charakterizuje Lexikon české literatury Věnceslavu Lužickou, vlastním jménem Annu Srbovou, rozenou Kubátovou. Po absolvování základní školy a soukromé středoškolské přípravy v rodných Hořicích, kde se učila literaturu, hudbu, ruční práce a vedení domácnosti, nastoupila roku 1849 do německo-francouzského vzdělávacího ústavu pro dívky v Praze. Poté se vrátila do Hořic a pracovala jako písařka v loterním úřadě svého otce. Roku 1854 se provdala. Manžel ji v jejích literárních a dobročinných činnostech velmi podporoval.

Poté, co roku 1867 ovdověla, se i s dětmi přestěhovala do Prahy. Zde se naplno projeví její schopnosti, neboť jí už nic nebránilo v seberealizaci. Lužická se stala důležitou členkou mnohých ženských vlasteneckých organizací. Aktivně se zúčastňovala práce ve vlasteneckém Pěveckém spolku Beseda, byla zakládající členkou vzdělávací organizace zaměřující se na ruční práce a jejich vyučování na pražských dívčích školách, angažovala se i v dobročinném Spolku sv. Ludmily.²⁰³ Věnovala se tématům ženské otázky a vzdělávání žen, o kterých i přednášela. Roku 1869 se podílela na zakládání Tělocvičného spolku paní a dívek pražských, stála u zrodu Ženského výrobního spolku o tři roky později, roku 1897 jako předsedkyně zahajovala 1. sjezd žen českoslovanských, byla členkou zakládajícího výboru Prvního českého penzionátu pro dívky, který vznikl roku 1900, a protektorkou Ústředního spolku českých žen.²⁰⁴ Na počest Magdaleny Dobromily Rettigové založila roku 1885 ženský spolek Domácnost provozující kuchařské kurzy.

„Do pražské literární společnosti ji uvedl vzdálený příbuzný G. Pflieger Moravský, který ji vyzval ke spolupráci se Světózorem a seznámil ji s členy družiny májové (stýkala se pravidelně především s K. Světlou, S. Podlipskou a V. Hálkem).“²⁰⁵ Ženská otázka ovlivnila jak její práci publicistickou, tak tu literární. Lužická spoluzakládala knižnici pro ženy Libuše, matice zábavy a vědění, redigovala první

---

²⁰² FORST, Vladimír, a kol. *Lexikon české literatury*. Praha: Academia, 1993, s. 1254. ISBN 80-200-0469-6.

²⁰³ tamtéž

²⁰⁴ tamtéž

²⁰⁵ tamtéž

a druhý ročník Ženských listů a od roku 1889 časopis Lada²⁰⁶. Pro její prózy, určené dospělým nebo mládeži, bylo stěžejní sociální postavení žen a dívek. Hrdinové, obvykle sirotci, nalezenky nebo vyděděné šlechtičny, prožívají „*sentimentální příběhy, jejichž základní myšlenka se často ztrácí v množství podružných, neústrojných epizod*“²⁰⁷ na pozadí romantických kulis. Východiskem z krutých sociálních poměrů, v nichž titulní postavy žijí, je pro Lužickou sebevzdělávání a lidumilnost. Romány a povídky Lužické jsou zcela podřízeny didaktickému účelu – utvrzení dívek a žen v jejich roli „*ženy, vlastenky, dobré a skromné manželky a matky, spokojené se svým údělem a bez touhy po zásadnější změně*“²⁰⁸. Kritici většině literárních děl Lužické neodpustili, že „*jednání postav je často nemotivované a nelogické, nechybí ani patetické sebevraždy a vyhledávání smrti na bojišti pro nešťastnou lásku*“²⁰⁹. Zato čtenářsky byly publikace jako Královna plesu (1874), Salomena (1887), Polednice (1891), U potoka stříbrného (1901), Polní lilie (1909) nebo Vymodlená (1910) velmi oblíbené.²¹⁰

Tvorba Věnceslavy Lužické, a to jak její tvorba prozaická, tak beletristická, silně odkazuje na podobu vidění ženského světa, který zastávala už Magdalena Dobromila Rettigová. Oproti tomu modelu dívčí normativní literatury nelze zaznamenat v postojích Lužické k ženské otázce žádný výrazný posun oproti předcházejícímu modelu konceptu feminity. Nejdůležitější úlohou ženy bylo podle Lužické prosazování národního cítění v rodině, péče o domácnost a manžela:

„Žena v každé zemi má vtisknouti svému domu znak národa svého. Jako v životě veřejném ozdobuje každý čin láskou vlasteneckou, zasazujíc je jako lepokamy v korunu národa svého a zjednávajíc úctu zemi, která se může honositi velkým počtem žen vlastenek, má i uvnitř domu svého v první radě na zření míti národ svůj a ozdobovati jej činy této lásky. Domácnost' budiž českou v rodině české!“²¹¹

---

²⁰⁶ Časopis Lada, přílohu magazínu Módní svět, převzala Lužická roku 1989 od Pavly Moudré. Periodikum se převážně soustředilo na podávání rad ohledně vedení domácnosti mladým dívkám a ženám. Lužická redigovala časopis Lada po třicet let. Srov.: FORST, Vladimír, a kol. *Lexikon české literatury*. Praha: Academia, 1993, s. 1254. ISBN 80-200-0469-6.

²⁰⁷ FORST, Vladimír, a kol. *Lexikon české literatury*. Praha: Academia, 1993, s. 1254. ISBN 80-200-0469-6.

²⁰⁸ tamtéž

²⁰⁹ tamtéž

²¹⁰ tamtéž

²¹¹ LUŽICKÁ, Věnceslava. *Krásno českých domácností. Přednášky spolku Domácnost*. Praha: F. Šimáček, 1888, s. 6.

Lužická opětovně vzývala „tradiční“ ženskou roli a dělení sfér na mužskou a ženskou, a to ve většině svých literárních a publicistických pracích. Jednou z nich je pojednání uvedené pod názvem **Svatební dar. Listy dobré babičky k provdané vnučce**, kde velmi direktivně doporučila oddělování ženských a mužských prostředí: „Žena je duší domu, má proto také větší zodpovědnost za vniterní život rodinný. Těžiště mužovy činnosti jest mimo dům a rodinu.“²¹² Zároveň si však jako první v českém prostředí všimla disproporce ve výchově dívek a chlapců k ženské a mužské roli v budoucí rodině: „nikdo se nestará o to, aby také jiných vychoval se za manžela a otce, nejinak, než jakoby si každý chlapec toto velké umění na svět již přinesl“, zatímco děvčata jsou vychovávána k roli matky, manželky a hospodyně od útlého dětství, jak píše ve spisu **Svatební dar. Listy dobré babičky ku provdané vnučce**.²¹³

Žena pro literátka byla strážkyně krásna a jeho propagátorka a tvořitelka v rodině a s tímto úkolem jí bylo „přirozeně“ přisouzeno, čímž přizvukovala názorům soudobé lékařské vědy o nedostatečnosti ženského pohlaví, aby byla uzavřena ve „svém prostředí“ – u „rodinného krbu“:

„V prvé řadě jest to domácnost' čili krb rodinný, kde žena vládne, a kde má krásnu zbudovati milý a ochranný útulek. K tomu jí vede a má vésti láska k rodině, která každý její čin krásnem ozdobí. (...) Mám z té příčiny pěstování krásna v domácnosti za velký, ano důležitý úkol ženiny činnosti domácné. Domácné a národní!“²¹⁴

Své názory Lužická shrnula ve spisu **Krásno českých domácností**:

„Kde není čisté lásky ženiny k domácnosti, tam není krásna, kde žena není prodchnuta láskou k vlasti, není v ní onoho kouzla, které nás zajme, do srdce se zamluví a hlásá nám, že v bytu, do něhož vcházíme, je česká hospodyňka. Z té příčiny vykazují lásce k vlasti jedno a totéž stanovisko v domácnostech českých, na němž zakotvuje se láska k rodině. Velkou, ano rozhodující působnost má hospodyňka v domácnosti své na rozvoj národní! Ona tu zasahuje přímo do plného života jeho, rozumí-li povinností svým národním, je-li úplně si vědoma úkolu

²¹² LUŽICKÁ, Věnceslava. *Svatební dar: listy dobré babičky k provdané vnučce*. Praha: F. Šimáček, 1900, s. 2.

²¹³ LUŽICKÁ, Věnceslava. *Svatební dar: listy dobré babičky k provdané vnučce*. Praha: F. Šimáček, 1900, s. 25.

²¹⁴ LUŽICKÁ, Věnceslava. *Krásno českých domácností. Přednášky spolku Domácnost*. Praha: F. Šimáček, 1888, s. 6.

svého, je-li proniknuta onou září lásky národní, která jí zasvitne na dráhu činnosti a ozáří rodinný krb krásnem domácnyím. Žena ochraňuje v domácnosti své umění, které do ní přivádí a chrámek mu v ní buduje, ona domácí průmysl národí zvedá a podporuje, ona blahobyť národní zachovává, je-li prodchnuta láskou k vlasti a k národu. Česká hospodyně střeží a povznáší české umění, český průmysl!“²¹⁵

Smysl literárního úsilí Lužické, který byl spíše průvodním jevem její aktivity v ženských osvětových, výchovných a dobročinných spolcích, popsala Mocná takto: „(Lužická) chtěla psát především proto, aby svými knížkami vychovávala a mravně zušlechťovala české ženy a dívky. Protože ale v populární literatuře vždy jde ruku v ruce výchovnost se zábavností, snažila se Lužická spojit etickou tendenci s poutavým příběhem.“²¹⁶ Proto není výjimkou, že i naučné preskriptivní spisy, které tato spisovatelka a vychovatelka hojně psala, byly rámované fiktivním příběhem a psané čtivým a líbivým stylem. Například v už zmiňovaném Svatebním daru předává „babička, která nevěstě byla po mnoho let nahrazovala záhy zemřelé rodiče a drahé dítě vychovala“ své čerstvě provdané vnučce rady do života a do manželství:

„Ráda bych tě ještě na to či ono upozornila, drahá Jitko, ale vzrušením nemohu mluvit – buď šťastna a obšťastňuj! To je moje přání, žehnání i heslo, které ti dávám na cestu. Napíšu ti, co bych ti ráda ještě řekla...,“ pravila babička.

„Prosím tě, babičko,“ přimykala se k tomu Jitka.

„V těch listech budu s tebou hovořiti a žíti. – Jdi s Bohem!“

S pláčem se rozloučily.

A tak vznikla řada dopisů, které podávám českým ženám a dívkám s přáním, aby aspoň některé zrněčko zapadlo do srdcí jejich a přineslo ovoce to nejlepší. Jsou to ze života vypořádané i vycítěné pravdy, mateřské rady a volně pronášené myšlenky, které se vymykají odměřenému kruhu systematického postupu učeného díla. Jsou to jen, jak se ohlašují, listy dobré babičky.“²¹⁷

Autorka Svatebního daru, jak je evidentní, nechtěla poučovat čtenářky z nadřazené pozice poučené odbornice. Jako prostředníka erudice a nositele

---

²¹⁵ LUŽICKÁ, Věnceslava. *Krásno českých domácností. Přednášky spolku Domácnost*. Praha: F. Šimáček, 1888, s. 8.

²¹⁶ MOCNÁ, Dagmar. *Červená knihovna: studie kulturně a literárně historická: pohled do dějin pokleslého žánru*. Praha: Paseka, 1996, s. 21. ISBN 80-718-5075-6.

²¹⁷ LUŽICKÁ, Věnceslava. *Svatební dar: listy dobré babičky k provdané vnučce*. Praha: F. Šimáček, 1900, s. 1.

normativnosti vybrala postavu zralé, zkušené, moudré ženy z českého lidu, která chce „jen“ poradit méně znalým, zběhlým a ostříleným hospodyňkám a (novo)manželkám. Cíl jejich snažení je podle fiktivní babičky, která vlastně v literárně-normativním díle zprostředkovává stanoviska Lužické, jasný – „*Přeju si, abys byla šťastna, vždyť jedině v Tobě žiju, drahé dítě! Ale mnohem vroucněji ještě si přeju, abys obšťastňovala svého manžela. V tom jesti záruka Tvého vlastního štěstí.*“²¹⁸

Požadavek, aby manžel své choti v péči o domácnost a potomky pomáhal, by podle Lužické, či přesněji podle rádkyně – babičky píšící dopis provdané vnučce, mohl zapříčinit neštěstí v manželství nebo dokonce rozpad posvěceného svazku a tím by rozvedená žena ztratila „*svou cenu a důstojnost*“, protože „*rozsévatí štěstí, chrániti tohoto nebeského květu, jest údělem manželky.*“²¹⁹

Zatímco pro právnické a lékařské kapacity a význačné filosofy byly ženy méněcenné v porovnání s mužským pohlavím, tedy ty méně schopné, méně inteligentní, méně odpovědné za chod společnosti, pro Lužickou (a právě v tom lze spatřit podstatné rysy feministického smýšlení) jsou ženy, a to ty „osvícené“, zodpovědné za chod společnosti, za rozvoj kultury a národa:

*„Čím pokročilejší jest naše doba, čím větší volnost mají ženy ve společnosti i v rodině, tím větší také padá na ně zodpovědnost za domácí štěstí. Pokud ženy byly v manželství mužům podřízeny, že neměly slova a jenom němě se všemu podrobovaly; pokud na venek a ve společnosti neměly jiného vlivu a účelu, než býti ozdobou a zbožím, pokud neměly ani práva, ani svobody činu, ani širšího rozhledu životního, neměly jiné zodpovědnosti než té, aby vařily, hospodařily, špiže a šatny zásobovaly. Ale jakmile osvícená žena hlouběji zasahovati začala v osudy a děje lidské, jakmile vystoupila z trpné poníženosti první služky v domě k úkolu paní, připadla jí větší úloha a významnější činnost. Nyní jest zodpovědna za všechno: za domácnost, za rodinu, za domácí mír, za klesání i stoupání blahobytu, za štěstí rodinné, ano i za to, čím manžel ve společnosti ku blahu veškerenstva přispívá i čím rozvoji kultury a národního povznesení škodí.“*²²⁰

---

²¹⁸ LUŽICKÁ, Věnceslava. *Svatební dar: listy dobré babičky k provdané vnučce*. Praha: F. Šimáček, 1900, s. 1.

²¹⁹ LUŽICKÁ 1900: 3

²²⁰ tamtéž

Časté odkazování na nezbytnost „národního povznesení“ je pro Lužickou typické. Jak uvádí Kopičková, Lenderová, Hanulík a Burešová, „žena v očích Lužické má mimořádnou odpovědnost za mravní stav národa, proto je práce žen v české domácnosti srovnatelná s prací muže pro český národ“.²²¹ Pro tuto důležitost ženy za stav národa se Lužická kriticky vymezuje vůči ženám, které se „zpronevěřily svému „povolání“ hospodyně, manželky a matky a zbouraly tradiční ideál rodiny“.²²²

Vzorem prózy Lužické, kterou lze označit jako zábavně-výchovnou, tedy tu, která vzdělává čtenářky prostřednictvím „správného“ jednání hrdinky, prožívající zajímavé příhody a milostná vzplanutí, byla pravděpodobně německá produkce zamilovaných románů soustředěná kolem časopisu Gartenlaube a především tvorba Eugenie Marlittové, jež do jmenovaného okruhu také patřila.²²³ V tvorbě Lužické a Marlittové lze najít shodné rysy a tím odhalit společné konstituční prvky zamilovaných a zároveň výchovných románů pro dívky ve druhé polovině 19. století i návaznost děl Lužické na populární a hojně čtenou tvorbu Marlittové. Tyto stylové rysy, k nimž patřila podobná dějová linka, odehrávání se příběhů v přírodě, která koresponduje s náladou příběhu, neerotizovaná láska a zobrazení zamilování se a mravního zrání hrdinky, usnadňovaly čtenářkám orientaci v knize. Přesto v tvorbě zmíněných autorek najdeme rozdíly. Oproti německé autorce Lužická zavádí své postavy do jiných prostředí a způsob vyprávění je odlišný, ač tendence vychovávat je patrná v dílech obou autorek. Zatímco Marlittová, byla zastánkyní prosazování principu „rovnosti všech před Bohem i lidmi“ a autorka vycházející z podnětů sentimentalismu a tehdy populárního gotického románu, který pracoval s atmosférou tajemna a prostory starých zámků a hradů, v psaní Lužické je velmi čitelný vliv biedermeierovského myšlení.²²⁴ Děj, odehrávající se v románech Marlittové je, jak uvádí Mocná, barvitý, protkaný množstvím zvrátů a nečekaných rozuzlení zápletek – „výsledkem bylo podání, jež spanilomyslné čtenářky udržovalo v neustálém napětí, usilujíc přitom o zušlechtění

---

²²¹ LENDEROVÁ, Milena, Božena KOPIČKOVÁ, Jana BUREŠOVÁ a Eduard MAUR. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 58. ISBN 978-80-7106-988-1.

²²² tamtéž

²²³ Romány Eugenie Marlittové (1825-1887), které vycházely od poloviny 60. let 19. století v německém prostředí a patřily k nejčtenějším dílům německé „červené knihovny“ ve sledovaném období. Romány Marlittové se hojně četly i v českém prostředí, a to jak v německém originálu, tak v českém překladu, který v 80. letech vydal jako přílohu ženského časopisu *Módní svět* mladoboleslavský nakladatel Karel Vačlena. Srov.: MOCNÁ 1996: 22.

²²⁴ MOCNÁ 1996: 22

jejich rozechvělých, soucítících srdcí“.²²⁵ Naopak Lužická vsadila na spíše neproblematizované narativy, odehrávající se v utěšené krajině, zušlechťované lidskou prací, jak kázal *biedermeier*. Jak už bylo zmíněno, cílem těchto románů bylo nejen přinést oddych u nenáročné četby, ale i vychovávat čtenářky. Cílem Lužické bylo popularizovat myšlenky vlastenců mezi mnohdy německy čtoucí dívky a utvrzovat je v roli ženy jakožto budoucí počestné manželky a hospodyně, což opět zcela odpovídalo *biedermeierovskému* ideálu ženy.

Povídky s výchovným zaměřením a poučným vyzněním psané Věnceslavou Lužickou a určené mladým čtenářkám však neobstály před podmínkami, které na umělecká díla kladla kritička Krásnohorská. V *Ženských listech*, jež patřily k hlavní kritické platformě jejich redaktorky Krásnohorské, strhala Krásnohorská v kritice z roku 1875 ženskou pohodlnost a „maloměšťáctví“, které pro ni symbolizovalo právě psaní Lužické. Věnceslava Lužická totiž v *biedermeierovském* duchu vzývala vzor ženy jakožto dokonalé manželky, matky a hospodyně, podobně jako před ní Magdalena Dobromila Rettigová. Takové „tradiční“ pojetí ženství ovšem Krásnohorská, jakožto bojovnice za ženská práva, odsuzovala. Představení nevzdělané měšťanské dívky, která však nakonec je hodnocena jako „ta lepší“ oproti druhé dívce, tedy „té horší“, která se ve volných chvílích raději vzdělává, než aby pletla punčochy a není proto dobrá hospodyně, jak se událo v recenzované povídce od Věnceslavy Lužické *Tři večery*, nesouznilo s vizí Elišky Krásnohorské o vzdělané a soběstačné ženě. Sama Krásnohorská v kritice napsala: „*Jaká v tom nauka pro dívky! Zdaž zjevně tím nenaznačen záhubný vliv výtečných učitelů a vzdělávací moc punčochy?!*“.²²⁶

---

²²⁵ MOCNÁ 1996: 22

²²⁶ *Ženské listy*. 1875, č. 3, s. 121

7. SOFIE PODLIPSKÁ (1833-1897)

„(...) nikdy se nepovznese emancipace našeho pohlaví na stupeň ten, aby žena emancipací touto zapomněla býti matkou,“²²⁷

Sofie Podlipská je známá jako sestra Karoliny Světlé, vrstevnice a přítelkyně spisovatelů z kruhu májovců, podporovatelka a aktérka ženského hnutí v českých zemích. Zároveň však byla autorkou spisů určených pro široké vrstvy čtenářů a příběhů s rysy ideálního realismu, které zobrazovaly převážně úděl ženy a rodinný život v soudobé společnosti, které vznikaly pod vlivem George Sand. Povídky a romány často sledují osudy výjimečných a silných hrdinek, které prožívají rozpor mezi snem a skutečností či hledají smysl života. Věnovala se i osvětové činnosti, a to formou časopiseckých statí a veřejných přednášek převážně k tématům jako výchova dětí, úloha ženy ve společnosti či životní řád domova, a působila v několika ženských organizacích. Veškerá aktivita Podlipské sledovala jediný cíl: *„osvobodit ženu z dobových společenských předsudků“*.²²⁸

Literatura byla pro Podlipskou *„obohacení žití duševního“*.²²⁹ A s tím cílem, jež měla Podlipská na zřeteli, je jasné, že Podlipská dbala na snadnou recepci příběhu čtenářskou obcí. Zároveň však Podlipská přiznala, že ačkoliv jsou její díla určená k téměř až masové spotřebě, při psaní většiny prozaických děl si jako čtenářku představovala mladou dívku. Jana Vraiová upozorňuje i na kritizování soudobé populární literatury s primárně zábavnou funkcí, za jejíž tvůrkyni byla Podlipská mnohými označovaná:

„Nová literatura všech národů jest zaplavena pracemi povrchními, pouze zábavnými, jichžto cena více méně se střídá, aniž se může žádati od každého čtenáře, aby ji posoudil a spisů takových dle zásluh používal a vybíral. Poněvadž tato věc zejména se týče mladých dam, jimž tak ráda sloužívám, ježto právě jim takové věci do rukou přicházejí, dovoluji sobě upozorniti je, nikoliv snad, aby se

---

²²⁷ BAHENSKÁ 2005: 23

²²⁸ FORST, Vladimír, a kol. *Lexikon české literatury*. Praha: Academia, 1993, s. 960.

ISBN 80-200-0469-6.

²²⁹ PODLIPSKÁ, Sofie. Čtení a život. *Květy*. 1868 č. 47, s. 372.

Citováno podle VRAJOVÁ, Jana. *Umíněnkyně dobra Sofie Podlipská: kapitola z dějin literárního midcultu 19. století*. Praha: Akropolis, 2017, s. 22. ISBN 978-80-7470-148-1.

*tohoto odvětví písemnictví úplně zdržely, což by se jim zdálo vším právem kruté; nýbrž aby přísně sobě věc zařídily, by čtení takové lehčí vystřídalo se se čtením poučným a namáhavějším.*²³⁰

7.1. ŽENSKOST PODLE VYCHOVATELKY PODLIPSKÉ – VZDĚLANÉ A UVĚDOMĚLÉ MATKY DĚLNICE

Sofie Podlipská kladla na české ženy nové požadavky. Měly být nejen dobré matky a brilantní vychovatelky svých dětí, které měly vést k lásce k vlasti, k národu a k morálně hodnotným statkům, ale i bytosti vzdělané a pracující, schopné v případě potřeby se samy uživit. Tyto své zásady Podlipská artikulovala mimo jiné v preskriptivních spisech **Příklady z oboru výchovaciho** a v knize **Listy staré vychovatelky. K někdejším schovankám**. Pojítkem tvorby Podlipské je podle Kopičkové, Lenderové, Hanulíka a Burešové akcent na vzájemné porozumění a lásku - mateřskou, manželskou i lásku k lidstvu a světu obecně.²³¹ Autoři kapitoly věnované proměnám genderové identity v knize **Žena v českých zemích od středověku do 20. století** k výchovné literatuře Podlipské uvedli, že pro spisovatelku „*výdělečná, výhradně kvalifikovaná práce je přípustná, ale jen jako doplnění nedostatečných rodinných příjmů a umožňující plnit beze zbytku hlavní „povolání“ ženy*“.²³²

Třídílné **Příklady z oboru výchovaciho** jsou preskriptivní literaturou spíše skrytě. To, co Rettigová, Lužická a mnohé další pisatelky normativní literatury vyjádřily explicitně, předává čtenářkám Podlipská skrytě, prostřednictvím beletristických příběhů „ze života“. Výchovný aspekt je přesto identifikovatelný a jeho přítomnost v textech nezpochybnitelná. Nositelem normativnosti dle Podlipské jsou ve spisu modelové členové rodiny Adamcových. Rodiče s láskou, spravedlivě a s respektem vychovávají syna a dvě dcery, které se stávají hrdinkami dalších narativů.

---

²³⁰ PODLIPSKÁ, Sofie. Čtení a život. *Květy*. 1868 č. 48, s.381. Citováno podle VRAJOVÁ, Jana. *Umíněnkyně dobra Sofie Podlipská: kapitola z dějin literárního midcultu 19. století*. Praha: Akropolis, 2017, s. 22. ISBN 978-80-7470-148-1.

²³¹ LENDEROVÁ, Milena, Božena KOPIČKOVÁ, Jana BUREŠOVÁ a Eduard MAUR. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 57. ISBN 978-80-7106-988-1.

²³² LENDEROVÁ, Milena, Božena KOPIČKOVÁ, Jana BUREŠOVÁ a Eduard MAUR. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 62. ISBN 978-80-7106-988-1.

Starší dcera se z lásky vdá za Jaropluka. Do mladé rodiny se záhy narodí syn a dcera. Hrdinka Podlipské bez zaváhání plní své „hlavní“ povolání – je matkou, manželkou i hospodyní, ale v domově vládne jako „*dívka vzdělaná, poučená, myslící, obeznámená s poznatky z přírodních věd, medicíny a pedagogiky, které uplatňuje ve výchově dětí, schopná racionalizovat domácí práce, neboť se k nim alespoň jeden rok připravovala ve zvláštních kurzech*“.²³³ Mladá rodina záhy na vlastní kůži poznává, jak společnost rozdílně přistupuje k oběma pohlavím. Vypravěčka Podlipská představuje ústy mladých, uvědomělých a emancipaci nakloněných rodičů své výchovné feministické teze ohledně nepotřebnosti činění velkých rozdílů ve výchově malých dětí různého pohlaví a ohledně hlouposti a nepodloženosti přetrvávajících negativních pocitů rodičů a příbuzných, narodí-li se do rodiny děvče.

Zároveň si však uvědomovala, že ženám je v dosahování vysokých cílů bráněno a v jejich cestě leží překážky, se kterými se muži vyrovnávat nemusí. Tuto problematiku zpodobila v příběhu malířky Elišky, kterou okolí od kariéry malířky a vydělávání si na živobytí vlastními silami neustále odrazovalo, a to i přes dívčiny „*výtečné vloh*“ a to, že „*její píle a vytrvalost přicházely vlohám vstříc*“.²³⁴ Dívka, přestože „*pracovala s láskou k umění a s uspokojením, že nad velkými překážkami vítězí*“, měla úlohu „*trudnější, než kdyby byla bývala mužem*“ – „*každý krok po dráze své byla si sterým způsobem vydobývala*“.²³⁵ Podlipská v příběhu popsala i v tehdejší společnosti reálně panující nepochopení touhy žen po naplnění na pracovním poli, nikoliv pouze v roli manželky a matky, jak společnost předpokládala, že je pro ženy nejvhodnější. Ženy, které se po této dráze, tedy po cestě vzdělání a zaměstnání se mimo domov, plánovaly vydat, mnozí, a to jak muži, tak i jiné ženy, od této věci odrazovali. Motiv nepochopení touhy Elišky po soběstačnosti a alespoň relativní finanční nezávislosti, způsobené vlastní pracovní činností, ostatními, které mnohdy vedlo ke ztrátě důvěry ve vlastní schopnosti a úspěšný konec vlastního snažení, zpodobila Podlipská takto:

„Div pak že nezanechávala všeho několikrát, stavěl-li se jí předsudek a zlovůle bez přestání do cesty. Zas a zase bývala tázána: „Ale k čemu se tak namáháte, proč

²³³ LENDEROVÁ, Milena, Božena KOPIČKOVÁ, Jana BUREŠOVÁ a Eduard MAUR. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 62. ISBN 978-80-7106-988-1. S odkazem na PODLIPSKÁ, Sofie. *Příklady z oboru vychovacího*. III. díl. Praha: [s.n.], 1875, s. 68.

²³⁴ PODLIPSKÁ, Sofie. *Příklady z oboru vychovacího*. III. díl. Praha: [s.n.], 1875, s. 3.

²³⁵ tamtéž

nastupujete dráhu tak neobyčejnou? Mohla jste si trochu kreslívat pro zábavu do svého alba, ale chtít závodit s mužskými, být umělkyní! K čemu jen to?“ Jak vysvětliti těmto tazatelům neodolatelný pud povolání? Pochopovali jen jedno povolání u ženy, Eliška odříkávala se tohoto povolání.“²³⁶

A dále Podlipská dodala, pamatujíc na časté zesměšňování ženských snah a znevažování jejich práce mužskými protějšky s upozorňováním na nedostatečnost ženského těla a mozku:

„Pak přišly námitky jiného druhu: „Chcete být umělkyní? Tak, to je hezké. Ale mám-li vám upřímně radit, neodvažujte se toho, ženština nemá té tvořivosti, obraznosti, síly jako muž; ať dělá co dělá, muže nedosáhne nikdy. Ženský mozek, rozumíte mi, vždyť je to známá věc. Podívejte se na ty ženské pokusy, jsou to kopie nebo nestvůry, malichernosti, hříčky, květinky, dále nepracuje ženský duch.“²³⁷

Aktivní dívky a ženy, odhodlané pracovat stejně nebo lépe jako muži, spisovatelka ústy otce mladé malířky podporuje v jejich snažení a dodává jim odvalu vzepřít se konzervativním tradicím, tedy slovy pisatelky - dodává jim „zmužilosti“:

„Ty bojuješ, má dcero,“ pravil (myšleno otec Elišky – poznámka M.L.) k ní, „se starým zvykem, obyčejem, tvoje snaha viklá starým pořádkem věcí; nediv se, nepovolují-li tak mocné živly. Ty pluješ proti proudu, nediv se, že tě nepropouští. Plujíc proti proudu jsi naopak částí proudu jiného, nového; ty jsi sama ten mladý proud, máš proraziti, jak tomu velí všeobecné hnutí pokroku; nezastavuj se tedy váhavě, neb nazpět nemůžeš. Kdybys vydala se nazpět, plula bys přece zas proti proudu, a to proti proudu vlastnímu, proti přesvědčení, proti svému popudu; pak seznala bys teprva hlubinu neštěstí. Jsou takové příklady, znám je, a proto domlouvám ti, kdežto bych ti mohl co otec naopak radit, abys vrátila se s dráhy veřejnosti. Srdce moje povolalo by tě raději nazpět V úkryt rodinný, v náručí naše, ale též já bych plul takto proti proudu jinému, kdybych povolil proudu oblíbených zvyků. Musíš vytrvati, dítě mé; nevedeme-li ke konci, co jsme započali, jsme marnotratníky své síly a svého nadání, jestliže jsme započali vůbec něco dobrého. Vrátit se není vlastně nikomu možno, a jak bylo před začátkem něčeho, nemůže

---

²³⁶tamtéž

²³⁷ PODLIPSKÁ, Žofie. *Příklady z oboru vychovacích*. Praha: Nakladatel J. Otto, 1875, s. 4.

nikdy už býti po přetržení díla toho; s tím přetrženým dilem umře nám něco v mysli, a bůh ví, zdali na místě toho jiná útěcha se vzkřísí.“²³⁸

Pozitivně inspirativní je i příběh zmíněné malířky Elišky. Ta nakonec „vzděláním, opravdivostí a následkem obojího skromností“ dosáhla svého cíle – „její poměry byly pohodlny a šťastny, žila jen své umělecké snaze, malovala dle chuti, a výtěžek práce věnovala na umělecké cesty. Krásná, velká budoucnost ležela před ní.“²³⁹ Podlipská však pro svou hrdinku k představení dalších bodů nového, radikálnějšího feminismu přichystala další životní nesnáze a peripetie:

„Avšak sudičky zapletly to jinak, neusoudily Elišce, aby odpředla tak pokojně a souzvučně zbývající nit svého žití; neměly na tom dosti, že tato dívka v útlém mládí hořkost neopětované lásky bez hlesnutí na dno vypila, že dlouho zápasila s pudem uměleckým a povinností rodinnou, že zvítězivši obtížným pro ženskou uřednictvím se prodrala. Sotva oddychovala po zápasech prvního mládí, sotva očiřovala se ve svém pravém živlu, přistoupily k ní nové životní otázky. Seznámila se ve dřívějších již letech s nadaným sochařem Bořkem a s jeho rodinou, sprátelila se s jeho chotí a zamilovala si jeho dítky.“²⁴⁰

Eliška pro lásku k malým sirotám oželí svou plánovanou dráhu úspěšné svobodné umělkyně a vezme si za manžela otce oněch malých dětí, kterému zemřela manželka. Kvůli péči o cizí potomky se mladá malířka vzdává barev a palety a stará o děti, domácnost a manžela zcela podle pravidel tradiční společnosti. Ovšem nový, Podlipskou vyžadovaný konstrukt feminity se projevuje jinak, než jen vychováváním dětí a zůstáváním u plotny. Nová žena je v případě potřeby schopná kuchyni opustit a vypomoci manželovi v zajištění financí pro rodinu vlastní prací a výdělečnou činností.

„Avšak ani tomu sudičky tak nepřály a opět to zapletly jinak a opět předložily své vyvolenkyni nově zapletenou hádanku povinností k rozřešení. Netrvalo dlouho, a Bořek nemohl své ženě skrytí nedostatek, kterým počínala jeho domácnost trpěti. Dlouhá trapná nemoc první ženy byla pohltila mnoho peněz, byla způsobila dluhy posud nezapravené; (...). (...)Zase tu byla ta neodbytná otázka ženská. Eliška dala se přesvědčiti tím více, že sama shledala, že bude i vychování dětskému lépe

²³⁸ PODLIPSKÁ, Žofie. *Příklady z oboru vychovacích*. Praha: Nakladatel J. Otto, 1875, s. 7-8.

²³⁹ PODLIPSKÁ, Žofie. *Příklady z oboru vychovacích*. Praha: Nakladatel J. Otto, 1875, s. 10.

²⁴⁰ PODLIPSKÁ, Žofie. *Příklady z oboru vychovacích*. Praha: Nakladatel J. Otto, 1875, s. 11.

vyhověno tímto způsobem. Přijala tedy vděčně nabídnutí. Převrat byl opět učiněn. Eliška dala se do práce, byla zvědava, jak to půjde. ²⁴¹

Novým motivem feministického snažení českých spisovatelek je uznání toho, že není dobré plýtvat ženiným talentem a „že je nesmyslem pachtit se neobvyklou, nepřiměřenou prací, která se dá zaplatit, na místě vlastní výnosnější práce“.²⁴² Podlipská upozorňuje na zbytečné plýtvání ženským potenciálem. Zatímco by mohly ženy přispívat ke kulturně vyspělejšímu a vzdělanějšímu národu, tento národ jim dává do rukou vařečky a odtrhává jim knihy z rukou s omluvou, že to je to nejlepší pro jejich potomky. S tím ale Podlipská nesouhlasí.

Takto rozjímá hrdinka prózy Matka dělnice – malířka Eliška, když se opět začíná uplatňovat na pracovním poli:

„Rozuměla každému stínu, každé malé vrásce, a vnášela tu podobu s láskou a rozumem do obrazu. Její vyvinutí bylo učinilo velký krok ku předu i do hloubky, málem byla by i ten pokrok i celé nadání pohřbila bez lítosti. Přemýšlejíc o tom při práci mínila, žeby toho nebyla směla litovati jmenem vlastním, neboť co značila ona jediná vedle množství spolusester, které po tisíciletí lidské vzdělanosti neocenitelně mnoho nadání v obět přinášelo! Viděla to na svém vlastním příkladu. Avšak uvážila i spravedlivě, že bývá i mužům osud nepřízniv, že poměry a nepřiměřeným vychováním tak mnoho se udusí v lidské mysli, že se činnost lidská zřídka zdárně a šťastně rozproudí. ²⁴³

Podlipská odpovídá i kritikům zaměstnávání žen, kteří se oháněli tím, že práce žen mimo rodinu bude mít negativní vliv na jejich potomky, kterým se ženy nebudou mít čas a sílu věnovat:

„A což děti Eliščinu, nemusily jíti stranou při práci matčině? Eliška bývala celá jejich, jakmile nastal večer. Tu byla v jich kruhu, a to s celou duší. Jako ona, tak věnoval se jim též otec jejich. Na místě v jiné zábavě zotavovali se oba ve kruhu svých dětí. ²⁴⁴

A o něco dále se dočteme:

„Převelká bída udušuje konečně každý cit, zaplaví každou snahu, ale práce dobře placená, za kterou pilná žena něco pořídí, při které si pořádek udrží, neublízuje dětem její; čilá rozumná matka bývá plna nápadů, šťastných výzpytů, a obratnost duševní jest její zvláštním nadáním, sama vymyslí si nejlépe, co rodině prospívá, jak vésti své děti, jak udržet pořádek. Aby byla práce všeho druhu dobře placena,

²⁴¹ PODLIPSKÁ, Žofie. *Příklady z oboru vychovacého*. Praha: Nakladatel J. Otto, 1875, s. 18.

²⁴² PODLIPSKÁ, Žofie. *Příklady z oboru vychovacého*. Praha: Nakladatel J. Otto, 1875, s. 19.

²⁴³ PODLIPSKÁ, Žofie. *Příklady z oboru vychovacého*. Praha: Nakladatel J. Otto, 1875, s. 20.

²⁴⁴ tamtéž

toť přáním a usilováním naší doby; aby se měl ohled na matku dělnici v rodině a ve společenstvu, to je skoro vše, oč nyní běží v příčině ženské. ²⁴⁵

Obraz ideální manželky načrtla Podlipská v šedesátých letech ve spisu **Listy staré vychovatelky - K někdejším schovankám** takto:

„Celý den na nohou, vše míti sama v rukou, večer pak vedle milého muže posedět a společně s ním čísti milou nějakou knihu: toť krátký a blažený obsah manželského žití z lásky. Netoužíš po ničem na světě než po spokojenosti mužově, vše ostatní jest ti lhostejné. ²⁴⁶

V **Příkladech z oboru vychovacího** zase Podlipská explicitně vyjádřila, jaká by podle ní měla být „žena v plném a pravém smyslu slova“:

„(...)pravé ženy znakem není slabost, vrtkavost, nečinnost, duševní obmezenost, jak se stalo obecným míněním, nýbrž síla, neohroženost, stálost, činnost a pronikavý rozum. ²⁴⁷

Mateřství a ženství jsou pro Podlipskou spojité nádoby. Cílem života ženy je mateřství, ale nikoliv dogmaticky. Péče o děti a zaměstnání, hodné ženiných schopností a za úplatu, se podle spisovatelky nevyklučují, naopak jedna činnost pomáhá zlepšovat se v té druhé. Práce je odpočinkem od dětí a hra s dětmi a jejich výchova bez zbytečných trestů a zákazů je odpočinkem od zaměstnání. Obě „směny“ jsou pro duchovní pohodu ženy a její pocit důležitosti ve společnosti téměř nezbytné. Obě jsou potřebné společnosti i ženám samým. Dosáhnutí úspěšnosti v obém, to je meta, kterou Podlipská staví před čtenářky. „Návod“, jak dosáhnout ideálu, tedy jak se chovat, aby byl nový konstrukt „správné feminity“ naplněn, přinesla Podlipská v příběhu malířky Elišky:

„Co vyplývá ale nového z příkladu Eliščina, jest, že ona tvoříc a tříbíc svou povahu co žena, co člověk, taktéž svou povahu uměleckou sílila a vychovávala. (...)Při tom neztrácela nikdy celek s očí a nikdy neschladla ve své lásce ke všem milým. Hospodařila tedy a udržovala svou domácnost prostou, aby ji touha po přepychu k šarlatanerii v umění nezaváděla. Rídila domácnost a vychování dětí moudrým přehledem a nemyslila, že je neštěstím, bývalo-li někdy třeba, aby nějaké domácí práce sama se uchopila. Umění, vychovatelství i život sloučily se jí takto v jedinou snahu po pravdě, po prosté kráse, po šlechetnosti, a bylo znáti, jak trojice ta vlastně z jednoho kořene vyrůstá. Lidé přivlastňují si tyto poklady většinou porůznu

²⁴⁵ PODLIPSKÁ, Žofie. *Příklady z oboru vychovacího*. Praha: Nakladatel J. Otto, 1875, s. 24.

²⁴⁶ PODLIPSKÁ, Sofie. *Listy staré vychovatelky*. 2.vyd. V Praze: A. Storch syn, 1886, s. 34.

²⁴⁷ PODLIPSKÁ, Žofie. *Příklady z oboru vychovacího*. Praha: Nakladatel J. Otto, 1875, s. 6.

*a myslívají, že jedna přednost druhou vylučuje. Tak zdává se nemožností, aby byla dobrá matka umělkyní, dělnicí; aby byla žena zaměstnaná prací mimo domácnost bedlivou hospodyní; aby byl umělec vůbec skromným hospodářem, a tak to jde do nekonečna; obyčejné úkazy podporují toto mínění; avšak mysliti proto, že je to nemožností, jest obmezeným předsudkem, již proto, že jsou šlechetné snahy mezi sebou spřízněny.*²⁴⁸

Špatná matka podle Podlipské není ta, která od dětí odchází do zaměstnání, ale ta, která své děti zanedbává, nepečuje o ně, nadmíru a zbytečně je trestá a týrá je. Takové ženy „nebyly by lepšími matkami, kdyby jim bylo dopřáno doma u nich sedět“.²⁴⁹

Sofie Podlipská charakterizovala sama sebe mimo jiné jako vychovatelku. Tendence kultivovat mládež a mravně na ni působit je obsahem všech jejích spisů. Preskriptivní – vychovatelská – literatura je psaná přímo tak, aby naplňovala bez výjimky tuto tendenci. Vzdělání je pro Podlipskou základ, a to pro dívky i hochy. Stejně jako Magdalena Dobromila Rettigová, Věnceslava Lužická, Karolina Světlá nebo Eliška Krásnohorská, i Sofie Podlipská staví do popředí národ a jeho potřebu morálně silných a vzdělaných žen.

---

²⁴⁸ PODLIPSKÁ, Žofie. *Příklady z oboru vychovaciho*. Praha: Nakladatel J. Otto, 1875, s. 22.

²⁴⁹ PODLIPSKÁ, Žofie. *Příklady z oboru vychovaciho*. Praha: Nakladatel J. Otto, 1875, s. 24.

8. ŽENA JAKO MEČ – ELIŠKA KRÁSNOHORSKÁ

Eliška Krásnohorská se narodila 18. listopadu 1847 v Praze do rodiny podnikatele Ondřeje Pecha a jeho druhé manželky Doroty.²⁵⁰ Ve vzpomínkách **Z mého mládí** píše Eliška Krásnohorská, že manžele spojovala shoda, porozumění a „vrozená láska k umění, společný jim pud po ušlechtilém prožitku duševním, živá v jejich duších vnímavost estetická“.²⁵¹ O to hůř nesla matka Elišky smrt svého chotě v lednu 1850, který zemřel ještě před narozením svého posledního, osmého dítěte, dcery Doroty zvané později Bohdanka. Krásnohorská proto vyrůstala s matkou, které podle svých memoárů vděčila za dovednost mluvy v čisté češtině bez německých slov a příměsí a probuzení lásky k domovině:

„(...)domácí život v rodině (...) byl vždy a veskrze český; jiných než českých slov neslyšely jsme my děti dříve než až ve škole, kde jsme se učily cizím jazykům. A pro jazyk mateřský nemohly jsme míti lepší učitelku nad matku samu. (...) Z úst matčinych jsme slýchali množství výrazných slov, rčení, obratů a vazeb větoslovných, jež nám v Praze nebyly známy, ba svou původností budily u nejednoho nezalce pochybovačný úsměv; říkadla, posměšky a verše písniček, jež nám někdy matka v důvěrnosti humorně opakovala po blatenských klucích, nebyly sice pro salón, ale jadrně české byly, a čím více jsem dospívala, tím více jsem poznávala ryzost mluvy ve všem tom, co bylo v oboru řeči maminčino a pocházelo z Blatné.“²⁵²

Dům Pechových byl zásluhou starších bratrů Krásnohorské téměř uměleckým salómem – v domácím prostředí v domě Pechových se soutěžilo v hudbě, v malířství a ve skládání veršů.²⁵³ Vzdělání totiž patřilo v době mládí Krásnohorské k záležitostem vyhrazeným spíše chlapcům. Sestry Pechovy sice navštěvovaly vyhlášený soukromý ústav manželů Svobodových, ale výchovný proces byl spíše nahodilý a stejně jej v

²⁵⁰ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Výbor z díla I*. Praha, 1956, s. 7.

²⁵¹ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Z mého mládí*. Praha: Vaněk a Votava, 1920, s. 15.

²⁵² KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Z mého mládí*. Praha: Vaněk a Votava, 1920, s. 16.

²⁵³ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Výbor z díla II: Studie, kritiky a paměti*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956, s. 438-440.

dvanácti letech musely dívky opustit. S o to větším západem později navštěvovala přednášky a praktické kurzy pořádané Americkým klubem dám²⁵⁴ ²⁵⁵.

„Takž bylo oné noci usouzeno mezi Světlou, Riegrem, Hálkem a Jeřábkem, že ze mne bude česká spisovatelka. Záleželo ovšem ještě na mně – abych se jí opravdu stala. Byla jsem přijata na Parnas dříve, nežli jsem k prvnímu naň kroku se odvážila.“²⁵⁶

Takto vzpomínala Eliška Krásnohorská v literárních pamětech **Z mého mládí** na své literární začátky.²⁵⁷ Dílo Elišky Krásnohorské zahrnuje básně, prozaickou tvorbu, dramata, překlady z polského, anglického, ruského a německého jazyka, literární kritiky, činnost publicistickou a libretistickou.²⁵⁸ Stěžejní byla práce Elišky Krásnohorské pro dívčí vzdělávání a pojetí feminismu v českých zemích. Řešením problémů soudobé ženy bylo podle Krásnohorské finanční osamostatnění žen skrze vykonávání placeného zaměstnání, na které by byly tyto ženy připraveny v dívčím věku souvislým odborným studiem.²⁵⁹ Spisovatelka chtěla svého ideálu dosáhnout skrze založení gymnázií pro ženy a následné umožnění vysokoškolského studia ženám. Univerzitní studium totiž bylo ženám v Rakousku-Uhersku odepírané, na rozdíl od zemí jako Německo, Švédsko nebo Amerika.²⁶⁰ Představa vyššího a odborného vzdělávání dívek a následné zapojení žen do pracovního procesu ale nabourávalo tehdejší představu o tom, co je a co není pro ženy vhodné, jak dokládá i dopis otisknutý na stranách Ženských listů:

„A Vy, vlastenecký otče, místo abyste jí pověděl, že vědění její bude jí nejlepší útěchou, nejlepším přítelem v životě, že jen jím celý svět stává se šťastnějším, volnějším a lepším, že každý stupínek vědomosti povznese ji výše na cestě k dobru a otevře jí krásnější rozhled po světě, že třeba jest kučení veliké trpělivosti, jako k setí a k čekání, neboť úroda neobjeví se hned, za to však často mnohem později, v době nenadálé, v době nejtěžší potřeby, kdy každá jiná útěcha i pomoc

²⁵⁴ Americký klub dam oficiálně zahájil svou činnost 15. 1. 1865. Jeho náplní bylo vyplňování volného času žen vzděláváním skrze přednášky předních odborníků z různých oblastí a výpomoc sociálně slabším. V zákulisí Amerického klubu dam se zrodily myšlenky vedoucí ke vzniku pro ženy zásadních institucí. Členská základna Amerického klubu dam zahrnovala výhradně Češky ze středních a vyšších vrstev pražské společnosti. Srov.: BAHENSKÁ 2005: 87.

²⁵⁵ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Literární konfese*. V Blatné: Jihočeské nakladatelství Bratří Řimsové, 1947, s. 21.

²⁵⁶ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Výbor z díla II: Studie, kritiky a paměti*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956, s. 447.

²⁵⁷ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Výbor z díla I*. Praha, 1956, s. 7.

²⁵⁸ VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra. *Eliška Krásnohorská*. Praha: Melantrich, 1987, s. 53. ISBN 32-031-87.

²⁵⁹ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Výbor z díla I*. Praha, 1956, s. 8.

²⁶⁰ VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra. *Eliška Krásnohorská*. Praha: Melantrich, 1987, s. 39.

selže, - místo abyste jí těmito důvody rozumnými ukázal užitečnost vědění a tím lenivou její hlavičku povzbudil, podíváte se na knihu, a necht' si to geometrie nebo dějepis literatury, neb cokoli vědeckého, zahučíte: „věru nevím, k čemu ty holky mají se trápit takovými zbytečnostmi.“²⁶¹

Kvůli panující nevoli nejen otců dívek bylo dle Krásnohorské nezbytné začít se vzděláním a výchovou silné střední, měšťanské, vrstvy – a to mimo jiné i formou oddechových výchovných povídek. Nutno podotknout, že emancipace podle Krásnohorské vycházela z „tradičních“ úkolů ženy. Krásnohorská přála ženám role manželek a matek, ale už nikoliv „spokojené buržoazní ženušky“, které jsou líné, nekritické a schovávají se za neodpovědnost za vlastní život.²⁶²

V rámci pevného přátelského pouta mezi oběma literátkami nabídla Světlá Krásnohorské spolupráci na tvorbě Ženských listů, periodiku, v němž propagovala starostka spolku a tedy i vedoucí listu Světlá myšlenky ženského vzdělávání a jeho nezbytnost.²⁶³ Libuše Heczková k programu první redakce Ženských listů, uvedeném v době, kdy listy spadaly ještě pod časopis Květy a vycházely jako jeho příloha, uvedla, že tato příloha - podle pod zmíněným programem podepsaných redaktorek Karoliny Světlé, Sofie Podlipské, Věnceslavy Lužické a dalších - měla být prostorem, v němž „by bylo slyšet nové hlasy raného českého feminismu, který byl opřen o ideu silného národa a liberálně-osvíceneckou představu lidského zdokonalování, přičemž člověkem a vlastencem se rozuměla – a v tom spočívala sama emancipace vedoucí k posílení českého národního sebevědomí – i žena“.²⁶⁴

8.1. RADIKÁLNÍ FEMINISMUS PO ČESKU

Své pojetí ženské emancipace Krásnohorská načrtla nejen v příspěvku **Ženská otázka u nás a jinde**, který vyšel v roce 1874 ve Vlčkově Osvětě, v samostatně vydané stati **Ženská otázka česká** z roku 1881 i v příspěvcích psaných pro Ženské listy.

---

²⁶¹ TETKA Z TETÍNA. Ještě z vlasteneckého města X. *Ženské listy*. 1874, č. 12, s. 116.

²⁶² HECZKOVÁ 2009: 25

²⁶³ HECZKOVÁ, Libuše. První léta časopisu Ženské listy. Co chtěla kritička Eliška Krásnohorská? In: *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí historiografie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, s. 323. ISBN 80-7194-920-5.

²⁶⁴ HECZKOVÁ, Libuše. První léta časopisu Ženské listy. Co chtěla kritička Eliška Krásnohorská? In: *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí historiografie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, s. 323. ISBN 80-7194-920-5.

Tato bojovnice za vzdělání českých žen si uvědomovala zcela jasně, jak nesnadné je uplatnit se na pracovním trhu bez potřebných znalostí a odborného vzdělání. V **Ženské otázce české** Krásnohorská o soudobém většinovém dívčím vzdělání napsala: „*Již od počátku školního cviku, činí se rozdíl mezi děvčetem a hochem, jakoby se v dívce schválně chtěla vypěstovat polovičatost, duševní nedbalost a pouhá hravost.*“²⁶⁵ A o problému s následným uživením se psala takto: „*Slečinka má všeho trochu, nic důkladně: musí do světa za výživou jako muž, ale neučila se ničemu pořádně jako muž.*“²⁶⁶

Periodikum *Ženské listy* byly pro Krásnohorskou stěžejním nástrojem k dosažení ženské emancipace, jak spisovatelka sama napsala: „*List náš není podnikem obchodním, ale prostředkem vzdělávacím v službách národních; není jen tištěnou hovornou o snahách ženských, ale účelnou pákou skutků v rukou neúnavných pracovnic.*“²⁶⁷ Spisovatelka, vlastenka, kritička a feministka Krásnohorská se z pozice všech těchto svých rolí ve svých příspěvcích na čtenářky obracela s žádostí, aby matky své děti učily český jazyk a podněcovaly v nich lásku k vlasti.²⁶⁸ Vlastenectví bylo pro Krásnohorskou důležitou podmínkou nejen správného češství, vzdělání, ale i umění, jak je patrné z jejích sporů s lumírovskou skupinou básníků či s mladou generací v čele s Josefem Svatoplukem Macharem, Jiřím Karáskem a Františkem Xaverem Šaldou. Odmítání kosmopolismu a inspirace jinými literaturami bylo zapříčiněno strachem Krásnohorské ze vzdálení se literatury čtenářům, tedy obava z tvoření umění pouze pro umění a nikoliv pro čtenáře, a z expanze německé kultury do českého prostředí.²⁶⁹ Strach z „poněmčování“, snaha o vzdělaný národ jakožto celek, zahrnující ženy a muže bez výjimky, a odmítání národu nevlastních tendencí spojovalo kritickou tvorbu a literární tvorbu Krásnohorské pomyslnou linkou.

---

²⁶⁵ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Ženská otázka česká*. V Praze: Dr. Edv. Grégr, 1881, s. 23.

²⁶⁶ *tamtéž*

²⁶⁷ *Ženské listy*. 1897, č. 1, s. 9.

²⁶⁸ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Výbor z díla*. Praha, 1956, s. 15.

²⁶⁹ VLAŠÍNOVÁ 1987: 98

8.2. PROZAICKÁ TVORBA KRÁSNOHORSKÉ URČENÁ MLADÝM ČTENÁŘKÁM

Prozaická tvorba tvořila z hlediska děl, které Krásnohorská napsala, nejkvantitativnější odvětví, kterému se spisovatelka věnovala. Krásnohorská totiž spisovala příběhy s dívčí hrdinkou pro dospívající děvčata, autorské pohádky i ty podle cizích námětů pro děti a prózu pro dospělé, tudíž soupis jejích prozaických děl čítá více jak třicet položek.²⁷⁰ I přes velkou početnost povídkových a románových titulů z pera Krásnohorské brala jejich pisatelka takovou tvorbu spíše jako odpočinkovou nebo výdělečnou, tedy zdroj obživy, protože často psala povídky na objednávku od nakladatelů.²⁷¹ Nutno podotknout, že se většinou jednalo o počeštění cizojazyčných povídek. To potvrdila i sama Krásnohorská v **Literárních konfesích**:

„Často jsem dětské povídky i básničky psala k hotovým obrázkům, nejčastěji cizím. Jednou mě však nakladatel přinutil, abych k jednomu obrázku napsala povídky dvě. Nakladatel si totiž zakoupil barvotiskovou knížku německou (již nevím, jak se jmenovala) a žádal, abych zčeštila její text, (...).“²⁷²

Důvod počešťování cizích předloh uvedla v pamětech Krásnohorská na příkladu dívčích povídek:

„Cizí ty „předlohy“ mi byly vždy jen uvázány na krk pány nakladateli a redaktory, jinak bych nebyla po nich sáhla.“²⁷³

Rozsáhlou část prozaické tvorby Krásnohorské tvoří románová a povídková tvorba pro dospívající dívky. Bojovnice za vzdělávání dívek a ženskou samostatnost v prózách neprosazuje „biedermeierovský“ ideál ženy zastávaný například Magdalenou Dobromilou Rettigovou nebo Věnceslavou Lužickou, jak by se mohlo zdát. I vydávání těchto překladových povídek (spisy určené dívkám vznikaly často na základě překladu německých originálů) můžeme vnímat jako vlastenecký čin. Příběhy hrdinek jsou vytvářeny „na protikladu mezi „obecně“ přijímaným konstruktem feminity, jehož příliš úzké mantinely autorka kritizuje, a akcentem na model moderní, „moudře“ vzdělané

²⁷⁰ VLAŠÍNOVÁ 1987: 167

²⁷¹ VLAŠÍNOVÁ 1987: 168

²⁷² KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Výbor z díla II: Studie, kritiky a paměti*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956, s. 467.

²⁷³ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Literární konfese*. KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Výbor z díla II: Studie, kritiky a paměti*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956, s. 468.

dívky“, jak uvedli Kopičková, Lenderová, Hanulík a Burešová.²⁷⁴ Přesto ani je Krásnohorská nezbavuje povinnosti ovládat pro ženu „základní“ dovednosti - ruční práce a vedení domácnosti, přestože na stránkách Ženských listů²⁷⁵ prózy Věnceslavy Lužické, které, jak bylo zmíněno, odpovídají biedermeierovskému náhledu na ženu, za prosazování tradičního konstruktů feminity kritizuje. Jedním z mnoha příkladů je třeba líčení poklidné scenerie z prázdninového odpoledne - chovanky školy se věnují ve svém volném čase úpravě prádla a ručním pracem:

„Za velmi horkého odpoledne srpnového - bylo to ve středu - seděly dorostlejší chovanky pensionátu pospolu v jídelně, zašívajíce si oděv a prádlo, nebo jinými ručními pracemi se zabývajíce.“²⁷⁶

Podobná situace je vykreslena o několik stran dále – četba původní literatury z autorské dílny české spisovatelky a ruční práce jsou každodenní součástí života řádně vychovaných dívek:

„Růženka přeslechla prostořekou tu poznámku. "Pojďte, sedněme si ke stolu s ručními pracemi," pravila vlídně; "ještě máme povídku Sofie Podlipské nedočtenou. Budeš dnes předčítati, Táňo?"²⁷⁷

Spisovatelka, jakožto jedna z prvních autorek dívčích románů a povídek v českém jazyce, chtěla tvorbou tohoto žánru v českém jazyce podnítit zájem čtenářek z měšťanské vrstvy, které dávaly ještě přednost německému jazyku, a to jakožto jazyku pro vlastní vyjadřování a komunikaci i jakožto jazyku literárnímu, o češtinu.²⁷⁸ V tomto cílení na konkrétní čtenářskou obec využila literárního žánru, který patřil v dané skupině k nejčtenějším – příběhy z penzionátu. Uvážíme-li, že zmiňovaná čtenářská základna těchto německých spisů byla tvořena dcerami z měšťanských rodin, pro něž vzdělání v penzionátu představovalo nejběžnější způsob dosažení vzdělání a naučení se dobrých mravů, a dívky takovou penzionátní výchovou prošly, procházely, nebo měly

---

²⁷⁴ LENDEROVÁ, Milena, Božena KOPIČKOVÁ, Jana BUREŠOVÁ a Eduard MAUR. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 63. ISBN 978-80-7106-988-1.

²⁷⁵ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. Vychovatelské spisy paní Věnceslavy Lužické (Anny Srbové.). *Ženské listy*. 1875, č. 8, s. 118-123

²⁷⁶ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Svéhlavička: příběh z penzionátu*. V Praze: Knižní klub, 2011, s. 35. ISBN 978-80-242-3232-4.

²⁷⁷ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Svéhlavička: příběh z penzionátu*. V Praze: Knižní klub, 2011, s. 73. ISBN 978-80-242-3232-4.

²⁷⁸ MOCNÁ 1996: 37

projít, znamenala obliba zamilovaných příběhů z penzionátů logické vyústění situace. Stejně jako jejich zvolení Krásnohorskou, když chtěla tuto masovou německou produkci vytlačit z pultů česky psaným dílem a získat pro české vlastenectví a českou řeč další příznivce (či spíše příznicyně).

Krásnohorská tyto německé povídky a romány nikterak vynikající umělecké hodnoty nepřekládala doslovně. Navazovala pouze na jejich náměty s podobnou dějovou linkou, což se u zamilovaných románů dá očekávat. Dění převáděla do českého prostředí a skrze postavy propagovala vlastenectví a lásku ke všemu českému.

„Kniha „Svéhlavička“ jest asi s polovinu souhlasná s německým „Trotzkopfem“, asi s polovinu však nejen zcela jiná, nová, nýbrž přímo opačná, poněvadž originál je strašně šosácký, „buržoustský“ by se mohlo říci, až běda zpátečnický. Ale humoristické líčení těch „bakfišů“ v pensionátě je plno života, jistě dle skutečného seznání.“²⁷⁹

8.3. SVÉHLAVIČKA A CÉLINKA – jiné dívčí vzory

Práci na přepracovaném překladu románové série uváděné pod názvem Svéhlavička započala Krásnohorská koncem 90. let 19. Století. Tehdy nabídl nakladatel Rudolf Storch stárnoucí spisovatelce, která už sama kreativně umělecky téměř netvořila a věnovala se především soupisům vzpomínkových knih a příspěvků, aby mu přeložila německý dívčí román Emmy von Rhodenové Trotzkopf.²⁸⁰ Kvůli Krásnohorskou vzpomínanému „šosáctví“ a „buržouství“ však literátka dílo Rhodenové nepřeložila doslovně. Krásnohorská ve svém převodu Svéhlavičky dění upravuje k obrazu svému – jak přiznává sama autorka převyprávění, *„jest povídka předně přizpůsobena českým poměrům a spravedlivějšímu úsudku o rozdílu stavů, lásce ku práci a úctě ku pracujícím“*.²⁸¹ Od druhé poloviny textů se původní Trotzkopf a Svéhlavička začínají lišit. Krásnohorská autorsky zasahuje do překladu a přidává do děje v originálu neobsažené detaily. Ovšem přestože Krásnohorská

²⁷⁹ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. Literární konfese. KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Výbor z díla II: Studie, kritiky a paměti*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956, s. 468.

²⁸⁰ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. Literární konfese. KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Výbor z díla II: Studie, kritiky a paměti*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956, s. 468.

²⁸¹ Citováno podle LENDEROVÁ, Milena, Božena KOPIČKOVÁ, Jana BUREŠOVÁ a Eduard MAUR. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 63. ISBN 978-80-7106-988-1.

prostřednictvím penzionátního příběhu sleduje výchovný cíl, tedy vštípení čtenářkám jistých zásad vhodného chování a prosazení českého jazyka, dodržuje ve Svěhlavičce zásady lehké dívčí četby. Jak píše Dagmar Mocná v kulturně a literárně historické studii Červená knihovna²⁸², se Svěhlavičkou se na českém trhu objevil nový typ dívčí literatury, spočívající v kombinaci citovosti s humorem.²⁸³ V knihách o Célince, které pod titulem Célinka a Célinčino štěstí vyšly roku 1902,²⁸⁴ už humorné líčení osudů hrdinů ustoupilo do pozadí spíše moralistním tendencím. Podle Bohumily Šretrové romány Célinka a Célinčino štěstí „učí dívky usuzovat i sociálně spravedlivě“.²⁸⁵ Tedy oceňovat individuum podle jeho charakteru a snažení, nikoliv podle majetku, jehož velikost je proměnlivá, což dokládá zchudnutí původně movité paní Lipecké a její dcery Célinky a naopak zbohatnutí sirotky Florly. Uvedené spisy už nejsou „pouhou“ překladovou literaturou ani nevznikly podle cizojazyčných originálů, jako tomu bylo u Svěhlavičky. Célinčin příběh je dílem veskrze původním.

Seriály o Svěhlavičce a o Célince spočívaly v poměrně schematickém modelu - „zobrazení dívčina života od puberty po zasnoubení“.²⁸⁶ To je beze zbytku naplněno v obou uvedených životních příbězích hlavních dívčích postav, ovšem zatímco Célinčiným zasnoubením je vyprávění ukončeno, Svěhlavičku Zdenku opouští Krásnohorská až v pozdním věku.

Hrdinka knihy Svěhlavičky, Zdenka Menšíková, není zpočátku ani trošku ideálem a vzorem pro čtenářky. Naopak se jedná spíše o rozpustilé, nevychované a sobecké, místy až bezohledné děvče, využívající dobrotu otce, který jí všechno dovolí:

„Tatínku, tatínku, naše Střela má štěňata!“ S touto zvěstí se přihnala štíhlá, patnáctiletá dívka do salonku, nevšímajíc si, že tam je starosta Sýkora se svou paní i synem studentem, dr. Srnec a učitel Kročinský. Mladý Sýkora se dal do smíchu; starší hosté hleděli na dívku mlčky, patrně vyrušeni z hovoru vážného. Nezaražena však ani veselostí jednoho ani překvapením ostatních, přitočila se mladá divoška k tatínkovi, aby mu zevrubně vyložila důležitou onu událost. (...) Okresní starosta Menšík, dívčin otec, položil jí rámě na šíji a druhou rukou jí hladil pocuchané

²⁸² MOCNÁ, Dagmar. *Červená knihovna*. Praha/Litomyšl: Paseka, 1996. ISBN 80-7185-075-6.

²⁸³ MOCNÁ, Dagmar. *Červená knihovna*. Praha/Litomyšl: Paseka, 1996, s. 44. ISBN 80-7185-075-6.

²⁸⁴ FORST, Vladimír, a kol. *Lexikon české literatury*. Praha: Academia, 1993, s. 942.

ISBN 80-200-0469-6.

²⁸⁵ ŠRETROVÁ, Bohumila. *Eliška Krásnohorská*. Praha: Orbis, 1948, s. 19.

²⁸⁶ BODLÁKOVÁ, Jitka. Současný dívčí román na Západě a společenská skutečnost. In: *Dívky pro román*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1967, s. 30. ISBN 13-135-67.

*kučery nazad s rozpáleného obličej, pohlížeje při tom na mazlíčka svého s usměvavou zálibou. Podivno: co se mu asi na Zdence líbilo? Nevypadala ani dost málo půvabně v nepořádných, skvrnami a povážlivými trhlinami divně vyzdobených šatech z kartounu, který, jak se zdálo, býval někdy modrým; halenku na křivo sesmýknutou držel na těle odřený pás kožený, kdežto vysoké, okopané botky, prachem pokryté, pod příliš krátkou sukni ještě kus punčoch ukazující, nepřidávaly tomuto výstroji valně elegance. To však panu Menšíkovi naprosto nepřekáželo, hleděl miláčkovu svému jen do veselých hnědých očí, na oblek nedbaje.*²⁸⁷

Ještě negativněji je charakterizovaná Célinka, dcera manželů Lipeckých. Na dívčině charakteru, jak je popsán na prvních stranách románu, se negativně odrazilo nekritické zbožňování matkou, přespřílišná chvála a nulová kritika a neustálé rozmazlování i prosazování Célinky na úkor její starší nevlastní sestry. Florla, tedy zmiňovaná starší sestra s níž Célinka (marně) soupeří o srdce mladíka Odon, je submisivní dobračka a plachá intelektuálka, která baží po vzdělání a umění. Dokonce své věno přenechá nevlastnímu otci na zaplacení jeho dluhů, bez nároku na osobní prospěch. Naopak Célinka je následkem špatné výchovy své matky povrchní, rozmazlená a roztržitá osoba, která je zvyklá na obdiv ostatních a neustálé pochlebování:

*„Ale paničky činily, seč byly, aby nejpřevrácenějším lichocením dívčince vpravily domněni, že všechno, co se jí příjemného dokazuje, jest jen spravedlivou odměnou jejího konání, že jsou všichni lidé povinni ji hýčkat, že cokoli vzpomene, neb učiní, jest hodno jejich obdivu, a vše, co se jí zlíbí provozovati, že ze sebe samy hned dokonale dovede.*²⁸⁸

Jistý prostor věnuje Krásnohorská vztahu mezi hrdinkami a jejich matkami, potažmo macechami. Ten mezi Svěhlavičkou Zdenkou a její macechou je z počátku velmi špatný, ale postupně se proměňuje. Zatímco na začátku příběhu dívka nejedná s novou otcovou manželkou s úctou a s respektem, ale naopak vzdorně a s pohrdáním, postupně dochází mezi nimi k porozumění a vzájemné lásce, což je způsobené převážně účinkem vzdělání a pobytu Zdenky v dívčí škole, v níž se stala divákem i aktérem mnoha situací, jež dospívající dívku donutily přehodnotit dosavadní postoje. Ovšem prve, jak bylo řečeno, se Zdenka zpupně projevuje nejvíce právě vůči nevlastní matce a ukazuje se jako nezvladatelné a rozmazlené dítě:

---

²⁸⁷ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Svěhlavička: příběh z penzionátu*. V Praze: Knižní klub, 2011, s. 1. ISBN 978-80-242-3232-4.

²⁸⁸ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Celinka: dívčí román*. V Praze: Emil Šolc, 1930 s. 71.

"Pojď se mnou na chvilku, Zdeničko, mám ti co říci." Dívka se prudce obrátila k matce, ale vidouc oči všech na sebe obráceny neměla odvahy k odporu. Nerada a nevolky vešla za matkou do vedlejšího pokoje. "Co mi chceš říci, maminko?" otázala se s pohledem vzdorovitým. "Jen to, dítě, bys šla do svého pokojíčku ihned se přestrojit. Nevědělas, že jsou u nás hosté?" "Věděla, ale z těch si nic nedělám," odpověděla Zdenka zkrátka. "Mně však na nich záleží, a tvému otci není lhostejno, co si o tobě pomyslí ctihodní lidé." "Ctihodní lidé!" vyhrkla Zdenka s výsměchem, "snad ten přihlouplý mladý Sýkora se svým skřipcem na nose? Ať strká nos raději do knih, aby nepropadl při zkouškách!" "Mluv aspoň zticha," napomenula ji matka s klidem, ale s významným pohledem na dveře salonku; mohlo by tě kdysi mrzeti, kdyby tvou řeč dnes zaslechl mladý Sýkora, jenž dosud, jak víš, nepropadl nikdy. Ostatně nejde tu o něho, jsou tam starší hosté, a nejde jen o tvůj oblek, ale o slušnost vůbec, dítě. Vstoupilas a zapomělas pozdraviti; přerušilas velmi vážný hovor tak dětinskou řečí, že by slušela jen malému děcku. Bud' rozumná, nelibuj si v bezohlednosti, která tě nezdobí. Jdi, Zdeničko, a nejdříve se přestroj." "Nepůjdu! Nechci se zdobiti a fintiti ani přetvarovati!" odpírala dívka s planoucími tvářemi."²⁸⁹

Vztah paní Lipecké a jejích dcer Célinky a Florly je protikladný. Zatímco vlastní dceru Célinku Lipecká rozmazluje a až nadmíru miluje, nevlastní dcera Florla je v jistém momentu narativu macechou až nenávidená, jak je zřejmé z promluvy matky Lipecké k přítelkyni, v níž obě dívky porovnává a ukazuje svůj vztah k nim:

„(...) když jsem ji k sobě přijala, bylo to líbezné, roztomilé dítě a slibovala jsem si, že se na ní dožiji velkých radostí. Florla, bohužel, mě zklamala. Neroste do krásy, ale z krásy; každým rokem vypadá všedněji, a také její nadání jest méně než prostřední. Vyvinuje se strašně pomalu. Považte si jen, že když jí bylo již skoro pět let, ještě neuměla vyslovovati tak čistě, jako Celínka nyní již dávno umí. Vůbec nejeví Florla v ničem zvláštních schopností, což arci zvláště zaráží vedle dítěte tak geniálního, jako je Celínka. Florla je malá suchopárná pedantka; svědomitě se moří učním, chce všechno míti na puntík vysvětleno, než tomu porozumí, pokračuje prý správně, ale hrozně zdlouha. Školácká, střízlivá, praobyčejná dušička v ní vězí. Ale dobré srdce má a Celínku zbožňuje.“²⁹⁰

První díl Svěhlavičky nenese podtitul Příběhy z penzionátu omylem. Do tohoto zařízení je Zdenka nucena odjet, aby nabyla vzdělání a naučila se dobrému chování. Přes počáteční odpor k novému prostředí si dívka záhy nachází nové přítelkyně mezi spolužačkami a postupně se seznamuje s novým životem v dívčí škole, plným povinností mladé dámy, ale i zábavy. Zušlechtování hrdinky se děje prostřednictvím

²⁸⁹ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Svěhlavička: příběh z penzionátu*. V Praze: Knižní klub, 2011, s. 2. ISBN 978-80-242-3232-4.

²⁹⁰ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Celínka: dívčí román*. V Praze: Emil Šolc, 1930 s. 64.

pravidelné práce, kterou „ordinuje“ řád školy, a vzděláním. První díl Svěhlavičky Elišky Krásnohorské i německého originálu Rhodenové není ani tak milostným příběhem, jak by bylo možné předpokládat, ale spíše příběhem o přátelství a životě dívek v penzionátu. Prostřednictvím autorkami předkládaných každodenních situací a zážitků z dívčí školy i působením tamních učitelek, které plní roli vzoru pro žáčky školy (a pravděpodobně i pro čtenářky), má docházet k výchovnému působení na recipient(k)y. Přičemž je nutno podotknout, že Krásnohorská je v próze výrazně „výchovnější“ než Rhodenová. To přiznala i sama spisovatelka Krásnohorská, když popisovala průběh překladu německé prózy:

„Byloť nutno především v celé knize opravit nazírání na život a výchovný její směr, proto pak i smavé a hravé její příhody spojit s vážnou osnovou mravnostní, která musela knize teprv býti dána.“²⁹¹

Patrné to je například u vyprávění příhody o krádeži jablek, které se Svěhlavička a její nejlepší přítelkyně z penzionátu, ve verzi u Rhodenové pojmenované Nelly a u Krásnohorské Ellen, dopustily na zahradě internátu. Rhodenová omlouvá krádež tím, že rodiče dívek platí za jejich pobyt v ústavu dostatek peněz, aby si nějaká jablka navíc mohla děvčata dovolit.²⁹² Krásnohorská postupuje výchovněji - promlouvá prostřednictvím Američanky Ellen ke svědomí dívek (a potažmo i čtenářek):

„Zdenka se zasmušila. "Nesmíš se tomu smáti, Elleno," domlouvala jí rozhodně. "Slečna mluvila o zlodějích, a to není k smíchu, to je hanba pro nás. Ach, mně to dříve ani nenapadlo. Jaká jsem byla zpozditá a hloupá!" "Kdo by tak pšísně soudit, ty moudrá hlava," těšila ji Ellen. "Za ty několik jablíčka my může o kousek méně jíst pši oběd a večeře a tak dluh náš vyrovnat; tak vidíš, my ne zloděj, my si jen půjčit jablíčka, aby mít něco na zub. No, dej mi hubička a nedělat tak smutný očičky, ty malá poberta!"²⁹³

Výchovný prvek v Célince ztvárňuje učitelka hudby Plavcová, u níž nalézá útěchu a oporu macechou nenáviděná Florla. Stárnoucí žena probouzí ve Florle její hudební talent, vlastním příkladem vštěpuje dívce své přesvědčení o nezbytnosti

---

²⁹¹ Citováno podle LENDEROVÁ, Milena, Božena KOPIČKOVÁ, Jana BUREŠOVÁ a Eduard MAUR. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 63. ISBN 978-80-7106-988-1.

²⁹² MOCNÁ, Dagmar. *Červená knihovna: studie kulturně a literárně historická: pohled do dějin pokleslého žánru*. Praha: Paseka, 1996, s. 40. ISBN 80-718-5075-6.

²⁹³ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Svěhlavička: příběh z penzionátu*. V Praze: Knižní klub, 2011, s. 65. ISBN 978-80-242-3232-4.

schopnosti ženy uživit se vlastními silami a směřuje Florlu k její následné kariéře umělkyně.

Očekávanou součástí žánru dívčí četba je milostná zápletka. V této souvislosti Mocná upozorňuje na rozdílné čtenářské preference, existující mezi pohlavími, které, jak uvádí, byly příčinou vzniku „ženské“ četby zabývající se převážně mezilidskými vztahy.²⁹⁴

Ani v prvním díle seriálu o Svěhlavičce, který je, jak bylo uvedeno, spíše vyprávěním o dívčím zrání během školních let, láska nechybí - projevuje se hned v několika podobách.

Objektem snění většiny chovanek v penzionátu je mladý učitel, o jehož sympatie a pozornost žáčky penzionátu soupeří. Ve verzi od Krásnohorské je jím učitel Dvorecký:

„V každé dívčí škole snad bývá mezi učiteli jeden, kterému se všeobecně holduje jako miláčkovi všech; v ústavě slečny Zálesné se potkal Dr. Dvorecký s tímto losem. "Je strašně zajímavý!" horovala Milada Petřických, obracejíc oči unyle k nebi; "jeho úsměv jest tak duchaplný, jeho pohled proniká každou tajnost, - ach, je znamenitý a strašně hezký!" - Zvědavá Lenka dokonce vyzkoumala, že sestřička Milada nosí v medailonku u hodinek kousek papíru, na kterém bylo napsáno jeho jméno. Byl to vlastnoruční jeho podpis, ustříhnutý ze staršího úkolu. - Drahoř Bidýlková, nazývajíc jej v obyčejných hovorech zjevem klasickým, opěvovala jej v rozplývajících se básních, také byl rekem veškerých jejích novel a románů. Jako náhodou ztrácela občas některou rozblouzněnou svou báseň, ovšem vždy jen v hodinách češtiny nebo francouzské literatury, ale zcela marně, neboť Dr. Dvorecký se ještě nikdy nestal šťastným nálezcem výkvětů její poesie, snad že ze samé skromnosti jím býti nechtěl. Ani Taťána nebyla prosta této slabosti, ač se jí u jiných posmívala. Již dávno se prozradila, a to se stalo takto: Dr. Dvorecký měl v ruce karafiát, když vešel do třídy, a po hodině jej nechal ležeti na katedře. Sotva pak opustil síň, vrhly se všechny žáčky jako hejno ostržů na červený kvítek, zápolice o něj. Taťána si ho šťastně dobyla. Držíc vítěznou kořist vysoko nad hlavou prchla do svého pokoje. Dala si pak zhotoviti u klenotníka zlatý medailon s ruským nápisem. Lenka to dosti brzo vyslídila, ale tajnou jí zůstala nerozluštitelná hádanka, co znamenala slova ruskými písmeny vyrytá, neboť za celý svět by s ní Taťána nebyla svěřila, že smysl jejich jest: "Z rukou jediného". Do této skvostné, zlaté schránky uschovala květ karafiátu a tak jej ustavičně při sobě nosila. Ellen vyváděla nejhůře. Kdysi večer, když byla se Zdenkou o samotě ve svém pokoji, vyškrábala si perořízkem počáteční písmeno křestního jeho jména

---

²⁹⁴ MOCNÁ 1996: 9

do kůže na paži pod loktem, s neohrožeností spartanskou se podrobujíc bolestnému tomu výkonu. ²⁹⁵

Dodejme, že postava učitele-idola se vyskytuje i u Rhodenové. Zbožňovaný profesor se však stává manželem Nelly, nejlepší přítelkyně hlavní hrdinky. U Krásnohorské je zmiňovaná dívka překřtěna na Ellen a štěstí s milovaným pedagogem jí spisovatelka nedopřála. Dal totiž přednost sňatku s jednou ze spolužaček Zdenky a Ellen.

Láska a milostný cit potkává (podle očekávání) i hrdinku Svěhlavičky - Zdenku. Ovšem i zde se Krásnohorská odchýlila od německého originálu. Zdenka neskončila po odchodu z penzionátu v náručí prvního muže, co se mihne kolem, jak můžeme číst u Rhodenové a v překladu příběhu do slovenštiny, který německou verzi věrně kopíruje. Syn přítele Zdenčina otce, k němuž se Zdenka vydává po odchodu z dívčí školy, není „švarným, duchaplným a dobře situovaným mladíkem“ jak jej popsala Rhodenová.²⁹⁶ Z mládence Alfréda, který prve usiluje o Zdenčinu ruku, se „vyklube“ vypočítavý floutek, jemuž záleží jen na penězích dívčina otce. Naštěstí jej Zdenka prohlédne a zamiluje se do jiného, kterému slíbí věrnost. Erotickou lásku ale v „příbězích z penzionátu“ čekat nemůžeme – probouzející láska mezi páry, a to jak v německém originálu, tak v převyprávění do češtiny, je líčená jako nevinná. Zdenka a Jiří si city vyznávají v zahradní besídce, nikoliv však za účasti rodičů, v této věci přece jen došlo k posunu, vždyť jsou příběhy psané v osmdesátých letech 19. století:

„Mrštně vyskočil Jiří na židli, zachytil se levicí střechy a ve mžiku opět seskočil, podáváje Zdence na dlaň překrásný hrozen. Ten je chlapík,“ pravil; „ale jak to bude s mou odměnou?“ „Ó, jste vy příští advokát! Jest viděti, že odjíždíte k svému doktorátu. Jako kdybyste vyhrál proces, ale dal si za to zaplatiti zrovna tolik, co jste klientovi vysoudil, zdá se mi, že chcete za utržení celý hrozen Jsem šlechetná, nu, vezměte si jej.“ „Nechci ho, chci jen jeho schránku.“ „Jakou schránku?“ „Sňal hrozen s její ruky a políbil ji v dlaň.“ „Tuto schránku nejsladšího štěstí, Zdenko.“ Opět se ulekla. Vyškubla mu ruku a stála v zmatku, v kolotavých myšlenkách a beze slov.“²⁹⁷

Přesto i pro Krásnohorskou je důležité, aby lásku hrdinky její prózy, Zdenky, schválila rodina:

---

²⁹⁵ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Svěhlavička: příběh z penzionátu*. V Praze: Knižní klub, 2011, s. 55. ISBN 978-80-242-3232-4.

²⁹⁶ MOCNÁ 1996: 39

²⁹⁷ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Svěhlavička: příběh z penzionátu*. V Praze: Knižní klub, 2011, s. 123. ISBN 978-80-242-3232-4.

„Sedli a laškujíce obírali spolu hrozen. Pravice jeho byla ovinuta kol jejího pasu. Máte k braní jen jednu ruku, chudáčku! Nesmím vás šiditi, žertovala a krmila jej sladkými zrnky vína. S večerním paprskem vnikl do besídky pohled zářivější než slunce a rušnější než večer jesenní. Pan Menšík, poznav s úžasem, jak velice choť jeho měla pravdu věštíc, že ho Zdenka záhy svou dospělostí překvapí, stál před besídkou jako u vidění a v pohnuté duši žehnal příštím štěstí drahé dcery, přijímaje v srdci svém rád a šťasten Jiřího za syna.“²⁹⁸

Více eroticky je vztah hrdinky a jejího vyvoleného popsán v druhém díle Svěhlavičky, který vyšel roku 1900 pod názvem Svěhlavičky nevěstou:

„»Díky vám, Jiří!« odvětila mu s živou radostí; »zdá se mi, že se již méně bojím budoucnosti a že si snad dodám odvahy...« Nedořekla, co měla na mysli, ale sladším než nejkrásnější slova bylo mu dlouhé srdečné políbení, které mu přítulně vtiskla na ústa, jak činívala svému tatínkovi. Opojen radostí nevěděl Jiří, kdy se mu jemně vymkla z náručí a zmizela v houstnoucím temnu večera. Stál tu pojednou sám, ale bylo mu, jako by jej oblétal celý sbor andělíčků, kteří šumíce zlatými křidélky kol jeho hlavy šeptali mu a rozkošnými hlásky zpívali rajskou zvěst: Zdenka tě miluje, Zdenka tě miluje!“²⁹⁹

Láska je hlavním motivem i dvoudílné prózy o Célince. Na stranách románu sledují čtenáři a čtenářky vývoj milostného trojúhelníku mezi Odonem, Célinkou a Florlou. Přes naléhání Odonových rodičů i protesty do mládence zamilované Célinky nakonec po letech dojdou Florla a Odon manželského štěstí. Opětovaný milostný cit však čeká i na Célinku. Ta se v závěru prózy zasubuje, poměrně nečekaně, se svým bratrancem Stáňou, který z počátku patřil k největším kritikům rozmazlené dívky, jenž se stala rozvážnou ženou až spleťtými cestami osudu. „Célinčino štěstí“ tak nespočívá ve sňatku se synem bohatých rodičů, Odonem, jak si dívka původně myslela. A pro toto své přesvědčení byla ochotná obětovat štěstí své sestry, jak dokládá domlouvání Stáni Florle:

„Celínčino štěstí tedy jest moderním Molochem, jemuž se do žhavého jícnu mají cpáti lidské oběti? Když si v takové modloslužbě libuješ – dobře; co mi vlastně po tom? Neměl bych se ani o to starati. Je to u mne snad všetečnost – nebo co. Jenom to mi však řekni, Florlo, jaké bude to draze vykoupené štěstí, když se Odon

---

²⁹⁸ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Svěhlavička: příběh z penzionátu*. V Praze: Knižní klub, 2011, s. 123. ISBN 978-80-242-3232-4.

²⁹⁹ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Svěhlavička nevěstou*. 7. vyd. V Praze: Šolc a Šimáček, 1941, s. 10.

*a Celínka nemají rádi. Že Odon má rád tebe, to snad víš, a že jest Celínka rozmařilá žabka, u níž není o pravém citu ženském ještě ani potuchy, (...)*³⁰⁰

Jak bylo řečeno, česká Svěhlavička je spíše převedením příběhu do české podoby, než věrným překladem. Dalším z příkladů vstupu „překladatelky“ Krásnohorské do děje je vylíčení události v penzionátu, v níž operní pěvkyně odmítne kvůli divadelnímu představení dojet do penzionátu za svou malou umírající dcerkou. Zatímco u Rhodenové je čtenářkám podsouváno zcela negativní vyznění postavy a jejího jednání, Krásnohorská situaci problematizuje a psychologizuje. Rhodenové motiv špatné matky je Krásnohorskou uchopen konkrétně a vztažen k hrdince prózy - Zdence. Spisovatelka ukazuje operní pěvkyni jako lidskou bytost, které je povoleno chybovat. Svěhlavičku Zdenku o tom, že nikdo není dokonalý a život nelze schematizovat, poučila ředitelka penzionátu, kam rodiče Zdenku umístili:

*„Nyní bylo po půlnoci. Tu právě otevřela služka znovu dveře a tichým hlasem řekla: „Telegram.“ Dychtivě jej vzala ředitelka z ruky její, rozbalila a polohlasně četla: „Nemohu přijeti, mám zítra operní zkoušku a pozítří vystoupení ve skvělé úloze. Snad bohdá nebezpečí šťastně mine. Líbejte mého drahouška a telegrafujte mi denně vícekrát.“ Dočetla třesoucím se hlasem a slzy polily starobnou její tvář. Zdenka sklesla na židli a počala štkáti, (...) Stará dáma dojata ji přivinula k sobě. "A neodsuzuj, Zdenko," řekla tiše. "Hled', i já teď musím utřítí své slzy a jítí s klidnou tváří mezi hosty; povinnost i ze mne činí herečku. Kdo ví, jak bude hraběnce krváceti srdce při skvělé její úloze! Neodsuzuj ani chybujícího; nevíš, co duši jeho otravuje.“*³⁰¹

Rhodenová, jak už bylo řečeno, si vystačila s jednoduchým konstatováním dívčiny smrti (ve slovenské verzi, která se shoduje s originálem od Rhodenové je hlavní hrdinkou Betka a zemřelá dcera operní pěvkyně je pojmenovaná jako Grétka - poznámka M.L.):

*„Grétka spočívala pod zemou. (...) V deň Grétkinej smrti prišiel telegram, v ktorom herečka upovedomuje riaditeľku, že môže prísť až v utorok. Prv nemôže prísť, lebo v pondelok masí hrať hlavnú úlohu v novo naštudovanom kuse.“*³⁰²

V německém originálu je příběh operní pěvkyně, která dala přednost kariéře před umírajícím potomkem, uzavřený hrdinčíným uvědoměním si nevhodnosti a odsouzených chování špatné matky a zároveň zjištěním, že její rodině, a to

³⁰⁰ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Celínčino štěstí: dívčí román*. 3. vyd. V Praze: Šolc a Šimáček, 1928, s.64.

³⁰¹ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Svěhlavička: příběh z penzionátu*. V Praze: Knižní klub, 2011, s. 106. ISBN 978-80-242-3232-4.

³⁰² RHODEN, Emmy von. *Trucovitá Betka: román pre mladé dievčatá*. Bratislava: Academia, 1925, s. 105.

i nevlastní matce, na ní záleží. Dále tak už Rhodenová s motivem krkavčí lásky nepracuje:

„- Moja matka by bola prišla, keby bola vedela, že som smrteľne chorá, - poznamenala Betka, keď prečítala teplé srdečné slová svojej matky. – A nie je mi ani vlastnou matkou – pokračovala Betka zamyslene.“³⁰³

Ve verzi Krásnohorské je zkušenost s necitelnou matkou pro Zdenku sice zneklidňující, ovšem poučná. Díky radám ředitelky penzionu se snaží dívka jednání a činy matky-kariéristky pochopit:

„Denně nosily dívky kytičky sněženek i prvních fialek na hrob ubožátka, na němž matka dala postavit mramorový pomník, představující klečícího andílka. Na podstavci byl vyryt vyzlacený nápis: "Drahé dítě, oroduj za mne." V hlubokém zamyšlení čítávala Zdenka opět a opět tato slova, k nimž se jí v paměti ozýval výrok: "Neodsuzuj chybujiícího; nevíš, co otravuje srdce jeho." Ta prosba marnivé, slávychtivé divadelní dámy, aby ubohé robě za ni orodovalo, budila soucit v srdci Zdenčině a smiřovala ji s neznámou onou ženou.“³⁰⁴

První díl Svěhlavičky v překladu a převyprávění Elišky Krásnohorské vyvolal velký čtenářský ohlas. Na jeho základě byla spisovatelka spokojeným nakladatelem vyzvaná, aby napsala další pokračování příběhu o rozpustilé Zdence, jak uvádí Mocná.³⁰⁵ Druhý díl Svěhlavičky vyšel roku 1900 pod názvem Svěhlavičky nevěstou a je už zcela autorským dílem Elišky Krásnohorské.³⁰⁶ Kromě něj vyšel téhož roku i třetí díl Svěhlavička ženuškou a roku 1907 závěrečná část seriálu – Svěhlavička babičkou. Ta už ale vyšla pod pseudonymem Tereza Dvorská.³⁰⁷

Žánrově se jednotlivé díly seriálu, líčící příběh hrdinky Zdenky od puberty po stáří, výrazně liší. Druhý díl odpovídá zcela žánru zamilovaného románu. V příběhu je vylíčené zasnoubení Zdenky a peripetie, které tento akt provázejí. Tyto

---

³⁰³ RHODEN, Emmy von. Trucovitá Betka: román pre mladé dievčatá. Bratislava: Academia, 1925, s. 101.

³⁰⁴ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Svěhlavička: příběh z penzionátu*. V Praze: Knižní klub, 2011, s. 108. ISBN 978-80-242-3232-4.

³⁰⁵ MOCNÁ 1996: 44

³⁰⁶ I próza Rhodenové měla pokračování, ovšem podoba druhého dílu příběhu v německém a českém jazyce je naprosto odlišná. Jak píše Mocná, druhý díl německého románu vyšel slovensky pod názvem *Manželstvo tvrdohlavej Betky*. Srov.: MOCNÁ 1996: 45

³⁰⁷ FORST, Vladimír, a kol. *Lexikon české literatury*. Praha: Academia, 1993, s. 940.

nesnáze jsou obvykle vinou tvrdohlavosti a svéhlavosti dívky, a tak k očekávanému zasnoubení dochází až na konci knihy. Milostný vztah Zdenky Menšíkové a právníka Jiřího Sýkory Krásnohorská podává v limitech soudobého románu o lásce, určeného dospívajícím dívkám – spisovatelka beze zbytku naplňuje zažité konvence.

„»Zůstala-li jen jiskra lásky ke mně ve vašem srdci — — « zašeptal Jiří, však více nemohl.

Tu Zdenka, zajímavými zvuky marně zkoušejíc mluvíti, přitiskla ruce na prsa a se zrakem vzhůru obráceným, jako Ellen dnes ráno na hřbitově, zápasila s sebou samou, aby vyřkla těžké, přetěžké slovo, až vyrazila pracně ze sebe: »Jiří, Jiříčku!«

»Zdenuško!« zaznělo jí v odpověď, a než se toho nadála, octla se v jakémsi teplém, slunném moři, jehož vlny ji měkce nesly k ostrovu krásnějšímu všech rájů světa. To byly vroucí slzy jeho i její, které se mísily na jejich tvářích k sobě stulených; byla to jeho náruč, která ji opět vinula k nejuprávnějšímu, jí sladce vrácenému srdci.

»Tisíckrát mně nyní dražší, zlatá, dobrá Zdenuško, jenom když mne máš zase ráda,« šeptal jí blaženě.

»A ty, Jiří, kolik tisíckrát jsi ty mně nyní vzácnější,« odpovídala mu, skrývajíc obličej na jeho rameni. »Teď půjdu s tebou třeba na Sibiř«³⁰⁸

Popisy rozhovorů a příhod zamilovaného páru Svěhlavičky a Jiřího střídají popisy okolní krajiny rodného maloměsta dívky – Jasanova. Zdenka je s rodištěm silně citově spjatá, což se projevilo už v prvním díle prózy, kde musela dívka domov opustit kvůli pobytu v penzionátní škole. Láska „k rodné hroudě“ souzní s akcentem Krásnohorské na lásku k vlasti, který je citelný ve všech literárních projevech autorky. Motivy vlastenectví najdeme i v příběhu Florly z románu Célinčino štěstí. Florla se po smrti své ochránkyně, paní Plavcové, vydává za svým snem a odjíždí jako zpěvačka na koncertní turné do světa, aby šířila „slávu otčiny, slávu českou“, jak píše Florle v dopise její přítelkyně Hanička.³⁰⁹

Ve třetím díle seriálu o Svěhlavičce se setkáváme se Zdenkou, která je manželkou Jiřího a matkou tří potomků. Svou roli manželky a matky však Zdenka příliš nezvládá. Rodinný život je pro bývalou rozpustilou dívčinu spíše zklamáním. Podobné „otevření očí“ a ztrátu ideálů zažívají i Zdenčiny bývalé kamarádky a spolužačky z penzionátu. Podle Dagmar Mocné v tomto díle Krásnohorská zcela

³⁰⁸ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Svěhlavička nevěstou*. 7. vyd. V Praze: Šolc a Šimáček, 1941, s. 126.

³⁰⁹ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Célinčino štěstí: dívčí román*. 3. vyd. V Praze: Šolc a Šimáček, 1928, s. 204.

rezignovala na zamilovanou četbu.³¹⁰ Všechny bývalé spolužačky, v prvním díle oplývající sebevědomím a jsoucí v očekávání šťastných zítřků, prožívají hořké zklamání. Například v dospívání vzorná studentka Lenka, která byla onou „vyvolenou“, jíž se dostalo toho štěstí, že se stala manželkou idola většiny dívek ze školy, pana učitele Dvoreckého, v dospělosti zjišťuje, že její manžel je neurotický despota. Z bývalé básničky Drahomír se stala obchodnice a manželka bohatého uzenáře. Na tom by nebylo nic špatného. Tragika jejího osudu však spočívá v tom, že jitrnice, které prodává, balí do stránek románů, které stále ještě píše, aby se tak dostala do povědomí čtenářů, ač si uvědomuje marnost toho počínání.³¹¹

Jak název vypovídá, čtvrtý díl – Svěhlavička babičkou – zastihuje Zdenku v obklopení vnučkami. Právě jejich příběhy a milostné vztahy tvoří dějovou linku románu. Jak píše Mocná, Krásnohorská, která spis vydala pod pseudonymem, „*zcela rezignovala na vlastní tvůrčí ambice a zaměřila se na prosté naplnění žánru*“.³¹²

8.4 KRITIKOU MILOVANÉ I NENÁVIDĚNÉ HRDINKY

Upustíme zde od oslavných článků na osobnost Elišky Krásnohorské i od představení kritik a recenzí, které byly psané na její díla a soustředíme se na literární recenze věnované výhradně spisovatelčiným románům určeným mladým čtenářkám. První díl Svěhlavičky – Příběh z penzionátu – je při příležitosti šestého vydání spisu vzpomínaný na stranách kritické revue literatury pro mládež, a to v druhém čísle periodika Úhor roku 1928. Podle recenzentky, skrývající se pod iniciály B. R., je ze způsobu vyprávění příběhu „*vidno, jak Krásnohorská milovala české děti, jak chtěla v nich vypěstovati ryzí vlastenectví i mravní ušlechtilost*“.³¹³ Ovšem přesto je podle B. R. patrný vliv cizí literatury, tedy je citelný převod z německého originálu:

„Přes to, že se autorka snažila dáti své knize ráz domácího, českého prostředí, vane z ní duch německých pensionátů, který i ve skutečnosti v tehdejší době zabarvoval naše výchovné ústavy dívčí. Kniha je stále pilně čtena, zvláště mladými, nedospělými dívkami. Vábí je rušná líčení života pensionátního, humor chovanky Angličanky, mluvící zkomolenou češtinou a zejména počátky románů dívčího srdce

---

³¹⁰ MOCNÁ 1996: 47

³¹¹ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Svěhlavička ženuškou*. V Praze: Rudolf Storch, 1891.

³¹² MOCNÁ 1996: 47

³¹³ Úhor. 1928, č. 2, s. 34.

– a zajisté u mnohých bývá sledována snaha spisovatelčina, jak pensionát vychoval a proměnil povahu dívky svěhlavé.“³¹⁴

Spisům Célinka a Célinčino štěstí se na stranách periodika Osvěta věnovala Pavla Maternová. Ta považuje sepsání příběhů Célinky za „dobrý, včasný a svrchovaně záslužný čin“ s přihlédnutím k tomu, že „krásná, věčně jímavá ženskost mizí z řad (...) dívek a ustupuje drzé všetečnosti a prázdné vypínavosti“, jejichž nositelkami jsou „nové“ dívky čili, slovy Maternové, „osobivé, přepjaté a nitrem prázdné módní loutky“.³¹⁵ Kritička Maternová oceňuje spisy Célinka a Célinčino štěstí „nejen se stanoviska národní výchovy“, ale i z hlediska literárního.³¹⁶ Maternová píše:

„Mistrovství spisovatelčino projevilo se dvojím hlavně směrem v obou těch knihách, z nichž první přirozeně poněkud jest pestřejší a živější druhé, pohybujíc se v okruhu půvabného života dětského. Jednak stalo se to bystrým pozorováním a teplým, věrným vymalováním skutečnosti po těch stránkách, jež bylo lze zachytiti a umělecky zužitkovati, - jednak již i stavbou povídky a živým vyprávěním prostého děje, jenž zachovává si pozornost čtoucího až do poslední řádky plně a nezkráceně.“³¹⁷

---

³¹⁴ tamtéž.

³¹⁵ MATERNOVÁ, Pavla. Dívčí romány Elišky Krásnohorské. *Osvěta*. 1903, č. 2, s. 167. ISSN: 1212-026X.

³¹⁶ tamtéž

³¹⁷ MATERNOVÁ, Pavla. Dívčí romány Elišky Krásnohorské. *Osvěta*. 1903, č. 2, s. 168. ISSN: 1212-026X.

9. ZÁVĚR

V práci, již držíte v rukou, je nastíněna jak situace ženy ve společnosti 19. století a její proměny, tak posuny v chápání souvisejícího konstruktů ženství, který se odrážel a následně byl formován normativní literaturou. Hlavním cílem ale bylo nastínit vývoj podoby a obsahu preskriptivních spisů v průběhu 19. století, a to analýzou normativních spisů Magdaleny Dobromily Rettigové, Věnceslavy Lužické, Sofie Podlipské a Elišky Krásnohorské.

Výsledkem provedené analýzy je zjištění, že normativní literatura měla za cíl působit na čtenářky jako příručka vhodného společenského chování. Ve spisech i v povídkách s dívčí hrdinkou je určitá idea dána na piedestal s cílem, aby se čtenářka této představě chtěla podobat či případně se explicitně uvedenými radami a pokyny řídit.

Analýzou byl potvrzen předpoklad, že normativní spisy spisovatelek Magdaleny Dobromily Rettigové, Věnceslavy Lužické, Sofie Podlipské a Elišky Krásnohorské se svou podobou, obsahem i ideovým zaměřením liší. Tyto rozdíly, s nimiž je představováno ideální ženství, jsou způsobené odlišnými názory jednotlivých spisovatelek na roli ženy ve společnosti.

Magdalena Dobromila Rettigová a Věnceslava Lužická se nesnažily dekonstruovat soudobý ve společnosti platný konstrukt feminity, kdy žena byla chápána výhradně jako matka, manželka a hospodyně, jejímž povoláním byly péče o dům, manžela, potomstvo a vykonávání domácích a ručních prací. Jejich „poklidný“ feminismus byl zcela v intencích biedermeierovského životního postoje. Rettigová viděla štěstí ženy v manželství a spočívání u plotny, čemuž sama napomáhala vydáváním kuchařských knih. Emancipačním prvkem, který lze u Rettigové objevit, je prosazování českého národa a jazyka a nabádání žen k četbě hodnotné literatury a ke vzdělávání se, aby byly ženy schopny inteligentně rozmlouvat se svými manželi, až přijdou domů ze zaměstnání. Ani Lužická se nebránila představě tradiční role ženy „u plotny“. Vzdělání žen pro Lužickou však nově znamená možnost vykonání lépe kvalifikované práce v případě nouze nejvyšší, tedy pokud se žena nevdá nebo ovdoví.

Vychovatelka Sofie Podlipská, jak sama sebe spisovatelka označovala, důrazně protestovala proti tradiční představě ženy jako méně schopné bytosti v porovnání s mužem. Dovolávala se tak práva žen na svobodnou volbu povolání, které by však měly ženy vykonávat pouze tehdy, zůstanou-li dobrými matkami, což i pro Podlipskou

je cíl života ženy. Opozitně k názorům mnohých členů soudobé společnosti však byla Podlipská přesvědčená, že mateřství a manželství není schopné ženu naplňovat zcela. K vnitřní spokojenosti a vědomí vlastní hodnoty potřebuje žena vzdělaná i možnost pracovat.

Eliška Krásnohorská zašla ve svém pojmání emancipační otázky žen nejdál. Nespokojila se jen s touhou po vzdělaných českých ženách. Emancipaci žen spojovala s problematikou sociální. To spočívalo v zapojení žen ovdovělých a neprovdaných do pracovního procesu. Svůj profesní život Krásnohorská spojila s bojem proti „spokojené buržoazní ženušce“. Své feministické vize tak předávala i mladým čtenářkám, které by pravděpodobně po publicistických příspěvcích a kritikách Krásnohorské nesáhly – prostřednictvím příběhů pro dívky s výraznými výchovnými a normativními rysy. Příběhy hrdinek vytvářela Krásnohorská na protikladu tradičního konstruktů feminity. Ovšem feministka Krásnohorská nechtěla dívkám a ženám bránit být manželkami a matkami. Téměř v protikladu své dřívější činnosti (vzpomeňme, že Krásnohorská psala povídky pro dívky až na konci své profesní dráhy, kdy sama kritizovala „nové“ mladé feministky volající po volebním právu) nezbavuje Krásnohorská své hrdinky povinnosti ovládat pro ženu „základní“ dovednosti - ruční práce a vedení domácnosti, přestože dříve na stránkách Ženských listů prózy Věnceslavy Lužické, které, jak bylo zmíněno, odpovídají biedermeierovskému náhledu na ženu, za prosazování těchto povinností kritizuje.

10. PRAMENY A LITERATURA

LITERATURA

ABRAMS, Lynn. *Zrození moderní ženy: Evropa 1789-1918*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. ISBN 80-732-5060-8.

BAHENSKÁ, Marie, Dana MUSILOVÁ a Libuše HECZKOVÁ. *Iluze spásy: české feministické myšlení 19. a 20. století*. České Budějovice: Veduta, 2011. ISBN 9788086829791.

BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *Nezbytná, osvobozující, pomlouvaná: o ženské práci*. České Budějovice: Veduta, 2017. ISBN 9788088030218.

BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *O ženské práci: dobové (sebe)reflexe a polemiky*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2014. ISBN 978-80-87782-34-7.

BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *Ženy na stráž!: české feministické myšlení 19. a 20. století*. Praha: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, 2010. ISBN 978-80-86495-70-5.

BAHENSKÁ, Marie. *Obraz dívčího penzionátu v korespondenci Marie Riegrové-Palacké a její dcery Libuše*. In: *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006. ISBN 80-7194-920-5.

BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha: Slon, 2005. ISBN 8086429482.

BAMBERGER, Richard. *O dívčích knihách v západoněmecké jazykové oblasti*. In: *Dívky pro román*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1967. ISBN 13-135-67.

BOCK, Gisela. *Ženy v evropských dějinách: od středověku do současnosti*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN 978-80-7106-494-7.

BODLÁKOVÁ, Jitka. *Současný dívčí román na Západě a společenská skutečnost*. In: *Dívky pro román*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1967. ISBN 13-135-67.

BUREŠOVÁ, Jana. *Okolnosti a souvislosti postupu žen k podobě společensky samostatné aktivní lidské bytosti*. In: *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006. ISBN 80-7194-920-5.

ENGLOVÁ, Jana. *Sociologické aspekty zaměstnávání žen v průmyslové výrobě v 2. polovině 19. století*. MACHAČOVÁ, Jana a Jiří MATĚJČEK. *Studie k sociálním dějinám 19. století*. V Opavě: Slezský Ústav, 1998. ISBN 8086224007.

- FORST, Vladimír, a kol. *Lexikon české literatury*. Praha: Academia, 1993. ISBN 8020004696.
- GENČIOVÁ, Miroslava. Dívčí hrdinky vně žánru. In: *Dívky pro román*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1967. ISBN 13-135-67.
- HAMAN, Aleš. Vojtěch Jirát a český biedermeier. *Estetika, časopis pro estetiku a teorii umění*. 1996, č. 2, s. 26.
- HANÁKOVÁ, Petra, Libuše HECZKOVÁ a Eva KALIVODOVÁ, ed. *V bludném kruhu: mateřství a vychovatelství jako paradoxy modernity*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2006. ISBN 80-864-2949-0.
- HECZKOVÁ, Libuše. *Píšíci Minervy: vybrané kapitoly z dějin české literární kritiky*. V Praze: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2009. ISBN 978-80-7308-282-6.
- HECZKOVÁ, Libuše. První léta časopisu *Ženské listy*. Co chtěla kritička Eliška Krásnohorská? In: *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí historiografie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006. ISBN 80-7194-920-5.
- HRABÁK, Josef, Dušan JEŘÁBEK a Zdeňka TICHÁ. *Průvodce po dějinách české literatury*. 3. vyd. Praha: Panorama, 1984.
- GENČIOVÁ, Miroslava. *Literatura pro děti a mládež*. Praha: SPN - Státní pedagogické nakladatelství, 1984.
- JEŘÁBEK, Dušan. *O národní literaturu: z úvah a polemik doby májovců a lumírovců*. Praha: Melantrich, 1990. České myšlení. ISBN 80-702-3050-9.
- JOHANIDES, Josef. *Magdalena Dobromila Rettigová*. Rychnov nad Kněžnou: Městský úřad, 1995. ISBN 80-901-7572-4.
- KALIVODOVÁ, Eva. *Browningová nebo Klášterský? Krásnohorská nebo Byron?: o rodu v životě literatury*. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 9788024618876.
- KNEBLÍK, Michal. Škola – mezi disciplínou těla a ducha. Triviální školy v Čechách 1774 – 1800. In: *Dějiny těla- prameny, koncepty, historiografie*. Červený Kostelec, 2013. ISBN 978-80-7465-068-0.
- KODAJOVÁ, Daniela. Vzdelanie dievčat – možnosti a limity uplatnenia. In: *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí historiografie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006. ISBN 80-7194-920-5
- KRAUS, Jiří. Hledání české salonní mluvy. In: LORENZOVÁ, Helena a Taťána PETRASOVÁ. *Salony v české kultuře 19. století*. Praha: KLP, 1999. ISBN 8085917432.

- LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má...: ženské deníky 19. století*. Praha: Triton, 2008. ISBN 80-725-4956-1.
- LENDEROVÁ, Milena, Božena KOPIČKOVÁ, Jana BUREŠOVÁ a Eduard MAUR. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. ISBN 978-80-7106-988-1.
- LENDEROVÁ, Milena, Daniela TINKOVÁ a Vladan HANULÍK. *Tělo mezi medicinou a disciplínou: proměny lékařského obrazu a ideálu lidského těla a tělesnosti v dlouhém 19. století*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2014. Česká historie. ISBN 9788074223136.
- LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999. Kolumbus. ISBN 80-204-0737-5.
- LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena devatenáctého století*. Vydání druhé, v Karolinu první, přepracované. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-802-4635-408.
- LENDEROVÁ, Milena. Tělo intimní. Poznámky k sexualitě 19. věku. In: *Dějiny těla-prameny, koncepty, historiografie*. Červený Kostelec, 2013. ISBN 978-80-7465-068-0.
- LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK a Marie MACKOVÁ. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-802-4616-834.
- LENDEROVÁ, Milena. Ušlechtilé sestřinky aneb dívčí a ženské ctnosti v době předbřeznové. In: *Biedermeier v českých zemích*. Praha: KLP, 2004. ISBN 8086791084.
- LENDEROVÁ, Milena, Vladan HANULÍK a Daniela TINKOVÁ, ed. *Dějiny těla: prameny, koncepty, historiografie*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2013. ISBN 978-807-4650-680.
- LORENZOVÁ, Helena a Taťána PETRASOVÁ, ed. *Salony v české kultuře 19. století*. Praha: KLP-Koniasch Latin Press, 1999. ISBN 80-859-1743-2.
- MACURA, Vladimír. *Znamení zrodu a české sny*. Praha: Academia, 2015. ISBN 9788020025067.
- MACURA, Vladimír. *Znamení zrodu: české obrození jako kulturní typ*. Praha: Československý spisovatel, 1983. ISBN 978-80-200-2506-7.
- MACHAČOVÁ, Jana. Žena v 19. století jako „přívěšek“? In: *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006. ISBN 80-7194-920-5.

- MATĚJČEK, Jiří. Nedorozumění historiografů/ek? Fasety patriarchalismu a emancipace žen. In: *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí historiografie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006. ISBN 8071949205.
- MOCNÁ, Dagmar. *Červená knihovna: studie kulturně a literárně historická: pohled do dějin pokleslého žánru*. Praha: Paseka, 1996. ISBN 80-718-5075-6.
- NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: Janua, 1999. ISBN 80-902-6222-8.
- OPELÍK, Jiří, a kol. *Lexikon české literatury*. Praha: Academia, 2000. ISBN 8020007083.
- OSVALDOVÁ, Barbora. *Česká média a feminismus*. Praha: Libri, 2004. ISBN 8072772635.
- PALATOVÁ, Kateřina, Vendula KRAUSOVÁ a Tereza HAVELKOVÁ. Žena pohledem právních norem habsburské říše druhé poloviny 19. století. In: *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí historiografie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006. ISBN 80-7194-920-5.
- Panorama české literatury*. Olomouc: Rubico, 1994. ISBN 80-858-3904-0.
- PEŠKOVÁ, Jaroslava. Salony jako místo setkání. In: LORENZOVÁ, Helena a Taťána PETRASOVÁ. *Salony v české kultuře 19. století*. Praha: KLP, 1999. ISBN 8085917432.
- PTÁČKOVÁ, Kateřina, Milena LENDEROVÁ a Jana STRÁNÍKOVÁ, ed. *Dějiny žen, aneb, Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí historiografie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006. ISBN 80-719-4920-5.
- RATAJOVÁ, Jana. Dějiny ženy a koncept genderu v české historiografii. *Kuděj: Časopis pro kulturní dějiny*. 2005.
- Slovník českých spisovatelů*. Praha: Libri, 2000. ISBN 80-727-7007-1.
- STREJČEK, Ferdinand. *Eliška Krásnohorská*. Praha, 1922.
- SRŠEŇ, Lubomír. Specifika biedermeierského portrétu v Čechách. In: *Biedermeier v českých zemích*. Praha: KLP, 2004. ISBN 8086791084.
- ŠRETROVÁ, Bohumila. *Eliška Krásnohorská*. Praha: Orbis, 1948.
- TINKOVÁ, Daniela. „Žena“ – prázdná kategorie? Od (wo)men's history k gender history v západoevropské historiografii posledních desetiletí 20. století. In: *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí historiografie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006. ISBN 80-7194-920-5.

TOMAN, Jaroslav. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. České Budějovice, 1992.

TUREČEK, Dalibor. O českém biedermeieru. *Estetika*. 1996.

VELKOVÁ, Alice. Venkovské ženy v letech 1650-1850. Perspektivy výzkumu s využitím historické demografie, mikrohistorie, historické antropologie a dějin každodennosti. In: *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí historiografie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006. ISBN 80-7194-920-5.

VIKTORA, Viktor. K zobrazení prostoru v české literatuře biedermeieru. *Estetika, časopis pro estetiku a teorii umění*. 1996.

VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra. *Dějiny české literatury 19. století: antologie textů s předmluvou*. 2. vyd. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, 2006. ISBN 80-724-8361-7.

VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra. *Eliška Krásnohorská*. Praha: Melantrich, 1987.

VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literárních směrů a skupin*. 2., dopl. vyd. Praha: Panorama, 1983.

VLČEK, Jaroslav. *Dějiny české literatury*. Praha: typ. B. Stýblo, 1897.

VODIČKA, Felix. *Cesty a cíle obrozenecké literatury*. Praha: Československý spisovatel, 1958.

VONDRÁČEK, Radim. Biedermeier a jeho moderní minulost. In: *Biedermeier v českých zemích*. Praha: KLP, 2004. ISBN 8086791084.

VONDRÁČEK, Radim, ed. *Biedermeier: umění a kultura v českých zemích 1814-1848*. V Praze: Uměleckoprůmyslové museum, 2008. ISBN 978-80-86990-45-3.

VOŠAHLÍKOVÁ, Petra. Kvalifikace, profesionalizace a tzv. ženská povolání v českých zemích. In: *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí historiografie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006. ISBN 80-7194-920-5.

VRAJOVÁ, Jana. *Uminěnkyně dobra Sofie Podlipská: kapitola z dějin literárního midcultu 19. století*. Praha: Akropolis, 2017. ISBN 978-80-7470-148-1.

PRAMENY

- BAČKOVSKÝ, František. Magdalena Dobromila Rettigova. *Ženské listy*. 1885.
- GINTLOVÁ, Julie. Ideál ženy emancipované. *Ženské listy*. 1878.
- HOBLOVÁ, Bohuslava. *O povinnosti české ženy*. Praha 1898.
- JESENSKÁ, Růžena. Několik myšlenek o vychování našich dívek. *Ženské listy*. 1887.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Celínka: dívčí román*. V Praze: Emil Šolc, 1930.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Célinčino štěstí: dívčí román*. 3. vyd. V Praze: Šolc a Šimáček, 1928.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Literární konfese*. V Blatné: Jihočeské nakladatelství Bratři Řimsové, 1947.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Výbor z díla*. Praha, 1956.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Svéhlavička: příběh z penzionátu*. V Praze: Knižní klub, 2011. ISBN 978-80-242-3232-4.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Svéhlavička nevěstou*. 7. vyd. V Praze: Šolc a Šimáček, 1941.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Svéhlavička ženuškou*. V Praze: Rudolf Storch, 1891.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Z mého mládí*. Praha: Vaněk a Votava, 1920.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Ženská otázka česká*. V Praze: Dr. Edv. Grégr, 1881.
- LUŽICKÁ, Věnceslava. *Krásno českých domácností. Přednášky spolku Domácnost*. Praha: F. Šimáček, 1888.
- LUŽICKÁ, Věnceslava. *Svatební dar: listy dobré babičky k provdané vnučce*. Praha: F. Šimáček, 1900.
- LUŽICKÁ, Věnceslava. *Z mých pamětí*. Mladá Boleslav: Karel Vačlena, 1929.
- NOVÁKOVÁ, Tereza. Předmluva k Velké kuchařce M. D. Rettigové. RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Domácí kuchařka: spolu s ukázkami z beletristického díla M. D. Rettigové a čtení o její osobnosti*. Vyd. 2. Praha: Odeon, 1986.
- PODLIPSKÁ, Sofie. *Listy staré vychovatelky*. 2.vyd. V Praze: A. Storch syn, 1886.
- PODLIPSKÁ, Sofie. *Příklady z oboru vychovacího*. Praha: [s.n.], 1875.

- PROCHÁZKOVÁ, Miroslava. Proč domáhají se ženy profesionálního vzdělání? *Domáci hospodyně*. 1890.
- RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Mařenčin Kossjček: dárek malý pro Dcerky České*. Hradec Králové: Jan Frant. Pospjssil, 1822.
- RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Mladá hospodyňka w domácnosti, gak sobě počjnati má, aby swé i manželowy spokogenosti dossla: dárek dcerkám českoslowanským*. W Praze: Tiskem a nákladem Jana H. Pospjssila, 1840.
- RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. Vzpomínky na dětství a mládí. RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Domáci kuchařka: spolu s ukázkami z beletristického díla M. D. Rettigové a čtení o její osobnosti*. Vyd. 2. Praha: Odeon, 1986.
- RHODEN, Emmy von. *Trucovitá Betka: román pre mladé dievčatá*. Bratislava: Academia, 1925.
- ROZMARNÁ, Bětka. Český salon. *Ženské listy*. 1877.
- TETKA Z TETÍNA. Ještě z vlasteneckého města X. *Ženské listy*. 1874.
- Úhor*. 1928.
- WÜNSCHOVÁ, Felicitas. Spisovatelka a kuchařka. RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Domáci kuchařka: spolu s ukázkami z beletristického díla M. D. Rettigové a čtení o její osobnosti*. Vyd. 2. Praha: Odeon, 1986.
- Ženské listy*. 1897.